

Tartu Ülikool
Kultuuriteaduste instituut
Etnoloogia osakond

Aule-Merlin Vihlver

**KOHALIKE OMAVALITSUSTE RAHVAMAJAJADE PERSPEKTIIV
KERKSUSKESKUSTENA**

Magistritöö

Juhendaja: Marko Lõhmus, MA

Tartu 2024

SISUKORD

KASUTATUD LÜHENDID JA MÕISTED	4
SISSEJUHATUS	6
1. EESTI RAHVAMAJAD JA ELANIKKONNAKAITSE.....	9
1.1. Rahvamaja	9
1.1.1. Rahvamaja funktsioonid.....	11
1.1.2. Rahvamaja juhtimine.....	14
1.1.3. Rahvamaja töötajaskond.....	17
1.1.4. Rahvamaja kui taristu	19
1.2. Elanike kaitsmine kriisides	21
1.2.1. Elanikkonnakaitse Eestis	23
1.2.2. Eestis rakendatavad elanikkonnakaitse tegevused	27
1.2.3. Kohalike omavalitsuste roll elanikkonnakaitstes	29
1.2.4. Kerksuskeskus	32
1.2.5. Kriisikommunikatsiooni mõjutavad aspektid.....	34
2. METOODIKA	38
2.1. Andmekogumise meetodid	38
2.1.1. Ekspertintervjuu	39
2.1.2. Küsimustikud.....	41
2.2. Andmeanalüüs	44
3. RAHVAMAJAD KUI KERKSUSKESKUSED JA RAHVAMAJADE TÖÖTAJATE VALMIDUS KERKSUSKESKUSE FUNKTSIOONIKS	46
3.1. Küsitlusele vastanute profiilid	46
3.2. Rahvamajade elanikkonnakaitsetelised funktsioonid.....	50
3.3. Kerksuskeskuse avamise kriteeriumid.....	53

3.4. Rahvamaja kultuuritöötajate kaasatus ja teadlikkus	55
3.5. Hinnangud kerksuskeskuse funktsiooni lisamisele rahvamajadele	57
3.6. Rahvamaja kultuuritöötajate valmisolek panustada kerksuskeskuse toimimisse	61
4. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED.....	64
KOKKUVÕTE	69
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	71
LISAD.....	80
Lisa 1. Eesti elanikkonnakaitse tegevused.....	80
Lisa 2. Poolstruktureeritud ekspertintervjuu kava	82
Lisa 3. Ankeetküsimustikkude struktuurid	83
Lisa 4. Ankeetküsimustik rahvamajade kultuuritöötajatele.....	84
Lisa 5. Ankeetküsimustik kohaliku omavalitsuse teenistujatele	87
SUMMARY	89

KASUTATUD LÜHENDID JA MÕISTED

ERK - Eesti Rahvakultuuri Keskus

ERMÜ - Eesti Rahvamajade Ühing

HOS - Hädaolukorra seadus

KOKS - Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus

KOV - Kohalik omavalitsus

PS - Põhiseadus

Elanikonnakaitse - Ennetavad, ettevalmistavad, reageerivad ja taastavad tegevused, mille abil kaitstakse suurel hulgal inimesi kriiside ajal (EkK kontseptsioon 2018: 7)

Elutähtis teenus - Teenus, millel on ülekaalukas mõju ühiskonna toimimisele ja mille katkemine ohustab vahetult inimeste elu või tervist või teise elutähtsa teenuse või üldhuviteenuse toimimist. Elutähtsat teenust käsitatakse tervikuna koos selle toimimiseks vältimatult vajaliku ehitise, seadme, personali, varu ja muu sellisega (HOS § 2 lg 4)

Hädaolukord - Sündmus või sündmuste ahel või elutähtsa teenuse katkestus, mis ohustab paljude inimeste elu või tervist, põhjustab suure varalise kahju, suure keskkonnakahju või tõsiseid ja ulatuslikke häireid elutähtsa teenuse toimepidevuses ning mille lahendamiseks on vajalik mitme asutuse või nende kaasatud isikute kiire kooskõlastatud tegevus, rakendada tavapärasest erinevat juhtimiskorraldust ning kaasata tavapärasest oluliselt rohkem isikuid ja vahendeid (HOS § 2 lg 2)

Kerksuskeskus - Avalik füüsiline autonoomne hoone, kust elanikud saavad kriiside ajal ajakohast teavet (EkK 2.0 2024: 14)

Kriis - Hädaolukord ja/või riigikaitseoline olukord, kriisi võib tekitada loodusnähtus (nt torm, üleujutus, epideemia, põud) või inimtegevus (nt keskkonnareostus, korratused, laialdased infrastruktuuri häired, sõda) (PV strateegia 2021: 4-7; Savimaa ja Kont 2023: 70)

Kriisireguleerimine - Meetmete süsteem, mis hõlmab hädaolukorra ennetamist, hädaolukorraks valmistumist ja hädaolukorra lahendamist (HOS § 2 lg 3)

Kriisivalmidus - Inimeste ja asutuste valmisolek kriisiolukordadeks, see tähendab, et on olemas teadmised, oskused ja varud, et kriisides toime tulla (EkK 2.0 2024: 14)

Rahvamaja - Rahvamajad, kultuurimajad, kultuurikeskused, huvikeskused, seltsimajad ja külamajad, mida kasutatakse harrastus- ja professionaalse kultuuri loomiseks ja vahendamiseks ning, mis on KOV-i hallatavad asutused (Kultuurikorralduse mustrid 2023)

SISSEJUHATUS

Tõenäoliselt paljudele meist on sõna „elanikkonnakaitse“ meedia vahendusel tuttavaks saanud COVID-19 pandeemia ja Venemaa Ukraina vastase täiemahulise sõjalise rünnaku tagajärjel. Sõna pruugitakse õigustatult ka muudes kriisiolukordades, näiteks ulatuslike tormide ja muude siseriiklike hädaolukordade esinemisel. Rubin ja Dahlbergi hädaolukordade ohjamise sõnastiku järgi on elanikkonnakaitse (ing k *civil protection*) katusmõiste, mis hõlmab valitsusasutuste poolt koordineeritavaid tegevusi, mille eesmärk on elanikkonda ette valmistada kriisideks, katastroofideks ja sõjaks ning nendes olukordades kaitsta (Rubin & Dahlberg 2017: *civil protection*). 2018. aastal avaldatud Eesti elanikkonnakaitse kontseptsioon (edaspidi EkK kontseptsioon) defineerib elanikkonnakaitse järgmiselt: „Elanikkonnakaitse on meetmete süsteem, mille eesmärk on kaitsta inimesi hädaolukordade ning riigi julgeolekut või põhiseaduslikku korda ähvardavate ohtude korral.“ (EkK kontseptsioon 2018: 7). Elanikkonnakaitse lai käsitus hõlmab ennetavaid, ettevalmistavaid, reageerivaid ja taastavaid tegevusi, mille abil hoitakse ära kriisidega kaasnev oht elule, varale, elutähtsatele teenustele ja ühiskonna väärtustele. Tänapäevase käsitluse kohaselt on inimeste kaitsmine kriisides ühiskonna eri osapoolte – üksikisiku, kogukondade, kohalike omavalitsuste (edaspidi KOV), ettevõtjate ja valitsusasutuste, ühine jõupingutus. (EkK kontseptsioon 2018: 7)

Magistritöö teema on KOV-ide hallatavatele rahvamajadele elanikkonnakaitse kerksuskeskuse funktsiooni lisamine ning rahvamajade kultuuritöötajate valmisolek paikkonna elanike toetamisel kriisides. Siin ja edaspidi mõistetakse rahvamaja olemust Eesti Rahvakultuuri Keskuse (edaspidi ERK) definitsiooni alusel, rahvamaja mõiste hõlmab rahvamaju, kultuurimaju, kultuurikeskusi, huvikeskusi, seltsimaju ja külamaju, mida kasutatakse harrastus- ja professionaalse kultuuri loomiseks ja vahendamiseks. Teemani jõudsin tänu varasematele õpingutele Sisekaitseakadeemias, kus läbisin kriisreguleerimise algõpetuse, ning asjaolu tõttu, et Eesti on viimastel aastatel seisnud ning seisab silmitsi mitmesuguste julgeolekuohtudega, varustuskindluse probleematikaga, elutähtsate teenuste katkemisega jms, mille eskaleerumise ja fataalsete tagajärgede ära hoidmiseks on oluline kõikide ühiskonnaliikmete panus. Samas on ka arutelu all KOV-ide kultuuritöö korralduse tulevik, see tähendab, kas ja millisel kujul ning milliseid funktsioone peaksid täitma

rahvamajad ja raamatukogud ning laiemalt kultuurielu maapiirkondades. Selle küsimuse olulisust ilmestab asjaolu, et Eesti rahvamajade uuringu 2022–2023 (2023: 34) vastajatest enamik leidis, et rahvamajade tänane suurim probleem on selguse puudumine rahvamajade rolli osas.

Töö on aktuaalne, sest kriisivaldkonna eksperdid leiavad, et tänases turbulentses maailmas on oluline valmis olla erinevateks kriisideks – sõjalised, mitte-sõjalised, inimtekkelised ja looduslikud (Savimaa ja Kont 2023: 70–71; Siseturvalisuse arengukava 2019: 13). Praegust julgeolekuolukorda kirjeldatakse kui taasiseseisvunud Eesti kõige pinevamat, mis nõuab nii riigilt kui ka ühiskonnalt valmisolekut kriisides vastu pidada (JoP alused: 4). Välisluureameti aastaraamat 2023 markeerib Venemaa ja Hiina vaenulikest tegevustest põhjustatud võimalikke julgeolekuohte nii Euroopale kui ka Eestile (Välisluureamet 2024: 6). 2023. aasta suvel avaldas Riigikantselei esmakordselt üleriigilise riskianalüüsi, milles kirjeldatakse ohte ja nende realiseerumise tõenäosust. Analüüs kätkeb julgeoleku ohuhinnanguid ja tsiviilkriisi põhjustada võivaid ohte, väga tõenäoliseks hinnatakse ulatusliku elektrikatkestuse võimalust ja tõenäoliseks epideemia levikut. (Riigikantselei veebileht: Riskid) Eelnevast lähtuvalt on oluline analüüsida elanikkonnakaitseliste meetmete rakendamise võimalusi.

Magistritöö uudsus tuleneb sellest, et teadaolevalt on Eestis varasemalt vähe uuritud kerksuskeskuse kui elanikkonnakaitselise meetme rakendamist ning KOV-ide kultuuritöötajate hoiakuid seoses elanikkonnakaitselistesse tegevustesse kaasamisega. Viimaste hoiakute uurimine on väga oluline, sest rahvamajade kultuuritöötajad tunnevad kogukonda ja kogukond neid ning lisaks on nad KOV-ide allasutuste töötajad, seega nende kaasamine kriisireguleerimise, sh elanikkonnakaitselise tegevustesse on tõenäoline. Teadaolevalt ei ole Eestis akadeemilisel tasandil analüüsitud kerksuskeskuse funktsiooni lisamist KOV-ide hallatavatele kultuuriasutustele.

Magistritöö eesmärk on välja selgitada Eesti KOV-ide rahvamajade kui kerksuskeskuste kasutamise argumendid ning rahvamajade kultuuritöötajate hoiakud rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes. Seega minu magistritöö eesmärk on seotud kahe Eesti kontekstis olulise aspektiga – elanikkonna ja riigi valmisolek kriisideks ning kohaliku tasandi kultuuriasutuste tuleviku kontseptsioon.

Magistritöö uurimisprobleem on, kuidas on võimalik Eesti KOV-ide rahvamajasid kasutada kerksuskeskustena ja milline on rahvamajade kultuuritöötajate valmidus panustada paikkonna elanike toetamisesse kriisides?

Uurimisprobleemist lähtuvalt püstitan järgmised uurimisküsimused:

1. Kas ja kuidas on KOV-ide rahvamajad seotud kriisiaegsete elanikkonnakaitseliste funktsioonide täitmisega?
2. Millised nõuded on kehtestatud kerksuskeskustele?
3. Milline on rahvamaja kultuuritöötajate teadlikkus ja kaasatus KOV-i tasandil elanike kaitsmisesse kriisides?
4. Kuidas hinnatakse kerksuskeskuse funktsiooni lisamist KOV-ide rahvamajadele KOV-i tasandil ning rahvamaja kultuuritöötajate perspektiivist?
5. Kuidas hindavad rahvamaja kultuuritöötajad oma valmisolekut panustada kerksuskeskuse toimimisse?

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks viisin läbi empiirilise uuringu. Kvalitatiivse andmekogumise meetodina kasutasin ekspertintervjuud, intervjuueritav oli Päästeameti KOV-i kriisivalmiduse nõunik ja andmeanalüüsimeetodina kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi. Teise materjali kogumise meetodina kasutasin küsitlust. Selleks koostasid kaks elektroonilist ankeetküsimustikku, vastajad olid KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajad, sh juhid ning KOV-ide kriisivaldkonna teenistujad. Küsimustikud koosnesid kodeeritud ja avatud küsimustest ning arvamuse esitamisest Likerti skaalal, seega kogutud uurimismaterjal on nii kvantitatiivne kui ka kvalitatiivne. Kvantitatiivsete andmete analüüsimiseks kasutasin ühe- ja kahemõõtmelist analüüsi, esimese eesmärk oli moodustada kogutud andmetest kompaktne ülevaade sagedusjaotuse kujul ning kahemõõtmeline analüüs andis võimaluse esitada kahe muutuja vahelisi seoseid (Õunapuu, 2014: 186; Lagerspetz, 2017: 238). Kvalitatiivsete andmete analüüsimiseks kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi ja induktiivset kodeerimist.

Magistritöö esimeses peatükis annan ülevaate Eesti rahvamajadest ja elanikkonnakaitsesuundumustest tuginedes nii teaduskirjandusele, riigisisestele uuringutele kui ka strateegilistele dokumentidele. Töö teises peatükis annan ülevaate materjali kogumise ja analüüsiks kasutatud meetoditest. Kolmandas peatükis analüüsin kogutud andmeid ja esitan vastused uurimisküsimustele. Töö viimases peatükis sõnastan analüüsiosa põhjal järeldused ja soovitusel nii kultuuri- kui ka kriisireguleerimise valdkonnaga seotutele.

1. EESTI RAHVAMAJAD JA ELANIKKONNAKAITSE

Merle Karro-Kalberg (2023) leiab, et „elu maal toetub kolmele sambale: poele, koolile ja rahvamajale.“ Need kolm sammast on kõrvutatavad elanikkonnakaitse kontseptsiooni (2018: 10–11) kaasatud partnerite kaardistusega, kus muuhulgas on nimetatud ettevõtted, haridussüsteem, KOV-ide üksused ja kogukond (EkK kontseptsioon 2018: 11). Selleks, et uurida KOV-ide rahvamajade võimalikku rolli kerksuskeskustena ning rahvamaja töötajate hoiakuid ja valmisolekut rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes, peame mõistma KOV-ide rahvamajade korraldust ja peamised funktsioone ning KOV-ide tänastest ülesannetest elanike kaitsmisel kriisiolukordades, et seejärel püüda paigutada KOV-ide rahvamajad elanikkonnakaitse skeemi kerksuskeskustena ning uurida rahvamajade töötajate hoiakuid ja valimisolekut panustada kerksuskeskuse ettevalmistamisse ja toimimisesse.

1.1. Rahvamaja

Mõiste „rahvamaja“ võeti Eestis kasutusele 1931. aastal kui jõustus rahvamajade seadus (Rahvamajade uuring 2023: 7). Sõnaveebis on sõna „rahvamaja” seletus sõnastatud järgmiselt: „(ühe piirkonna elanike) kultuuriasutus, pakub igas vanuses inimestele võimalusi huvi- ja ühistegevusteks“ ning sõna täissünonüüm on „kultuurimaja“ ja sünonüüm „kultuurikeskus“ (Sõnaveeb: rahvamaja). Kultuurikeskus on defineeritud kui koht, kus leiavad aset kultuurisündmused ning seal toimuvad huviringid (Sõnaveeb: kultuurikeskus). Eesti märksõnastiku järgi on mõistega „rahvamaja“ seotud lisaks ka sõnad „klubi“ ja „seltsimaja“ (ems: kultuurimaja). Rahvamajade uuringust 2022–2023 (2023: 20) selgub, et 61% esindatud institutsiooni nimetus on rahvamaja ning ülejäänud kultuuriasutused kannavad nimetusi nagu kultuurimaja, kultuurikeskus, seltsimaja, klubi, kultuuri- ja spordikeskus, külamaja, raamatukogu-seltsimaja, loomekeskus jne, nimetused on kasutatavuse järjekorras. Niisamuti kui eesti keeles on ka inglise keeles sõnade „rahvamaja“ ja „kultuurimaja“ kohta kasutusel mitmed sõnu. Eesti rahvamajade uurija Egge Kulbok-

Lattik (2015: 15) kasutab sõna „rahvamaja“ inglise keelse vastena sõna „*community house*“. Euroopa riikide kultuuriasutuste defineerimise temaatikaga tegelevad Dita Pfeifere (2022: 29), Tomas Järvinen (2021: 13) ning Birgit Eriksson ja teised (2018: 206) kasutavad sõna „*cultural centre*“. Eriksson ja teised (2018: 207) toovad välja, et inglise keeles on kultuuriasutuste kohta kasutusel ka sõnad „*house of culture*“, „*centre for socio-culture*“, „*citizens' house*“ ja „*activity centre*“.

ERK kirjutistes kasutatakse sõna „rahvamaja“ rahva- ja kultuurimajade, kultuuri- ja huvikeskuste, seltsi- ja külamajade ühiseks kirjeldamiseks juhul kui seal toimub nii harrastusliku kui ka kutselise kultuuri loomine ja vahendamine (ERK 2023). Pfeifere (2022: 35) lisab kultuuriasutuse definitsioonile avaliku ruumi ja kogukonna kooskäimise aspekti. Erikssoni ja teiste (2018: 219) kultuurikeskuse definitsiooni keskmeks on kogukonna loomine ja/või kogukonna tegevuste hõlbustamine, sh kodanikele kultuuritegevustes osalemise võimaluste loomine ja vabatahtliku tegevuse soodustamine. Paul Bogen (2018: 9) järgi on kultuurikeskusel kindel vorm ja asukoht, kus toimuvad mitmesugused kultuurilised ja kunstilised tegevused. Pfeifere (2022: 31) kvalitatiivse sisuanalüüsi tulemuste järgi määratletakse Euroopa riikides kultuurikeskust kolme aspekti põhjal: kindel tegevuskoht ja tehniline võimekus kultuuritegevuseks; multidistsiplinaarsus (mitmesugused funktsioonid, tegevused ja sündmused); esimene sihtrühm on paikkonna elanikkond. Järvinen (2021: 14–17) defineerib ja liigitab kultuurikeskuseid asutamise ja ülalpidamise järgi era- kultuurikeskusteks (ing k *private cultural centre*) ning avalikkudeks kultuurikeskusteks (ing k *public cultural centre*). Esimesed on loodud elanike initsiatiivil ja rahastusallikad ei ole riiklikud, sellised kultuurikeskused võivad tegutseda näiteks nii äriühingutena kui ka mittetulundusühingutena. Avalike kultuurikeskuste tegevusi korraldavad KOV-d ja riik ning asutuste ellu kutsumise mõte on tagada kõikidele elanikele võrdsed võimalused osaleda kultuuris nii osalejana kui vaatajana. (Järvinen 2021: 14–16)

Eestis hakkasid rahvamajad tekkima XIX sajandi lõpus ehk ärkamisajal, mil tekkis vajadus avalikuks ruumiks, kus koguneda ning kujundada rahvuskultuuri viljeledes koorilaulu ja lavastades näitemänge. Rahvamajad oli kohad, kus eestlastel oli otsustusõigus, juurdus kodanikutunne ja võimalus ennast teostada läbi seltsitegevuse. Esimesed rahva- ja seltsimajad ehitati kodanikualgatusena. (Kulbok-Lattik 2016: 51–55) Eesti omariikluse välja kuulutamise järgselt hakkas riik kujundama rahvamajade võrku, kehtestati rahvamajade seadus ja selle rakendamiseks määrusi. Õigusallikad nägid ette, et rahvamajad asuksid paikkonna keskel, oleksid elanikele kättesaadavad ja tegevusraadiuseks pidi olema vähemalt

seitse kilomeetrit. Sellel perioodil said rahvamajad riigilt toetust, mis oli seotud asjaoluga, et tollal oli maaelu tugev ja majandus peamiselt agraarne. (Kulbok-Lattik 2008: 133) Esimese nõukogude okupatsiooni ajal juhtis keskvalitsus rahvamajasid, nendest said ideoloogilise ja poliitilise kasvatuses keskused. Saksa okupatsiooni ajal anti rahvamajade juhtimine tagasi seltside kätte. Teise nõukogude okupatsiooni ajal hakkas taas keskvalitsus rahvamajade tegevust koordineerima ning rahvamajades algas taas inimeste poliitiline kasvatamine nõukogude vaimus ning selle kõrval ka üldharivate sündmuste korraldamine ja meelelahutuse pakkumine. Rahvamajade töötajate tegevuse ideoloogilist korrektust jälgisid riigiametnikud. (Kulbok-Lattik 2015: 90–92) Pärast Eesti taasiseseisvumist hakkasid rahvamajade tegevust korraldama KOV-d, seejuures rahvamajad ei olnud enam riigieelarvelised asutused (Samas: 131). See on tänaseni nii, vastavalt põhiseaduse (edaspidi PS) §-le 154 otsustavad kõiki kohaliku elu küsimusi KOV-d lähtudes seadustest, seega koosmõjus kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse (edaspidi KOKS) § 6 lg-ga 1 on KOV-ide korraldada ka kohalik kultuuripoliitika. Rahvamajade ülalpidamise korraldamise ülesanne tuleneb KOV-idele KOKS § 6 lg-st 2.

Kokkuvõtvalt on rahvamaja kui institutsiooni mõtestamisel oluline selle sihtrühm, tegevuskoha omadused, täidetavad funktsioonid ja peamine ülalpidaja. Tuginedes eelnevale defineerin rahvamaja mõiste kui avaliku koha, kus (ennekõike) paikkonna elanikud saavad osa mitmesugustest kultuurilistest ja kogukondlikest huvitegevustest, luues ise kultuurilist sisu või nautides professionaalset kultuuri.

1.1.1. Rahvamaja funktsioonid

Eelnevale tuginedes võib järeldada, et rahvamaja funktsioonid on läbi aegade olnud sarnased, aga funktsioonide ellukutsumise viisid on olnud erinevad poliitiliste süsteemide tõttu – esimese Eesti Vabariigi ajal löid rahvamajadele funktsioone kogukonnad, aga mõlemal nõukogude okupatsiooni perioodil oli rahvamajade sisuline tegevus tugevalt riigivõimu suunatud. Selles alapeatükis kirjeldan esmalt rahvamaja tänapäevaseid funktsioone ning seejärel avan tegevusi mõjutavaid aspekte.

Dita Pfeifere (2022: 28–35) analüüsis kvalitatiivse sisuanalüüsiga mitmete Euroopa riikide, sh Balti riikide, kultuurikeskuste (ing k *cultural centre*) funktsioone. Uuritavad materjalid olid teaduskirjandus, kultuuripoliitilised dokumendid ja õigusallikad. Autor jagas

kultuurikeskuste funktsioonid nelja kategooriasse: kunst/kultuur (ing k *arts/culture*); haridus (ing k *education*); vaba aeg/puhkus (ing k *leisure/recreation*) ja ühiskondlik (ing k *social*). Kunsti/kultuuri all peab autor silmas järgmiseid tegevusi: kunsti- ja kultuuriteenuste pakkumine; erinevate kultuuri- ja kunstitoodete tootmine ja levitamine, nt näitused, etendused; kogukonnale kultuuriosalusvõimaluste pakkumine, sh harrastuskunsti tegevused; kultuuripärandi ja kohalike traditsioonide hoidmine; valdkondliku info kogumine ja levitamine. Hariduse funktsioonidena nimetatakse mitteformaalse hariduse pakkumist, sh lastele ja noortele; elukestva õppe võimaluste ning muude aktiivsete tegevuste pakkumist, nt töötoad, debetid, loengud. Kolmas kategooria on vaba aeg, mis hõlmab vaba aja ning meelelahutuslike ürituste ja tegevuste korraldamist. Lisaks on rahvamajal ühiskondlikud funktsioonid: integratsiooniga seotud tegevuste korraldamine, erinevate kultuuride vahelise dialoogi edendamine, kogukondliku tegevuse ja vabatahtliku töö soodustamine läbi kultuuri- ja kunstitegevuse. (Samas: 28–35)

Järgnevalt paigutan Eesti rahvamajade tänapäevased funktsioonid Pfeifere (2022: 35) nelja kategooria alla, eesmärgiga anda struktureeritud ülevaade tuginedes erinevatele autoritele ja allikatele.

Kunst/kultuur:

- Kultuuriteenuste osutamine (Veermaa *et al* 2023: 18)
- Erinevate etteastete ja kultuurisündmuste pakkumine, sh professionaalse kunsti vahendamine, kino funktsioon (Kulbok-Lattik 2015: 131; Veermaa *et al* 2023: 17; Kultuurikorralduse mustrid 2023)
- Mitteprofessionaalses kultuurilises loometegevuses osalemise või algatamise võimaluste pakkumine, (Veermaa *et al* 2023: 17) muusikakollektiivid, tantsu- ja liikumisrühmad, harrastusteater, käsitööringid ja kunstsiringid (Rahvamajade uuring 2023: 28)
- Laulu- ja tantsupeo liikumises osalemine (Rahvamajade uuring 2023: 28–29)
- Riiklike ja paikkonna tähtpäevade tähistamine (Rahvamajade uuring 2023: 30)

Haridus:

- Õppe- ja enesetäiendamise võimaluste pakkumine, toimuvad koolitused ja töötoad, nt keele- ja eneseabikursused (Rahvamajade uuring 2023: 28; Kultuurikorralduse mustrid 2023)

- Huvi- ja harrastustegevuse korraldamine (laul, tants, teater, käsitöö jne) (Rahvamajade uuring 2023: 28; Kultuurikorralduse mustrid 2023)

Vaba aeg:

- Peopaik, sh kogukonnaliikmete pidupäevade tähistamine (Kulbok-Lattik 2015:131; Kultuurikorralduse mustrid 2023)
- Laatade ja müügipäevade korraldamine (Rahvamajade uuring 2023: 30)
- Ruumide rendile andmine (Rahvamajade uuring 2023: 25)
- Sporditegevuste pakkumine ja korraldamine (Rahvamajade uuring 2023: 25)

Ühiskondlik:

- Inimeste kokku toomine, sh kogukondliku osaluse ja suhtluse võimaldamine (Rahvamajade uuring 2023: 30; Kulbok-Lattik *et al* 2023: 9–10; Karro-Kalberg 2023)
- Elanikele olulistel teemadel avalike koosolekute, arutelude ja debattide toimumise koht, sh kohtumised poliitikutega (Kulbok-Lattik 2015: 131)

Lisaks eelnimetatud funktsioonidele on rahvamajade tegevustel komplekselt roll ühiskonnale, näiteks rahvamajade uuring 2022–2023 (2023: 46) põhijäreldusena sõnastatakse, et rahvamajad võimestavad elanikke ja tagavad elanikele heaolu ning Egge Kulbok-Lattiku sõnul on rahvamaja roll läbi aegade olnud inimeste kokku toomine. Rahvamajades toimub kogukonna ühistunde ja ka riikliku identiteedi tugevdamine. (Karro-Kalberg 2023)

Rahvamajad ei tegutsen vaakumis. Näiteks koroon COVID-19 leviku tõkestamiseks korraldati rahvamajades vaksineerimist ja pakuti kiirtestimise võimalust (Väre 2021; Liivaste 2022). Pandeemia tõukas ka rahvamaja tegevuste liikumist uutesse vormidesse, Raasiku rahvamaja hoovi ehitati õuepaviljon, et kultuuritegevused saaksid jätkuda ka nakkushaiguste pandeemia ajal (Koppelmaa 2022). Ukraina täiemahulise sõja puhkemise järel olid rahvamajad kohad, kus toimus proaktiivne ühiskonna mobiliseerimine ja reageerimine, näiteks said alguse Ukraina sõduritele sokikudumise aktsioonid ning sõjapõgenikele ringitöö korraldamine (Rahvamajade uuring 2023: 44). Rahvamajas toimuvad koolitused ja avalikud arutelud on paljuski mõjutatud väliskeskkonnast. Näiteks Järva-Jaani kultuurimajas toimus kohtumisõhtu „Kriisideks valmis“, mille eesmärk oli anda

ülevaade kriisideks valmistumisest KOV-i ja riigitasandil ning MTÜ-de võimalikkudest kaasamise viisidest kriisiolukordade lahendamisesse (Praats 2023: 4).

KOV-ide rahvamajad on kohalikult tasandilt juhitavad ehk asuvad KOV-i valitsuse mõjusfääris ja seega võib KOV-i poliitiline olukord ning suundumus oluliselt mõjutada majade tegevust, sh rahastust (Adamsoo *et al* 2012: 40). Rahvamajade tegevused on tugevalt mõjutatud KOV-ide ressurssidest, sest rahvamajad on KOV-i eelarvelised asutused. Rahvamajade uuringus 2022–2023 (2023: 39) töid mitmed kultuuritöötajad välja, et nad tunnevad, et nende tööd ei väärtustada ning kui omavalitsusel on vaja kokku hoida, siis alustatakse kultuurivaldkonnast. Rahvamajade tegevusi mõjutab ka demograafiline olukord, peamiselt väljaränne paikkonnast ja rahvastiku vananemine (Adamsoo *et al* 2012: 10).

Tead on, et keskmine Eesti elanik kasutab iganädalaselt rahvakultuuri teenuseid (Sepp *et al* 2015: 39). Selliseid teenuseid osutatakse kogu aeg, st nii tööajal kui peale tööaega, nii tööpäevadel kui ka nädalavahetustel (Samas: 46) Rahvamajade uuringust 2022–2023 selgub, et rahvamajade teeninduspiirkondade suurused on varieeruvad, väikseim 30 inimest, aga suurim 40 000 inimest. Uuringu põhjal on rahvamaja keskmine sihtrühma suurus 2 700 inimest. (Rahvamajade uuring 2023: 22)

Eelnevale tuginedes on rahvamajade funktsioonid mitmekesised ning need on mõjutatud nii ühiskonnas toimuvast, rahvamaja pidajast kui ka teeninduspiirkonnast. Seega on keerukas lõplikult sõnastada rahvamajade kõiki funktsioone ja rolle.

1.1.2. Rahvamaja juhtimine

Eestis moodustavad avaliku halduse süsteemi riik ja KOV-d, seega mõlemad täidavad avaliku halduse ülesandeid. Peamised riigi ülesanded sõnastatakse PS-s, mille alusel riik täidab ka ülesandeid, mis on sätestatud PS-ga kooskõlas olevate seadustega. KOV-d täidavad kahte liiki ülesandeid – omavalitusülesandeid, mis tulenevad seadusest või on seaduse alusel halduslepinguga KOV-le antud ülesanded ning muid ülesandeid, mille täitmine ei ole seadusega sätestatud, teisisõnu vabatahtlikud KOV-i ülesanded. Omavalitusülesanded ehk kohustuslikud kohalikud ülesanded jagunevad kohustuslikeks ja tingimuslikeks, seega esimesed tuleb täita igal juhul ning teised tuleb täita vajaduse korral või teatud tingimustel. KOV peab korraldama kohustuslike kohalike ülesannete täitmise, tema pädevuses on

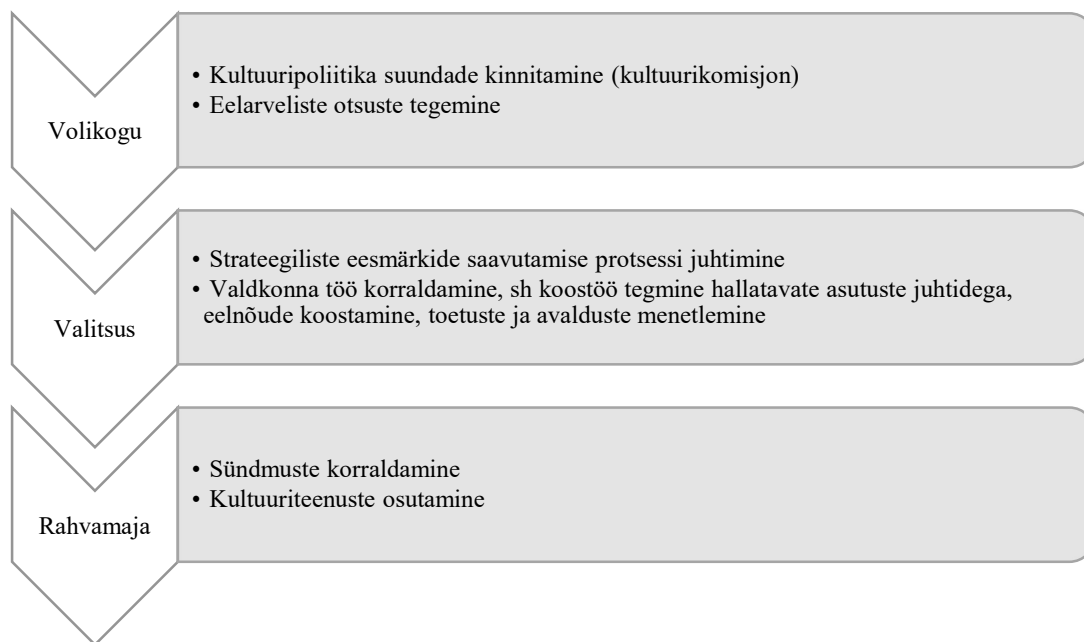
otsustada, kuidas ülesannet täita, aga täitmine peab olema kooskõlas ülesannet määrava õigusaktiga. KOKS § 6 lg-ed 1 ja 2 sätestavad peamised kohustuslikud kohalikud ülesanded. (Kohustuslike kohaliku omavalitsuse ülesannete... 2010) KOKS § 6 lg 1 alusel on KOV-i ülesanne korraldada paikkonnas kultuuritööd ning sama seaduse § 6 lg 2 alusel on rahvamajade, kui kohalike asutuste, ülalpidamise korraldamine KOV-i ülesanne. Kohalikku kultuurielu korraldatakse kultuuriosakondade ja/või rahvamajade kaudu (ERK 2023). ERK rahvamajade andmebaasi põhjal on paljud KOV-id korraldanud kultuuriteenuste osutamise läbi rahvamajade, millest enamus on KOV-ide ametiasutused vastavalt KOKS § 35 lg-le 1 (Rahvamajade andmebaas; KOKS § 35 lg 1). Sellised rahvamajad ei ole iseseisvad juriidilised isikud ning nende asutamise, lõpetamise, struktuuri, koosseisu ja põhimääruse ehk ülesannete üle otsustamise pädevus on volikogul (KOKS § 3 lg 1). Sellest tulenevalt on volikogu otsustada ka rahvamaja liik ja teeninduspiirkond lähtuvalt paikkonna kultuurivõrgustikust ja asjaolust, et kultuuriteenus oleks elanikele kättesaadav (Sepp *et al* 2015: 69). Selline kultuuriteenuste pakkumise tagamine, s.t teatava riikliku või KOV-i toetuse formaadis, on Euroopas laialt levinud (Pfeifere 2022: 28). Samas võivad rahvamajad olla ka iseseisvad juriidilised isikud, mis tegutsevad mittetulundusühingute ja sihtasutustena, näiteks kui KOV on kultuuriteenuste pakkumise delegeerinud kolmandale sektorile (Rahvamajade andmebaas; Saar 2023). Magistritöö raames on rahvamaja mõiste piiritletud vastavalt ERK-i sõnastatud üldmõistele ning asjaolule, et rahvamaja tegutseb KOV-i hallatava asutustena.

Rahvamajad, mis on KOV-ide hallatavad asutused, juhivad oma tegevuses otseselt KOV-i juhtimisest vastavalt KOKS § 6 lg-dele 1 ja 2. Erinevalt esimesest Eesti Vabariigi perioodist ei ole praegu Eestis kehtivat rahvamajade seadust, seega on KOV-idel suhteliselt vabad käed rahvamajade töö korraldamisel ning seetõttu ongi rahvamajade funktsioonid ja juhtimise süsteemid KOV-ide lõikes erinev (ERK 2023; Saar, 2023). Kristi Valsi (2022: 22) magistritöö järgi mõjutavad KOV-i tasandil kultuuri valdkonna toimimist KOV-i võimekus ja põhimõtted ning poliitilised jõud, sh nelja-aastane valmistsükkel. Piia Pöder (2023: 18) viitab magistritöös, et riik ei reguleeri otseselt KOV-ide kultuuripoliitikat, kui siis läbi riiklike kultuuripoliitika arengukavade. Riikliku kultuuriarengukava Kultuur 2030 üks tegevussuund on seotud regionaalse kultuurikorralduse arendamisega ja kultuuri kättesaadavuse laiendamisega, selleks loob riik koostöös KOV-idega mitmekülgseid võimalusi kultuuris osalemiseks ning kaastakse ka digilahendusi. Dokumendis Kultuur 2030 loetakse ka rahvamajad regionaalse kultuuri võrgustiku osaks. (Kultuur 2030: 13) Kulbok-

Lattik, Paulus ja Suurmaa (2023:165) viitavad samuti rahvamajade pigem tagasihoidlikule kohale riiklikus kultuuripoliitikas.

Marika Saar (2023) mõtestab kohaliku kultuuripoliitika ja kultuurikorralduse kujunemist kui koostööprotsessi, mille etappides on osapooltel erinevad rollid. Teostamise etapp ehk igapäevane kultuurikorraldus on KOV-ide hallatavate asutuste, sh rahvamajade, pädevuses (Samas). KOV-i tasandi kultuuritöö korraldus hõlmab ka valdkonna arendamist, sh arengudokumentide ja toetusmeetmete loomist, ning õigusloomet (Veermaa *et al* 2023: 26). Planeerimise faasis on oluline koostöö volikogu, valitsuse ja kogukonna vahel, selles etapis kinnitab volikogu KOV-i üldise arengukava või valdkonna arengukava, eelarve, eeskirjad, põhimäärused jms (Saar 2023). Samas viitab Pöder (2023: 18), et iseseisvaid kultuurivaldkonna arengkavasid ei ole palju, pigem on valdkonna arengusuunad kirjeldatud KOV-i üldises arengukavas. Vastavalt KOKS § 35 lg 2 on volikogu korraldada ka rahvamaja põhimääruse, struktuuri ja koosseisu kinnitamine. Planeerimise etapis tehtud otsustest peavad rahvamajad igapäevatoös ehk teostamise etapis lähtuma. Kontrolli etapis koostatakse ülevaateid plaanide elluviimisest ning korrigeerimise faasis on arutluse all võimalikud muudatused. (Saar 2023)

Saar (2023) jagab kohaliku kultuurielu korralduse neljale tasandile: volikogu, valitsus, hallatavad asutused ning vaba- ja erasektor. Volikogu tasand on sarnane eelmises lõigus kirjeldatud planeerimisfaasile, st KOV-i volikogu seab valdkonna suunad, tavaliselt kultuurkomisjoni töö tulemusena. Vastavalt KOV-i struktuurile ja suurusele tegelevad valitsuse tasandil kultuurikorraldusega KOV-ide juhid, valdkonna osakonnajuhid ja spetsialistid. Valitsuse tasandil juhitakse strateegiliste eesmärkide saavutamist, viiakse läbi reforme, tegeletakse valdkonna töö korraldamisega, sh hallatavate asutuste juhtide juhtimisega, valmistatakse ette eelnõusid, tegeletakse erinevate toetuste ja avalduste menetlemisega. Rahvamajad on esindatud hallatavate asutuste tasandil, sellel tasandil on peamised ülesanded sündmuste korraldamine ja kultuuriteenuste pakkumine. (Samas) Rahvamaja kui KOV-i hallatava asutuse paiknemist KOV-i kultuurielu korralduses illustreerib joonis 1.

Joonis 1. Rahvamaja kui KOV-i hallatava asutuse paiknemine KOV-i tasandil (autori koostatud, tuginedes Saar 2023)

Eelnevat kokkuvõttes on KOV-il seadusest tulenev ülesanne korraldada oma piirkonnas kultuuritööd, aga selle ülesande täitmise viis ei ole üheselt õigusallikates reguleeritud, sarnaselt ei ole ka rahvamajade töö korraldamine KOV-i tasandil üheselt reguleeritud, see tähendab, et on võimalikud erinevad struktuurid, juhtimisviisid ja ülesanded. Magistritöö eesmärgi saavutamiseks on vaatluse all ainult rahvamajad, mis on KOV-ide hallatavad asutused, mille tegevust juhitakse volikogu ja valitsuse tasandil, sh seatakse suundumused ja eelarve, ning rahvamaja ülesanne on korraldada sündmusi ja pakkuda valdkondlike teenuseid vastavalt volikogu kehtestatud rahvamaja põhimäärusele.

1.1.3. Rahvamaja töötajaskond

Eelnevalt positsioneerisin rahvamajade kui institutsioonide juhtimise KOV-i tasandil. Saare (2023) järgi toimub rahvamajade kui hallatavate asutuste tasandil sündmuste korraldamine ja kultuuriteenuste pakkumine. Kumbki tegevus ei toimi iseeneslikult, vaid neid teevad rahvamajades töötavad inimesed. Uuringu „Era- ja avalike teenuste ruumilise paiknemise ja kättesaadavuse tagamisest ja teenuste käsitlemisest maakonnaplaneeringutes“ (2015: 69)

põhjal vajab rahvamaja toimimiseks minimaalselt ühte-kahte püsivat kultuurikorraldajat. ERK koostatud ülevaatest selgub, et 2023. aasta jaanuari seisuga oli rahvamajades 553 töötajat, sh kultuurikorraldajad, tehniline personal, administraatorid ja perenaised, kelle palgafond on KOV-i eelarveline (ERK 2023).

Rahvamajade kontekstis on oluline eristada erialaste pädevustega kultuuritöötajaid, rahvamajade ja rahvamajasid koondavate KOV-i hallatavate asutuste juhte ning administratiivtöötajaid. Riik eristab riigiasutuste kultuuritöötajaid, kes töötavad riigiasutustes töökohtadel, milledele on sätestatud kõrghariduse, kõrgema kutsequalifikatsiooni või erialaste teadmiste nõue ning neile laieneb kultuuritöötaja riiklik palga alammäär (Kultuur 2030: 21–22). KOV-ide kultuuritöötajatele nimetatud palga alammäär ei laiene, aga dokumendis Kultuur 2030 on üheks tegevussuunaks sõnastatud, et riik ja KOV-id arutavad võimalusi tagada KOV-ide kultuuritöötajatele sama väärilist palgakasvu riigi kultuuritöötajatega (Samas: 12). KOV-ide kultuuritöötajate pädevusnõuded ja tööülesanded sätestatakse KOV-i sisestes ametjuhendites. Kultuuritöötaja on kultuurikorraldaja, kes tegutseb erinevates kultuurivaldkondades sündmuste kavandaja, korraldaja, turundaja või loominguliste kollektiivide agendina ning loob elanikele tingimused osalemiseks kultuuriprotsessides nii loojate kui ka tarbijatena (Mets ja Viia 2019: 19). Kultuuritöötaja töö sisust annavad aimu kolm kehtivat kultuurikorraldaja kutsestandardit, kus kirjeldatakse kultuuritöötaja tööd ja tööks vajalikke kompetentse. Standardite järgi tegeleb kultuuritöötaja kogukonnale kultuuri- ja huvitegevuse ning vaba aja veetmise võimaluste korraldamisega ning kultuuripärandi ja paikkondlike traditsioonide hoidmisega. Kultuuritöötaja kolm kohustuslikku erialast kompetentsi on kogukonna kultuurielu kavandamine, kultuurisündmuste korraldamine ja vahendamine ning kultuurisündmuste ja -organisatsiooni turundamine. Valitavad kompetentsid on näiteks huvitegevuse korraldamine, kultuuriprojektide juhtimine ja organisatsiooni ja/või meeskonna juhtimine. Kultuurikorraldaja üldoskuste loetelus viidatakse muuhulgas heale lävimisoskusele, koostööoskusele, empaatiavõimele, planeerimise oskusele ning valdkonna spetsiifika ja arengusuundumuste tundmisele. Töö kirjelduses viidatakse, et kultuuritöötaja töökoormus ja -aeg võivad olla ebakorrapärased, sh töö võib toimuda õhtuti, nädalavahetustel ja riigipühadel. (Kultuuri Kutsenõukogu 2023a; Kultuuri Kutsenõukogu 2023b; Kultuuri Kutsenõukogu 2023c) Eesti Rahvamajade Ühingu (edaspidi ERMÜ) esinduskogu juhatuse liige Ülle Välimäe iseloomustab rahvamajades töötavate inimeste

tegevusi ka läbi järgmiste rollide: kogukonna eestvedaja, ringijuht ja traditsioonide tundja (Rahvamajade päeval...2022).

Maakondliku kultuurikorralduse uuringu lõppraport markeerib, et enamasti tegelevad KOV-ide kultuurikorraldusega kultuuriasutuste juhatajad ja neid abistavad administratiivtöötajad, harvematel juhtudel on kultuurikorraldusega seotud loomingulised töötajad (Veermaa *et al* 2023: 27). Kultuurikorralduse kutsealas tegutsevate töötajate ametinimetused võivad olla kultuurikorraldaja, kultuuritöötaja, kultuuritöö spetsialist, kultuuritöö koordinaator, rahvamaja juhataja, kultuurimaja direktor ja kultuurikeskuse direktor (Kultuuri Kutsenõukogu 2023a; Kultuuri Kutsenõukogu 2023b; Kultuuri Kutsenõukogu 2023c). Näide, Räpina Valla Kultuurikeskuse struktuuris on neli ametikohta: juhtaja, kaks kultuurikorraldajat ja kunstnik-dekoraator (Räpina kultuuri veebileht).

Kokkuvõtvalt töötavad rahvamajas erisuguseid ülesandeid täitvad inimesed, kelledest osadel on kultuurikorralduslike teadmiste ja oskuste eeldus ehk kultuuritöötajad ning ülejäänud töötajad vastutavad tugiteenuste pakkumise eest. Kultuuritöötaja peamine ülesanne on luua elanikele võimalusi osalemiseks mitmekesistes kultuuriprotsessides nii loojate kui tarbijatena.

1.1.4. Rahvamaja kui taristu

Alapeatüki alguses mõistet „rahvamaja“ avades joonistus välja asjaolu, et rahvamaja on avalik koht või ruum, sellepärast annan ülevaate Eesti rahvamajadest kui objektidest, kus toimub kultuuriline tegevus. Uuringu era- ja avalike teenuste ruumilise paiknemise ja kättesaadavuse tagamisest ja teenuste käsitlemisest maakonnaplaneeringutes (2015: 6–7, 15) järgi on rahvamajad vaba aja ja rahvakultuuri teenuste osutamise taristu. Eestis on põhimõtteliselt säilinud XIX sajandil alguse saanud rahvamajade võrgustik, s.t pea kõigis Eesti külades, alevites ja linnades on oma rahvamaja (Hoop 2017:14).

Rahvamajasid on üle Eesti (Rahvamajade uuring 2023: 7–11). Vanim ja tänaseni kasutusel olev maja, Kanepi Seltsimaja, valmis 1887. aastal. Samal perioodil valminud hooneid võib kõrvutada ooperi- ja teatrimajadega, sest majades oli saal, lava, abiruumid, fuajee, puhvet ning lisaks ruumid raamatukogudele, kunstinäituseteks ja pidudeks. Esimese maailmasõja puhkemise ajaks oli Eestis rajatud 55 rahvamaja hoonet. (Kulbok-Lattik 2016: 53–57) 1931.

aastal võeti vastu rahvamajade seadus, mille eesmärk oli luua üleriigiline rahvamajade võrk, 1938. aastaks oli Eestis üle 400 rahvamaja (Kulbok-Lattik 2008: 133). Pärast II maailmasõda ehk II nõukogude okupatsiooni ajal ehitati palju rahvamajasid, et need teeniks poliitilisi ja ideoloogilisi eesmärke. 1950.-deks aastateks oli rahvamajade võrgus 651 hoonet. Alates 1950.-date teisest poolest oli nõukogude võimul uus massikommunikatsioonivahend – televisioon ning seetõttu investeringud rahvamajadesse vähenesid ja uusi maju enam ei ehitatud. 1988. aastal oli Eestis 323 rahvamaja. (Kulbok-Lattik 2015: 94–95)

Taasiseseisvunud Eestis oli majanduslik olukord keeruline, rahvamajade haldamise eest hakkasid vastutama KOV-d ning suurenes väljaränne maapiirkondadest. KOV-ide jaoks oli väljakutse hoida korras kolhoosiajal ehitatud tohutuid rahvamajasid, mistõttu jäid paljud neist tühjaks ja lagunema. (Rahvamajade uuring 2023: 9-10) Täna on KOV-idel kohutus korraldada rahvamajade ülalpidamist (KOKS § 6 lg 2). KOV-ide pädevuses on otsustada rahvamajade asukohad, aga kuna tegemist on kohaliku põhiteenuse osutamise taristuga tuleb jälgida, et teekond rahvamajja ehk teenuseni jõudmine oleks elanikele võimalik mõistliku ajakuluga (Sepp *et al* 2015: 18, 70) Vaatamata sellele, et rahvamajasid on üle Eesti, markeeritakse RETK-is (2021: 11), et üks lahendamist vajav probleem on regionaalne ebavõrdsus kultuurielus osalemise ja vaba aja eneseteostuse võimalustes.

2023. aasta mai seisuga oli Eestis 376 rahvamaja (Rahvamajade uuring 2023: 18). ERK koondab Eesti rahvamajade taristuinfot, rahvamajade kui hoonete registrit peetakse maakondade kaupa. Registris on rahvamajade kohta järgmine info: kontaktandmed; hoone üldandmed; tehnilised; valgus- ja helitehnilised andmed ning saalide, muude ruumide ja vabaõhupaikade ülevaade. (Rahvamajade andmebaas) Näiteks Ida-Virumaa rahvamajade infotabelist selgub, et lisaks sellele, et Saka Rahvamajas on 120 istekohaga peosaal tegutseb majas ka raamatukogu ning rahvamaja koosseisu kuulub ka Saka kölakoda, kus on statsionaarne katusega lava (Rahvamajade andmebaas: Ida-Virumaa rahvamajade info). Seega KOV-ide rahvamajad võivad oma funktsioone täita ka väljaspool konkreetset hoonet.

Eesti rahvamajad on erinevatel ajaperioodidel valminud ning seetõttu on ka nende arhitektuur ja seisund eriilmelised – moodsa disainiga, ahjuküttega, väiksed, suured (Suurkask 2020: 22). Lisaks mõjutab rahvamaja n-ö heaolu ka selle geograafiline asukoht ja sealsed demograafilised suundumused. Karin Pauluse sõnutsi on rahvamajade tänane olukord keeruline, sest jätkub linnastumine ja KOV-id püüavad pingelist eelarve seisut leevendada kokkuhoiuga kultuurilt (Karro-Kalbeg 2023). Paulusega sama meelt on ka Rein

Sikk (2023), kes on samuti märganud, et KOV-d sulgevad rahvamajasid, et kulusid kärpida. Tori valla vallavanem Lauri Luur leiab, et rahvamajade säilimiseks tuleb leida majadele lisaks veel funktsioone (Luure, 2024). Nii maakondliku kultuurikorralduse uuringu lõppraportist (Veermaa *et al* 2023: 32) kui rahvamajade uuringust 2022–2023 (2022: 34) selgub, et täna tekitab rahvamaja töötajatele muret hoonete tagasihoidlik tehniline võimekus ning ruumide seisukord. Leana Liivson uuris oma magistritöös Mulgimaa kultuurvaldkonnas tegutsevate inimeste rahulolu piirkonna kultuuriasutuste seisukorraga ja leidis, et üldiselt peetakse seisukorda heaks, aga parendamiseks vahendeid ei ole ning mõned majad on läinud eraomandisse (Liivson 2021: 45).

Kokkuvõtvalt, Eesti on kaetud eriilmeliste rahvamajadega, sest rahvamajad on ehitatud erinevatel perioodidel ning rahvamajade käekäik sõltub paljuski KOV-st ja paikkonna kogukonnast, kus rahvamaja asub.

1.2. Elanike kaitsmine kriisides

Päästeameti Lõuna päästkeskuse ennetusbüroo juhataja Arvi Uustalu (2023: 20) on tõdenud, et ettearvamatuid olukordi ei saa ära hoida, aga nendega saab õppida toime tulema. Ta viitab oma mõttekäigus olukordadele nagu COVID-19 pandeemia, lumetorm Birgit, mille tagajärjel olid Saaremaa elanikud enam kui nädala elektrita, ohtlike jäätmete põleng Suur-Sõjamäel ning reaalne oht, et Balti riigid ühendatakse erakorraliselt lahti Venemaa elektrivõrgust, küber- või füüsiliste rünnakute oht olulisele taristule või tehnoloogiliste rikete esinemine (Uustalu 2023: 20). Need ettearvamatud olukorrad nõuavad viivitamatut riigi poolset sekkumist ja lahendamist, aga sellistes olukordades on oluline tagada ka Eesti elanike turvalisus. Selliste sündmuste tagajärjel võivad paljud elanikud sattuda hätta ja üldistades on nendes olukordades vaja tegeleda nii konkreetse ohu likvideerimisega kui ka elanike turvalisuse tagamisega. Näiteks kui linna on tabanud ulatuslik üleujutus, tegeletakse kriisi lahendamisega ehk üleujutuse peatamisega – paigutatakse liivakotte, ning ka elanikkonnakaitsega ehk inimeste ohutuse tagamisega – evakueeritakse elanikke piirkonnast.

Alapeatükis annan ülevaate Eesti riigi kontekstis elanike kaitsmise põhimõtetest kriisides, lähtudes valdkonda kujundatavatest riiklikest dokumentidest ning elanikkonnakaitse poliitika suundumusi mõjutavatest ohuhinnangutest. Riigile seab ühiskonna kaitsmise kohustuse Eesti Vabariigi põhiseaduse preambul. Eesti Vabariigi põhiseaduse preambul seab riigile kohustuse kaitsta sisemist ja välist rahu ning kaitsta ühiskonna julgeolekut (PS: preambul). Riigi sisemist rahu tuleb kaitsta juhul kui riiki ja ühiskonda ähvardab oht, mis tuleneb riigi seest, nt kuritegevus, loodusõnnetused, nakkushaigused. Riik peab oma kodanikke kaitsma ka väljastpoolt riiki tulevate ohtude korral ehk täitma riigikaitsefunktsiooni. Sellest tulenevalt lasub riigil kohustus luua vajalikke institutsioone, mis tegelevad nii õigusrikkumistega kui ohtude vältimisega. (Madise *et al* 2020: 39–40) Eelnevast lähtuvalt on Eestil kui riigil kohustus juurutada tegevusi paljude elanike kaitsmiseks hädaolukordades ehk elanikkonnakaitse tegevusi.

EkK kontseptsioon (2018: 7) sõnastab elanikkonnakaitse definitsiooni järgmiselt: “Elanikkonnakaitse on meetmete süsteem, mille eesmärk on kaitsta inimesi hädaolukordade ning riigi julgeolekut või põhiseaduslikku korda ähvardavate ohtude korral ning suurendada inimeste valmisolekut kriisides iseseisvalt toime tulla.”. Siinkohal on oluline mõista sõna “hädaolukord” tähendust, Eesti kontekstis on kasutusel hädaolukorra seadusest (edaspidi HOS) tulenev termini sisu. Hädaolukord on sündmus, nende ahel või elutähtsa teenuse katkestus, mis ohustab suurel hulgal inimeste elu või tervist, põhjustab suure materiaalse kahju, suure keskkonnakahju või tõsiseid ja ulatuslikke häireid elutähtsa teenuse toimimises ning olukorra lahendamiseks on vaja mitme asutuse kiiret ja kooskõlastatud tegutsemist, kasutada tavapärasest erinevat juhtimiskorraldust ja kaasata tavalisest oluliselt rohkem ressursse, nii isikuid kui ka vahendeid (HOS § 2 lg 1). Seaduses (HOS § 3 lg 4) on määratletud ka elutähtsa teenuse mõiste: see on teenus, millel on ülekaalukas mõju ühiskonna toimimisele ning mille katkestus seab ohtu vahetult inimeste elu, tervise, teise elutähtsa teenuse või üldhuviteenuse toimimise. Samuti on seaduses (HOS § 36) loetletud elutähtsad teenused, muuhulgas mobiiltelefoniteenus, elektriga varustamine, maagaasiga varustamine, riigitee ja kohaliku tee sõidetavuse tagamine, makseteenus, kaugküttega varustamine, veega varustamine ning kanalisatsioon. Mõistega “hädaolukord” on hõlmatud elutähtsa teenuse katkestus, sest näiteks pikaajaline kaugküttekatkestus külmal talvel võib kaasa tuua ohu inimeste elule ja tervisele (HOS käsiraamat 2017: 18). Euroopa Liidu üleselt on kasutusel elanikkonnakaitse definitsioon, mis hõlmab ennetusmeetmeid võimalike hädaolukordade või katastroofide mõju vähendamiseks ning abi, mida osutatakse

elanikkonnale pärast looduskatastroofi või inimtegevusest tingitud katastroofi (EL-i EkK veebileht: EL-i elanikkonnakaitse). EkK kontseptsioonis markeeritakse, et elanikkonnakaitse on terviklik ehk selle eesmärk on pakkuda kaitset nii tsiviil- kui ka sõjaliste ohtude korral (EkK kontseptsioon 2018: 6).

Kokkuvõtvalt kätkeb mõiste “elanikkonnakaitse” üldistades kahte fookust – elanike valmisoleku suurendamine ohtude ilmnemiseks ning elanike kaitsmine hädaolukordades ning ootamatutes olukordades, kus paljud inimesed vajavad riigi abi ja tekitab vajadus rakendada elanikkonnakaitse tegevusi (vt pkt 1.2.2.). Sellised situatsioonid võivad esineda erinevatel viisidel, olla nii inimtekkelised kui ka loodusjõu tegevuse tagajärjed.

1.2.1. Elanikkonnakaitse Eestis

Tänapäevane kriisireguleerimise teooria võeti Eestis kasutusele 1993. aastal, kui alustati kriisireguleerimise poliitika kujundamisega. 2001. aastal jõustus hädaolukorraks valmisoleku seadus, milles sätestati, et kriisireguleerimise süsteemi eesmärk on tagada hädaolukorras ühiskonna turvalisus, sh riigiasutuste ja KOV-ide järjepidev töö, elanikkonna füüsilise ja vaimse heaolu ning eluliselt vajalike kaupade ja teenuste kättesaadavuse tagamine. Seaduse alusel oli kriisireguleerimisel oluline roll riigiasutustel, valla- ja linnavalitsustel ning ettevõtjatel ning seadus sätestas sellealase selgitustöö ja koolituste korralduse. Kriisireguleerimise süsteem arenes Eesti NATO-ga liitumise tuules ning fookuses olid siseriiklikud mittesõjalised kriisid. Euroopa Liitu astumise järgselt ühendus Eesti ELi elanikkonnakaitse mehhanismiga (ing k *European Civil Protection Mechanism*). 2009. aastal võeti vastu HOS-i esimene redaktsioon. 2012. aastal sõnastati Päästeameti elanikkonnakaitse eesmärgid ning ameti pädevusse määrati pääste ja elanikkonnakaitse tegevused. 2016. aastal moodustati elanikkonnakaitse rakkerühm, mis töötas välja esimese elanikkonnakaitse kontseptsiooni, mis avaldati 2018. aastal. (Tross 2023: 145–154) Vabariigi valitsus kinnitas 2024. aasta veebruaris teise Eesti elanikkonnakaitse poliitikat sisustava raamdokumendi, Elanikkonnakaitse 2.0 (edaspidi EkK 2.0), ning tegevuskava aastateks 2024–2027. Dokumendi eesmärk on täpsustada valdkondlikke eesmärke ning rolle laiapindse riigikaitse ja muutnud julgeoleku olukorra kontekstis. (EkK 2.0 2024: 2)

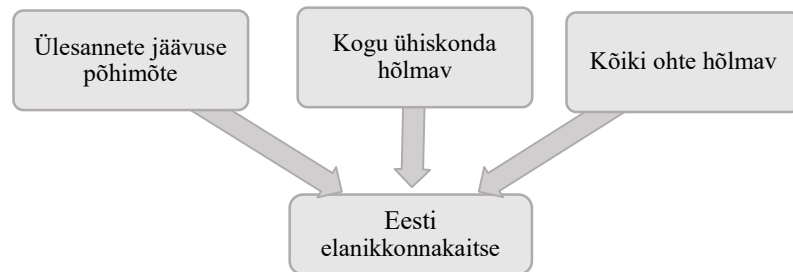
Selles ala-alapeatükis annan ülevaate Eesti elanikkonnakaitse poliitika põhimõtetest valdkondlike arengu- ja strateegiliste dokumentide põhjal ning Eesti elanike turvalisust

mõjutavadest suundumustest. EkK 2.0 ja tegevuskava aastateks 2024–2027 aluspõhimõtted tuginevad EkK kontseptsioonil, Eesti julgeolekupoliitika alustel (edaspidi JoP alused) ja Päästeameti elanikkonnakaitse plaanil (edaspidi Pääste EkK plaan) (EkK 2.0 2024: 2). Järgnevalt annan ülevaate nimetatud dokumentides sõnastatud elanike kaitsmisega seotust ning seejärel dokumendist EkK 2.0.

2018. aastal heakskiidetud EkK kontseptsioonis sõnastatakse, et Eesti riik lähtub elanikkonnakaitse planeerimisel inimesekesksest, kogu ühiskonda hõlmavast ja kõiki riske hõlmavast lähenemisest (vt joonis 2). Inimesekeskne lähenemine tähendab seda, et tagatakse nii kaitse otseste ohtude eest kui ka on tagatud esmavajadused ning arvestatakse kõikide elanikega, sh erivajadustega inimestega. Esmavajadused on soe keskkond, joogivesi, toit, hügieen ja vajadusel ravimid ning info, mis aitab säilitada heaolu ja turvatunnet. Inimesekeskne lähenemine kätkeb ka elanikkonna õpetamist kriisiolukordadeks valmistumiseks ning kriiside ajal on oluline, et riik suudaks edastada käitumisjuhiseid, mis toetavad elanike iseseisvat toimetulekut. Kogu ühiskonda hõlmav elanikkonnakaitse tähendab, et kõik ühiskonnaliikmed on kaasatud elanike kaitsmisesse, see tähendab, et roll on nii üksikisikul kui ka valitsusasutusel, aga ka era- ja kolmandal sektoril. Kontseptsioonis viidatakse, et niivõrd oluline ei ole seadusest tulenev kohustus kuivõrd tähtis on kõikvõimalikke sidusrühmasid võimestada ja luua eeldusi, et neil oleks soov mingites elanikkonnakaitse protsessides osaleda. Kogu ühiskonda hõlmava lähenemise all peetakse silmas ka valdkondlikku rahvusvahelist koostööd. Kõiki riske hõlmav lähenemine tähendab, et planeeritavad kaitsemeetmed on kohaldatavad eri ohtude korral ehk lähtutakse tagajärjest, mitte olukorra põhjusest. Hübriidrännakul elektrivõrgu vastu kui ka ulatuslikul tormil võivad olla samad tagajärjed – pikaajaline elektrikatkestus ja seega on kasutatavad elanike kaitsmise meetmed sarnased. Kontseptsioon markeerib, et samas ei saa täiesti kõrvale jätta n-ö ohupõhiste spetsiifiliste meetmete väljatöötamist. (EkK kontseptsioon 2018: 8–13)

JoP alustes sõnastatakse valdkondliku poliitika eesmärk, “kindlustada Eesti Vabariigi iseseisvus ja sõltumatus, eesti rahvuse, keele ja kultuuri kestmine, territoriaalne terviklikkus, põhiseaduslik kord, elanikkonna turvalisus ja ühiskonna toimimine” ning markeeritakse, et Eestis on kasutusel riigikaitse lai käsitlus, mis hõlmab riigi kaitsmist ja selleks valmistumist kasutades kõiki riigi sõjalisi ja mittesõjalisi võimeid ja ressursse ning tegvustesse on kaasatud nii avalik, era- kui ka kolmas sektor. Seega riigi ja ühiskonna kerksust arendatakse terviklikult ja koordineeritult, sh elanike valmisolekut iseseisvalt kriisides tegutseda. Selle eelduseks on põhiseaduslike institutsioonide, täidesaatva riigivõimu ja KOV-i üksuste

vaheline koostöö. Dokumendis sõnastatakse põhimõte, et riigis lähtutakse ülesannete püsivuse põhimõttest nii kriisideks valmistumisel kui ka nende lahendamisel, see tähendab, et kõik täidavad oma rolli nii tavaolukorras kui ka kriisi- ja sõjaajal. (JoP alused 2023: 4–10)

Joonis 2. Eesti elanikkonnakaitse põhimõtted (autori koostatud, tuginedes EkK kontseptsioon 2018: 8–13; JoP alused 2023: 4-10)

2022. aastal koostatud Pääste EkK plaan sõnastab kuus probleemi ja lahendust, mis on peamiselt seotud elanike kaitsmisega sõjaolukordades. Esimesena tuuakse välja, et elanikud ei tea, kuidas end sõjaohu puhul kaitsta ning elanikud ei ole saanud sõjaolukorra käitumisjuhiseid. Lahenduseks on teavitustegevusse “Ole valmis!” ka sõjaolukorra temaatika lisamine. Teiseks on probleem suuremate linnade sireenidel põhineva ohuteavituse süsteemiga ning kolmandaks puuduvad avalikud varjumiskohad. Mõlema probleemi lahendusena pakutakse välja investeeringuid ohuteavituse süsteemi arendamiseks ja varjumiskohtade ettevalmistamiseks. Neljas probleem on seotud evakuaatsioonivarude puudumisega, nimelt riigil on evakuaatsiooniplaan, aga puuduvad piisavad varud inimeste kiireks toimetamiseks ohutusse kohta, puudu on näiteks voodeid ja tekke. Viidendana tuuakse välja tõsiasi, et kriitiliste teenuste osutamine sõja ajal ei ole piisavalt toimepidev, selleks suurendatakse päästevarustuse, sh alternatiivsete sidevahendite hulka. Viimasena markeeritakse, et KOV-idel ei ole piisavalt kriisivarusid, olukorra lahendamiseks planeeritakse riiklikku toetusmeedet KOV-idele. (Pääste EkK plaan 2022) Kokkuvõtvalt võib öelda, et Pääste EkK plaan näeb ette nii investeeringuid füüsilistesse ressurssidesse kui ka teavitustöösse.

Raamdokumendi EkK 2.0 eesmärk on tagada elanikkonnakaitse terviklik ja ühetaoline arendamine, mille lähtekohaks on rolliselgus. Dokumendis EkK 2.0 markeeritakse, et

elanikkonnakaitse tegevusi koordineerib Riigikantselei ning tegevuste elluviimise eest vastutavad erinevad ministeeriumid. Dokumendis EkK 2.0 kirjeldatakse elanikkonnakaitse tegevusi (vt Lisa 1) lähtuvalt põhimõttest, et valmistutakse kõige tõsisemaks stsenaariumiks, sest sellisel juhul on riik valmis toime tulema ka vähem väljakutseid pakkuvate kriisidega. (EkK 2.0 2024: 2–4) Dokumendis tõdetakse, et riigil ja KOV-idel ei ole täielikku valmisolekut oma inimesi kaitsta sõjalises olukorras ning inimeste endi valmisolek on vähene, seega soovitatakse riigi eelarvestrateegiast tagada püsirahastus valdkonna arendamiseks (EkK 2.0 2024: 15). EkK tegevuskava alusel on neli kõige prioriteetsemat valdkonda: elanike kriisiteadlikkuse ja iseseisva valmisoleku suurendamine; KOV-i tasandi kriisialase võime suurendamine; kiire ja tervikliku ohuteavituse lahenduse väljaarendamine; elanikkonnakaitse ülesandeid täitvate asutuste toimepidevuse suurendamine (EkK tegevuskava 2024: 4). Seega EkK 2.0 annab üheselt mõista, et valdkond vajab kesket koordineerimist, kõikide osapoolte panust ning lisarahastusallikaid.

Eesmärgiga luua konteksti Eesti elanikkonnakaitse poliitikakujundamisele annan järgnevalt ülevaate Eesti elanike turvalisust mõjutavast keskkonnast. JoP alustes tõdetakse, et märkimisväärselt on halvenenud rahvusvaheline julgeolekukeskkond, mis tähendab, et riik peab senisest enam ja kiiremini panustama julgeoleku tugevdamisesse ning eest vedama kõikidel ühiskonna tasanditel kriisikindluse tagamist. (JoP alused 2023: 4) Keerulisele rahvusvahelisele julgeolekuolukorrale viidatakse ka PV strateegias ning markeeritakse, et tänapäevaste hübriidohtude realiseerumise tagajärgedega tegelemisel on oma roll ka elanikkonnakaitse tegevustel (PV strateegia 2021: 7). Samuti märgib Riigikantselei “Üleriigilises riskianalüüsis”, et märkimisväärselt on kasvamas julgeolekuriskid ja sõjaline oht Eestile (Riigikantselei veebileht: Riskid). Suurimaks julgeolekuohuks Eestile peetakse Venemaa Föderatsiooni järjepidevaid hübriidrünnakuid ja informatsioonilisi mõjutustegevusi ning võimalikke füüsilisi rünnakuid. Lisaks mõjutavad julgeolekukeskkonda Hiina Rahvavabariigi tegevused ning kliimamuutuste, rändesurve, toidujulgeoleku, äärmusluse ja energiajulgeolekuga seotud väljakutsed. (JoP alused 2023: 4–8) Pääste EkK plaani koostamise peamine lähtekoht on Ukraina sõda, mis on ilmestanud elanike kaitsmise ja elanike abistamisega tegelevate asutuste töötajate kaitsmise tähtsust. Viimaste kaitsmine tagab nende valmisoleku täita oma ülesandeid ka kriisiolukordades, sh sõjaajal. PV strateegias markeeritakse sõjaliste ohtude kõrval ka asjaolu, et elanikkonnakaitse planeerimist mõjutab halvenenud sotsiaalmajanduslik olukord, mistõttu suurel osal elanikest pole võimalik endale kriisivarusid tagada ning kliimamuutuste

tagajärjel esinevad võimalikud äärmuslikud ilmastikuolud (PV strateegia 2021: 7). “Üleriigilises riskianalüüsis” tuuakse võimalike äärmuslike ilmastikuolude tagajärgedena välja tohututest sademetest tingitud üleujutuste ohtu ning õhutemperatuuri tõus soodustab metsa- ja maastikupõlenguid. Riigikantselei hindab väga tõenäoliseks ulatuslikku elektrikatkestust viidates, et kõikide eelnimetatud riskide realiseerumine võib mõjutada elektrivõrgu ja -süsteemi toimimist. (Riigikantselei veebileht: Riskid). Seega, elanikkonnakaitse poliitika tegevussuundade seadmisel lähtutakse kriisiolukordade iseloomust kuivõrd nende põhjustest. Erakorralisi sündmusi tekitavad asjaolud on erinevad ja ajas muutuvad, aga planeeritud elanikkonnakaitse tegevused peaksid olema paindlikud, et erinevates olukordades elanikke tõhusalt kaitsta – kõiki riske hõlmav lähenemine.

Kokkuvõttes on Eesti elanikkonnakaitse peamised poliitikasuundumused elanike valmisoleku suurendamine iseseisvalt kriisides vastu pidada ja elanikkonnakaitsealase koostöö tõhustamine, st kõigil on oma roll. Elanikkonnakaitse tegevusi planeerides lähtutakse ohuolukorra iseloomust, mitte selle põhjustest, seega tegevused on kohaldatavad kõikide kriiside puhul, nii tsiviil- kui sõjaliste ohtude korral ning rakendatakse ülesannete jäävuse põhimõtet.

1.2.2. Eestis rakendatavad elanikkonnakaitse tegevused

Magistritöö on piiritletud Eesti elanike turvalisuse tagamisega kriiside ajal ning eesmärk on uurida KOV-i rahvamajade võimalikku rolli kerksuskeskustena, seepärast annan järgnevalt ülevaate Eesti riigi elanikkonnakaitse tegevustest. Valdonna tegevused on riigiti ja vahel isegi riigi piirkonniti erisugused, sest esiteks on piirkonda mõjutavad ohutegurid erinevad ning teiseks mõjutab elanikkonnakaitse tegevusi piirkonna arengutase, majanduslik ning demograafiline olukord.

Järgnev ülevaade põhineb 2024. aasta veebruaris kinnitatud dokumentidel “Elanikkonnakaitse tegevuskava 2024–2027” (edaspidi EkK tegevuskava) ja EkK 2.0. Tegevuskava koostamisel lähtuti sellest, et JoP aluste põhjal tähendab elanikkonnakaitse kriisiajal riigi ning ühiskonna valmisolekut ohuteavituseks, päästetöödeks, evakuatsiooniks, varjumiseks, esmaabiks ja katastroofimeditiiniks, vältimatuks sotsiaalabiks, psühhosotsiaalseks kriisiabiks ning muuks elanikele hädavajalikuks abiks (JoP alused 2023: 13). 2018. aastal avaldatud EkK kontseptsioonis on elanikkonnakaitse tegevused jagatud

kolme rühma: teadlikkuse suurendamine; elanikele kaitse tagamine; abi osutamine. Dokumendis on sõnastatud 40 tegevust, mille eesmärk on tagada erinevate meetme realiseerumine (EkK kontseptisoon 2018: 13–15). Uues dokumendis, EkK 2.0, on sõnastatud üheksa elanikkonnakaitse tegevust (vt Lisa 1), mille tagamiseks ja toimimiseks kriiside ajal seatakse tegevuse sihttase ning tehakse ennetades arendustegevusi (EkK 2.0 2024: 3). Siinkohal on oluline märkida, et vabariigi valituse kodulehelt nähtub, et kogu EkK 2.0 ega ka EkK tegevuskava ei ole mõeldud avalikuks kasutamiseks (Valitsus kinnitas elanikkonnakaitse...2024).

EkK 2.0 dokumendi alusel on Eesti üheksa elanikkonnakaitse tegevuse eest vastutamine jagatud Siseministeeriumi, Päästeameti, Sotsiaalministeeriumi, Sotsiaalkindlustusameti ja Terviseameti vahel. Vastavalt vastutuse jaotusele ja tegevuse iseloomule tuleb ministeeriumitel ja ametitel teha rahuajal ettevalmistusi nendeks tegevusteks, vajadusel koostöös partneritega, näiteks KOV-idega. Siseministeeriumi ja Päästeameti tegevused on ohuteavituse ja kriisikommunikatsiooni korraldamine; pääste- ja demineerimistöde jätkusuutlikkuse tagamine; ulatusliku evakuatsiooni korraldamise valmiduse tagamine koostöös KOV-idega; avalike varjumiskohtade loomine, sh teemakohased koolitused ja õppused; KOV-ide kriisteadlikkuse kasvatamine, sh kerksuskeskuste arendamine ja KOV-ide ametnike koolitamine ning elanike kriisteadlikkuse kasvatamine, mh koolituste korraldamine. Viimase tegevuse üks eesmärk on, et paljudel inimestel on olemas vähemalt seitsme päeva varud, mis võimaldavad neil iseseisvalt toime tulla, sest elanikkonnakaitse toimimise aluseks on elanike valmisolek iseseisvalt toime tulla kuni abi saabumiseni. Sotsiaalministeeriumi, Sotsiaalkindlustusameti ja Terviseameti elanikkonnakaitse tegevused on juurdepääsu tagamine vältimatule abile sh ravimitele; katastroofimeditsiini pakkumise valmisoleku tagamine; vältimatu sotsiaalabi pakkumise korraldamine koostöös KOV-idega; vaimse tervise ja psühhosotsiaalse abi pakkumine. (EkK 2.0 2024: 3–12)

Elanikkonnakaitse tegevused, vahendid ja viisid on kompleksed, näiteks eduka ulatusliku evakuatsiooni läbiviimise eelduseks on ohuteavitus, mis jõuab tõhusalt ja kiiremail viisil soovitud elanikeni. Massiline varjumise vajadus võib tekkida siis, kui ohuteavitus on liiga hiline ja seetõttu ei ole võimalik inimestel enam ilma enda tervist ja elu ohtu seadmata ohupiirkonnast lahkuda. (EkK 2.0 2024: 6) Nii EkK kontseptisoonis, JoP alustes kui ka EkK 2.0 rõhutatakse koostöö tähtsust elanikkonnakaitsele. EkK 2.0 ja EkK tegevuskava põhjal on elanikkonnakaitse tegevustesse kaasatud järgmised osapooled: Riigikantselei,

Siseministerium, Päästeamet, Sotsiaalministerium, Sotsiaalkindlustusamet, KOV-d, erasektori ja kolmanda sektori asutused ning elanikud.

Eestis kokkulepitud ja kehtivad elanikkonnakaitse tegevused põhinevad praegusel Riigikantselei monitooritaval ohupildil (vt ptk 1.2.1.) ning loogikal, et valmistudes kõige hullemaks, saadakse hakkama ka väiksemamahuliste kriisidega. Nii elanikkonnakaitse tegevused kui ka nende tegevuste korraldamine nõuavad terviklikku lähenemist, s.t. tegevused mõjutavad üksteist ning vaja on valdkondlikku organiseeritud koostööd erinevate avaliku sektori asutuste vahel.

1.2.3. Kohalike omavalitsuste roll elanikkonnakaitstes

Selleks, et töö empiirilises osas välja selgitada KOV-i rahvamajade kui kerksuskeskuste kasutamise argumendid on oluline mõista KOV-ide ja nende asutuste rolli elanike kaitsmisel kriisides.

Vastavalt KOKS-le on KOV-i ülesanne otsustada ja korraldada kohalikku elu, sh hoolitseda oma elanike eest ka kriisiolukordades (HOS käsiraamat 2017: 30). Eestis on kasutusel kriisireguleerimise kontseptsioon, mis hõlmab hädaolukordade ennetamiseks, nendeks valmistumiseks ja nende lahendamiseks meetmeid. Seega kriisireguleerimine on tsükkel, millel on üksteisele järgnevad etapid, mis vastavalt kriisi iseloomule kätkevad erinevaid tegevusi ning kaasatud on erisugused osapooled. Eesti kriisireguleerimise peamine põhimõte on see, et esmatähtis on ohus olevate inimeste elu ja tervis. Tsüklis jälgitakse ka subsidiaarsuse põhimõtet, mis tähendab, et kriisisündmuse lahendamise kohutus on pandud kõige madalamal ja asjakohasemal tasandil tegutsevale riigiasutusele või muule organisatsioonile, mis puutub vahetult kokku selle ohuga igapäevaselt. Seega KOV-i territooriumil toimunud kriisisündmusega tegeleb esmalt KOV, sh selle asutused, aga kui sündmus eskaleerub kaasatakse kõrgemal asetsevaid asutusi, nt Päästeamet. (Kriisireguleerimispoliitika ülevaade 2021: 8–9) Tross (2023: 160) viitab, et elanikkonnakaitsealane vastutusjaotus ja ülesanded on terviklikult reguleerimata. Päästeametit võib vaadelda kui regionaalsel tasandil koordineerivaid ülesandeid täitvat asutust ning ametile on sätestatud tegevused omavalitsüksuste suunal, aga teiste osapoolte ülesanded ja õigused on õiguslikult sõnastamata (Samas: 160; HOS § 5 lg 1).

Kohalikul tasandil koordineerib kriisireguleerimist KOV-i kriisikomisjon, mis tegutseb alaliselt, komisjoni esimees on vallavanem või linnapea (HOS § 6). Seadus (HOS § 6 lg 3) sätestab, et KOV-i kriisikomisjon koordineerib kriisireguleerimise tegevusi oma üksuses, esitab kord aastas kokkuvõtte tegevustest ja tööplaani regionaalsele kriisikomisjonile ehk vastava piirkonna Päästeameti päästekeskusele ning täidab seadusest ja komisjoni põhimäärusest tulenevaid ülesandeid. Komisjoni ülesanded ja töökord sätestatakse komisjoni põhimääruses, mille kinnitab valla- või linnavalitsus ja kooskõlastab Päästeamet (HOS § 6 lg-d 5 ja 6). Põhimääruses sätestatakse komisjoni täpsed pädevused ning selle roll kriisideks valmistumisel ja nende lahendamisel (HOS käsiraamat 2017: 32). Seega kriisikomisjoni funktsioon ei ole kontrollida, vaid algatada, informeerida, kooskõlastada jne kriisireguleerimist puudutavaid küsimusi. Lisaks kriisikomisjoni töökorraldamisele on KOV-il õigus talle seaduse või teistel viisidel antud ülesannete täitmist korraldada ka muudel viisidel, näiteks läbi KOV-i hallatavate asutuste. KOV peab ülesannete täitmise korraldamisel lähtuma ülesannet reguleerivast õigusallikast. (Kohustuslike kohaliku omavalitsuse ülesannete... 2010). Terviklik KOV-i tasandi kriisireguleerimise korraldus on paika pandud KOV-i kriisiplaanis, mis kirjeldab juhtimise korraldust, sh kriisilahendajate ülesanded, rollid ja kogunemise protsessi kui puudub side; avalikkuse ja partnerite teavitamise korraldust ning KOV-i püsivate kriisiülesannete korraldust. Sellised ülesanded on näiteks kaugküttega varustamine, inimeste teavitamise tagamine ja veega varustamine (PäA 2023). Kokkuvõtvalt täidab KOV oma kohustust elanikke kriisides kaitsta läbi kriisikomisjoni, mis koordineerib kriisireguleerimise tegevusi, ning lisaks võib KOV korraldada elanikkonnakaitseliste ülesannete täitmist muudel viisidel kui see on kooskõlas seadustega.

Nii JoP alustes (2023: 7), EkK kontseptsioonis (2018: 7), siseturvalisuse arengukavas 2020-2030 (2019: 32), dokumendis EkK 2.0 (2024: 3) kui ka PV strateegias (2021: 2) on rõhutatud erinevate osapoolte rolli ja koostöö olulisust elanike kaitsmisel kriisides, sh KOV-ide ja nende asutuste rolli. Järgnevalt annan ülevaate KOV-i tegevustest elanikkonnakaitselise kontekstis, tuginedes siseturvalisuse arengukavale 2020–2030, PV strateegiale ja EkK 2.0 dokumendile.

„Turvalisuse tagamine on terviklik ja eeldab eri osapoolte jõupingutusi“, see on üks turvalise Eesti loomise põhimõtte, millel tugineb siseturvalisuse arengukava 2020-2030 elluviimine. Siseturvalisuse arengukavas 2020–2030 sõnastatakse viis olulist lahendamist vajavat probleemi, sealhulgas markeeritakse, et kriisiennetus ja hädaolukordadeks valmisolek

avalikus- ja erasektoris pole piisav, mis võib takistada hädaolukordade ennetamist ja/või nendega toimetulekut. Arengukavas sõnastatakse eesmärk parandada elanike, avaliku, era- ja kolmanda sektori valmisolekut tulla toime Eestit ohustavate erinevate kriisidega. (Siseturvalisuse arengukava 2030: 4–7) Arengukava üks tegevussuund on kriisideks valmisolek ja nende lahendamine, mille alamtegevussuundadena nimetatakse riigiasutuste, KOV-ide ja elutähtaste teenuste osutajate teadlikkuse tõstmist võimalikest ohtudest ja arendada oskusi kriisi ajal tegutseda. Arengukavas nähakse KOV-ide ülesannetena kogukonna suunalisse ennetustöösse panustamist ning KOV-i teenistujate koolitamist või selle soodustamist, kriisolukordade ennetamise ja lahendamise teemadel. Tegevussuuna tegevustes viidatakse ka riigiasutuste, KOV-ide ja kogukonna ülese ühtse kriisideks valmistumise ja lahendamise põhimõtete rakendamisele, selleks peavad KOV-id kasutama püsivaid koostöövorme. Dokumendis sõnastatakse, et kriisides on KOV-ide kõige olulisem roll pakkuda elanikele sotsiaalset kriisiabi ja rakendada kriisilevendusmeetmeid. (Siseturvalisuse arengukava 2019: 32). Seega Siseturvalisuse arengukavas kavandatakse ühiskonna valmisoleku tõstmist kriisideks ning see näeb ette, et KOV-idel on selle eesmärgi saavutamisel roll nii teadlikkuse tõstmise kui ka praktiliste tegevuste näol ning kriisiajal on ülesanne pakkuda sotsiaalset kriisiabi.

Päästeametit võib vaadelda kui regionaalsel tasandil koordineerivaid ülesandeid täitvat asutust ning ametile on sätestatud tegevused omavalitusüksuste suunal (Tross 2023: 160; HOS § 5 lg 1). Päästevärgustiku strateegia aastani 2025 sõnastab, et Päästeamet on elanikkonnakaitse asutus ning eesmärk on tõhustada valdkondlikku koostööd KOV-idega ja kogukonnaga, sh kriisideks valmistumisel. Päästeameti vaatest on KOV partner, kes peab olema iseseisvalt kriisideks valmis. Seega KOV-ide ülesanne on tagada oma kriisivalmidus, selle saavutamiseks Päästeamet toetab ja nõustab KOV-e, mh toimuvad koolitused ja õppused, ning planeeritud on osapoolte vastutusjaotuse ja ülesannete täpsustamine. KOV-id peavad olema avatud kriisialaseks koostööks nii KOV-ide tasandil kui ka regionaalsel tasandil, eesmärgiga tagada tõhusam elanikkonnakaitse tegevuste koordineerimine ja kriiside lahendamine, näiteks peab KOV olema valmis koostöös Päästeametiga korraldama ulatuslikku evakuaatsiooni ja looma varjumise võimalusi. (PV strateegia 2021: 22–23) Tulenevalt HOS § 45 lg 1 p 5 teostab Päästeamet ka haldusjärelevalvet KOV kriisiülesannete täitmise üle. Kokkuvõttes on PV strateegia põhjal KOV-i roll panustada elanikkonnakaitse, tagades enda KOV-i üksuse valmidus kriisideks ning Päästeametiga koos planeerida ja kriisiajal korraldada elanike kaitsmist.

EkK 2.0 on üheselt kirjeldatud KOV-ide roll erinevate elanikkonnakaitseliste tegevuste juures. Nii EkK 2.0 kui ka PV strateegia kohaselt peab KOV olema valmis koostöös Päästeametiga läbi viima ulatuslikku inimeste evakuatsiooni, nii KOV-i sisest, teise KOV-i kui ka olema valmis vastu võtma teise KOV-i territooriumilt evakueeritud inimesi. KOV-il peab olema valmidus avada evakuatsioonikohtasid ning pakkuda evakueeritutele magamiskohtasid ja piiratud ulatuses toitu jm esmavajalikku. (EkK 2.0 2024: 6) Siseturvalisuse arengukavas (2019: 32) ja dokumendis EkK 2.0 (2024: 7–8) sõnastatakse, et KOV korraldab oma territooriumil asuvatele inimestele esmase sotsiaalabi ehk minimaalse toidu, joogivee, riided, ajutise majutuse, hügieenitarbed ja psühhosotsiaalse abi. Selleks, et pakkuda kriisides esmast sotsiaalabi peab KOV kaardistama haavatavate sihtrühmade info ning läbi mõtlema võimaliku inimeste ja muude ressursside, s.t varude vajaduse, sest kriisiolukordades on vaja kiiresti ja õigesti reageerida (Samas: 7–8). EkK 2.0 näeb ette, et KOV-id koostöös kogukondade ja Päästeametiga arendavad kerksuskeskusi (vt ptk 1.2.4), et kriiside ajal tagada inimestele koht, kust saab asjakohast informatsiooni vajalike teenuste kohta ehk KOV-idel on ülesanne jagada elanikele teavet (Samas: 9). Kriisideks valmistumise etapis tuleb KOV-idel läbi mõelda ka rahvusvahelise humanitaarabi vastuvõtmine ja selle välja jagamise protsess, et kriisiajal oleks valmisolek tõhusalt tegutseda (Samas: 14). Oluline on markeerida, et kõikide eelnimetatud tegevuste tegemisel on KOV-idele abiks riik ja peamise partnerina Päästeamet, et KOV-ide ametnikke koolitada, nõustada ja võimalusel toetada kriisivalmiduse toetusmeetmete abil (Samas: 7–14).

Kokkuvõtvalt on KOV-idel oluline roll kanda mõlemas elanikkonnakaitselise aspektis – elanike kriisivalmiduse suurendamises ja elanike kaitsmises kriisides. Eelnevast nähtus, et elanikkonnakaitseliste tegevuste õnnestumisel on suur roll koostööl erinevate osapoolte vahel ning planeerimine ehk kriisideks valmistumise etapp on eelduseks tõhusaks elanikkonnakaitselise meetmete rakendamiseks kriiside ajal.

1.2.4. Kerksuskeskus

Magistritöö eesmärk on välja selgitada Eesti KOV-ide rahvamajade kui kerksuskeskuste kasutamise argumendid ning rahvamajade töötajate valmidus ja hoiakud rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes. Eesmärgi täitmiseks on tarvidus mõista kerksuskeskuse kui Eesti elanikkonnakaitselise rakendatava meetme olemust.

Dokumendis EkK 2.0 on sõnastatud sihiks võimalikult paljude erinevate ohuteavitus- ja kriiskommunikatsiooni kanalite kasutamise valmidus. Kriisiolukordades on oluline elanikele suunatud kommunikatsioon nii kriisi kulgemise teemaline info, nt elektriteenuse taastamise eeldatav aeg, kui ka käitumisjuhiste jagamine, nt nõuannete jagamine elektriteenuse katkestuse ajal hakkama saamiseks. Nimetatud info edastamiseks on võimalus avada kerksuskeskus, mis on füüsiline avalik koht paikkonnas. (EkK 2.0 2024: 5–9).

Kerksuskeskuse kohta on kasutusel ka sõnapaar „kogukonna kriisikeskus” (Jaek 2023). Eesti õigusruum ei sisusta mõistet „kerksuskeskus“. Info ja nõu jagamise kõrval võib kerksuskeskus pakkuda ka muid teenuseid. Tallinnasse loodud kerksuskeskustes on võimalik elanikele osutada hädavajalikke teenuseid ning vajadusel on keskusel võimekus pakkuda toitlustust, joogivett, hügieenitarbeid ja kommunikatsioonivahendeid (Tallinn 2023). Kerksuskeskus ei ole koht, kus elanikel oleks võimalus pikaajaliselt olla, selle koha eesmärk on rahuldada inimese esmavajadused. (Intervjuu Lillo).

Kerksuskeskus on autonoomne hoone, mille toimimine ei sõltu välistest teenusepakkujatest (Rakvere valla arengukava 2019: 22). Päästeameti KOV kriisivalmiduse nõuniku Terje Lillo sõnul on kerksuskeskuse baasnõuded hoone toimepidevus ja inimene. See tähendab, et esiteks peab hoone olema varustatud elektrigeneraatoriga või hoone toimimine on muud moodi elektrikatkestuse korral tagatud. Teiseks peab kerksuskeskuses olema inimene, kes suudab sotsiaalselt suhelda, asjakohast infot töödelda ja seda elanikele edastada. Lillo nimetab keskuse lisanõuetena joogivee ja toidupakkide pakkumise, sidepidamise võimekuse ning laste mängunurka. Täpsed kerksuskeskuste lisanõuded on kirjeldatud piiratud juurdepääsuga dokumentides. (Intervjuu Lillo) Kerksuskeskused tuleb ette valmistada kriisiks valmistumise etapis, sest on oluline, et elanikud teaksid juba kriisiolukorra eel, kuhu ja milleks kriisiolukorras pöörduda (EkK 2.0 2024: 9). Päästeamet, kui elanikkonnakaitse asutus, peab koostöös KOV-idega kerksuskeskuste registrit ning toetab KOV-ides kerksuskeskuste loomist, sh rahaliste meetmete kui ka koolitustega. Valmimisel on sarnaselt avalikele varjumiskohtade kaardile ka kerksuskeskuste kaart. (Intervjuu Lillo)

Päästeamet korraldas 2023. aasta alguses KOV-idele lauaõppuse „79 särtsu“, kus osalesid kõik KOV-id ja eesmärk oli välja selgitada KOV-ide valmidus toime tulla pikaajalise elektrikatkestusega (Savimaa ja Vernik, 2023: 42–58). Vastavalt dokumendile EkK 2.0 lasub elutähtsate teenuste katkestuse korral KOV-il kohustus jagada elanikele infot ja korraldada alternatiivsed lahendused (EkK 2.0 2024: 14). Lauaõppuse raames leidsid paljud

KOV-ide esindajad, et just kerksuskeskused on peamised info edastamise kohad ulatusliku elektrikatkestuse ajal, sest teiste sidevahendite kasutamine on piiratud ning toimise aeg on limiteeritud, aga paanika vältimiseks on oluline elanike kriisi kulgemisega kursis hoida. Paljud KOV-d leiavad, et pikaajalise elektrikatkestuse korral võiks elanikel olla võimalus kerksuskeskustes telefone laadida ja saada sooja. Õppusel osalejad pakkusid välja, et kerksuskeskused võiks avada puiduküttega rahvamajades, muudes ühiskondlikes hoonetes või kaasaegsetes spordi- või noortekeskustes, mis on toimepidevad. (Savimaa ja Vernik, 2023: 42–58)

Tallinnas Mustamäel asuvasse Kaja kultuurikeskusesse on loodud võimekused avada kerksuskeskus. Konkreetse keskuse funktsioonid on nõu ja info jagamine ning esmase abi pakkumine, keskuses on tagatud valmisolek pakkuda toitu ja majutust. Hoonel on autonoomne toide, mille toel hoone püsib mitu päeva valge ja soe. (Jarne ja Aavik 2023). Kaja kultuurikeskus valmis 2019. aastal, hoonel on neli korrust ning lisaks kultuuriteenuste pakkumisele töötab hoones ka Tallinna Mustamäe linnaosa valitsus (Kulbok-Lattik, Paulus ja Suurmaa 2023: 202). Kerksuskeskuse avamise valmisolek on ka Sõmeru keskusehoones, kuhu kutsutakse inimesi kriisiolukordades kogunema, et viibida soojas ruumis ning kasutada vett ja tualette (Rakvere valla veebileht: Ole valmis...). Igapäevaselt töötavad keskusehoones vallavalitsus, klubi, päevakeskus ja raamatukogu (Aasa 2020: 1–2).

Kokkuvõtvalt on kerksuskeskus avalik füüsiline koht, kust elanik saab kriisiajal informatsiooni, nõu ja esmast tuge, mis toetab kriisis hakkama saamist ja ellu jäämist. Kerksuskeskuste planeerimisel on oluline mõelda keskuse toimepidevuse ja inimeste peale, kes kriisiolukordades keskuses infot ja nõu jagaksid, ehk kerksuskeskuse baasnõuete täitmisele.

1.2.5. Kriisikommunikatsiooni mõjutavad aspektid

Kriiside ajal saavad elanikud kerksuskeskusest asjakohast informatsiooni, nõu ja esmast abi. Seega kerksuskeskuse eesmärk on toetada inimeste toimetulekut erakorralistes sündmustes ning on alternatiivne info jagamise viis. Järgnevalt annan lühikese ülevaate kriisikommunikatsiooni olulisusest, inimeste teabe vastu võtmist mõjutavatest aspektidest ning füüsilise ruumi olulisusest elanikele suunatud kriisikommunikatsioonis valdkonnaliku kirjanduse põhjal. Siinkohal jätan kõrvale sireenivõrgustiku, ohualapõhise ohuteavituse

süsteemi ja raadio DAB+ kasutamise, peatükis keskendun paikkonna kogukonna suunalisele kriisikommunikatsioonile.

Kriisikommunikatsioon on osa kriisi lahendamise protsessist ja kriisiolukordades kasvab elanike infovajadus tohutult, seega selle rolli kriisides ei ole võimalik ülehinnata (Comfort 2007: 191–192; Haddow *et al* 2008: 227–228). Valitsusasutuste kriisiteabe eesmärk on inimestele teadvustada riske ning veenda inimesi jälgima valitsuse või kriisi juhtiva asutuse antud käitumisjuhiseid, eesmärgiga tagada elanike turvalisus ning vähendada kriisi lahendamist takistavaid asjaolusid (Abdelzadeh ja Sedelius 2024: 1). Hästi toimiv ja õigeaegne kriisikommunikatsioon toetab kogukonna tõhusat reageerimist kriisides. Aeglane ja ebaõnnestunud kriisikommunikatsioon soodustab kuulujuttude levikut, paanika tekkimist ning elanike ebaotstarbekat käitumist. Kriisiolukordades on suur risk, et puudulike teadmiste ja info tõttu hakkavad inimesed ise tegevusplaane välja töötama, aga samal ajal jääb tähelepanuta olemasolevate ressursside otstarbekas kasutamine. (Comfort ja Haase 2006: 329–330) Informatsiooni liikumise struktuur tuleb luua enne kriisi arvestades paikkonna eripärasid ja kogukonna suurust ning selle toimimist tuleb katsetada, et tuvasta võimalikud takistused või puudused (Comfort ja Haase 2006: 339). Kokkuvõtvalt võib öelda, et kriisikommunikatsiooni eesmärk on ära hoida järgmiseid kriise nii üksikisiku kui ka paikkonna ja riigi tasandil ning hõlbustada kriisi lahendamist.

Douglas Paton (2007: 371–376) uuris, millised asjaolud mõjutavad inimeste usaldust teabeandja vastu looduskatastroofide korral. Uuringust selgus, et inimesed usaldavad ja jälgivad ohuolukordades enam teabeandjat, kellega on varasem suhe ning positiivne kokkupuude. Mainitud suhe ja kokkupuude ei pea olema seotud konkreetselt kriisivaldkonnaga, vaid võib olla ka seotud muu valdkonnaga, näiteks varasemad tavapärased kokkupuuted ühiskondlike institutsioonide ametnikega. Selline seos kehtib uutes ja vähese informatsioonidega olukordades, uuringu näitel vulkaani- ja maavärina ohukorral. (Samas: 376–377) Seega harvaesinevate ohuolukordade korral on inimestel tugev kalduvus saada teavet ning jälgida käitumisjuhiseid asutustelt, mille vastu on neil varasemalt kujunenud usaldus ehk olemas on varasem kokkupuude.

Arnstein Aassve ja teised (2024: 2–3) uurisid COVID-19 pandeemia näitel USA elanike poliitilise ja sotsiaalse usalduse dünaamilisust. Kriisiolukordadele on iseloomulik, et inimeste ärevuse tase tõuseb, mis soodustab kriitilist meeletatust kriisilahendamisega tegelevate institutsioonide vastu ning sotsiaalsete suhete muutumist. Artiklis viidatud

kirjanduse põhjal on poliitiline usaldus kiiremini muutuv kui sotsiaalne usaldus ning mõlemad usaldused võivad kriisiolukorras tõusta või langeda ja seda nii korrelatsioonis kui ka mitte. Seetõttu ei ole seni sõnasatud alati kehtivat poliitilise ja sotsiaalse usalduse dünaamika muutust kriisiolukordades, põhjuseks uuringute vastuolulised tulemused ning vähesed kompleksed poliitilise ja sotsiaalse usalduse uuringud. Aassve ja teiste (2024) uuringu tulemused näitasid, et poliitiline usaldus väheneb siis, kui inimesed ei usu, et valitsus suudab kriisi lahendada ning tajutakse ebakompetentsust. Poliitilise usalduse vähenemine on eriti tähelepanuväärne inimeste seas, kes andsid valimistel hääle kriisi lahendamisega tegelevale poliitilisele jõule. See uuring kinnitas poliitilise ja sotsiaalse usalduse pöördvõrdelist seost – kui poliitiline usaldus väheneb hakkavad inimesed enam usaldama teist inimest ja hakatakse tuge otsima mitteformaalsetelt institutsioonidelt ja kogukonnalt. Kriisides võivad inimesed kalduda enam sotsiaalseid suhteid väärtustama, mistõttu suureneb inimeste soov suhelda teiste inimestega, tunda ühtekuuluvust, väljendada empaatiatunnet ning teha koostööd ka n-ö võõraste inimestega. (Aassve *et al* 2024: 1–10) Kokkuvõtvalt mõjutavad inimeste kriisiaegset käitumist nii poliitiline kui ka sotsiaalne usaldus, kuna esimene neist on kiiremini muutuv on asjakohane panustada kriisiolukordades sotsiaalse usalduse säilimisele ja kasvamisele, näiteks soodustades inimestevahelist suhtlust luues neile võimalusi olla ühes ruumis kui kriisiolukord võimaldab.

2010. aastal purskaks Islandi saarel ulatuslikult Eyjafjallajökulli vulkaan. Islandil vastutab elanikkonnakaitse eest riiklikul tasandil politsei, kus on eraldi elanikkonnakaitse ja kriiside juhtimise osakond ning KOV-ide tasandil vastutavad valdkonna eest kohalikud politseijuhid ning kodanikukaitse komiteed (ing k *Civil Protection Committees*). (Bird 2017: 273) Kui ilmnes, et vulkaani tegevus on aktiveerunud korraldasid kohaliku tasandi teenistujad kümme infokoosolekut vulkaani ümbruses elavatele inimestele. Koosolekute eesmärk oli inimesi teavitada olukorrast ja selgitada võimaliku evakueerimise toimumist (Bird 2011: 1223). Eyjafjallajökulli vulkaani purske eel kasutati elanike informeerimiseks nende ühte füüsilisse ruumi toomist, et kõik saaksid usaldusväärsest allikast ühesuguse informatsiooni ning ka võimaluse küsimusi küsida otse kriisi juhtivatelt ametnikelt.

Raul Savimaa ja Kate-Riin Kont (2023: 69–70) arvavad, et Eesti kogukonnaseltsidel võiks olla oma roll kriisidega toimetulekul ja kogukonna kestlikkuse tagamisel, viidates asjaolule, et KOV-id on halduslepingu alusel seltsidele üle andnud osa avalike teenuse pakkumisest ning Siseministerium korraldas KOV-ide ja kogukondade koosloome arenguprogrammi. Savimaa ja Kont (2023) viisid läbi uuringu, mille eesmärk oli välja selgitada

kogukonnaseltside roll ja võimekus kriisideks valmistumisel ja kogukondade kerksuse tagamisel. Kogukonnaseltside kaasamise argumentidena tuuakse välja asjaolu, et kogukonnaseltside liidrid ja aktiivsed liikmed tunnevad hästi oma paikkonda ja kogukonda, sh nende vajadusi ja eripärasid, ning neil on välja kujunenud kommunikatsiooniviisid oma paikkonna kogukonnaga. Mõlemat eelnevat väidet kinnitavad empiirilise uuringu tulemused, kogukonnaseltside küsimustiku vastused. Sageli on seltsidel oma ruumid või majad, seltsimajad (Savimaa ja Kont 2023: 95–101). Lisaks viitavad autorid (2023: 78–79), et kriisiplaani edu sõltub kogukonna toetusest, see tähendab, et kui kogukonda on kaasatud plaani väljatöötamisesse siis on kogukonna liikmed enam motiveeritud plaani elluviimisesse panustama, kogukonnaseltside kaasamine protsessi on tõhus elanike kaasamise viis. Küsitlusele vastanud kogukonnaseltsidest ligi pooled on valmis toetama elanikke kriiside lahendamisel, sh valmis tegema koostööd asjakohaste partneritega. Savimaa ja Kont (2023: 99–101) teevad empiirilise uuringu põhjal muuhulgas kriisikommunikatsiooniga seotud ettepanekuid. Esiteks ettepanek kogukonnaseltsidele luua *Facebook*’i grupp teemakohase info levitamiseks ning teiseks ettepanek KOV-idele, et elanikele kommunikeeritaks kerksuskeskuste asukohad. Viimane ettepanek tugineb mitmete kogukonnaseltside märkamisele, et kriisivõimekuse tõstmiseks on oluline sidevõimaluste tagamine, lahenduseks pakuti välja füüsiliste kogunemispunktide loomine seltsimajadesse, kus elanikud saaksid infot vahetada ja ka mobiiltelefone laadida (samas: 100–103). Seega kriiside lahendamise protsessi võiks olla kaasatud ka osapooled, kes tunnevad hästi paikkonda ja seal elavaid inimesi ning neil võiks olla valmisolek elanikke toetada nii füüsiliselt kui ka infot jagades.

Kriisikommunikatsiooni aspektist on oluline, et inimesteni jõuaks kiiresti asjakohane ja selge informatsioon, mida inimesed üheselt mõistavad ja jälgivad. Alapeatükist selgus, et kriisiolukorras on inimestel kalduvus lähtuda varasemast positiivsest kogemusest, hinnatakse sotsiaalseid suhteid ning seda, kui võrd on neid kaasatud kriisiks valmistumise ja lahendamise tegevustesse. Kriisikommunikatsiooni oluliste aspektide realiseerumist saab toetada andes inimestele võimaluse teavet vahendada füüsilises ruumis, mis annab võimaluse elanikele otse kriisilahendamise tegelevate inimestega suhelda ja täpsustavaid küsimusi küsida, lisaks soodustab ühes ruumis viibimine sotsiaalseid suhteid. Kui füüsiline ruum on varasemalt elanikele teada, siis vähendab see oluliselt paanika tekkimise tõenäosust, näiteks olukorras kui sidepidamine telefonitsi on katkenud.

2. METOODIKA

Peatükis annan ülevaate magistritöös kasutatavast uuringu metoodikast. Töö eesmärgi saavutamiseks viisin läbi empiirilise uuringu veebiküsitluse ja ekspertintervjuu näol. Magistritöö eesmärk on välja selgitada Eesti KOV-ide rahvamajade kui kerksuskeskuste kasutamise argumendid ning rahvamajade kultuuritöötajate perspektiiv ja hoiakud rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes.

2.1. Andmekogumise meetodid

Magistritöö uurimisprobleem on, kuidas on võimalik Eesti KOV-ide rahvamajasid kasutada kerksuskeskustena ja milline on rahvamajade kultuuritöötajate valmidus panustada paikkonna elanike toetamisesse kriisides. Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kasutasin andmekogumise meetoditena ekspertintervjuud ja küsitlust (vt tabel).

Tabel. Uurimisküsimuste seos andmekogumise meetodiga (autori koostatud)

Uurimisküsimus	Ekspertintervjuu	Kultuuritöötajate küsitlus	KOV-ide küsitlus
1. Kas ja kuidas on KOV-ide rahvamajad seotud kriisiaegsete elanikkonnakaitseliste funktsioonide täitmisega?	X	1.4., 2.1.	1.1.–1.4.
2. Millised nõuded on kehtestatud kerksuskeskustele?	X		
3. Milline on rahvamaja kultuuritöötajate kaasatus ja teadlikkus KOV-i tasandi elanike kaitsmisest kriisides?		1.1.–1.3.	
4. Kuidas hinnatakse kerksuskeskuse funktsiooni lisamist KOV-ide rahvamajadele		2.2.–2.4.	2.1.–2.5.

KOV-i tasandil ning rahvamaja kultuuritöötajate perspektiivist?			
5. Kuidas hindavad rahvamaja kultuuritöötajad oma valmisolekut panustada kerksuskeskuse toimimisse?		2.5.–2.10.	

Uuringu andmekogumise meetodid kuuluvad Gibsoni ja Browni (2009: 54) jaotuse järgi inimestelt küsimuste küsimise (ing k *Asking People Questions*) kategooriasse, kuhu kuuluvad meetodid võimaldavad välja selgitada inimeste hoiakuid, kogemusi ja arvamusi. Meetodite kasutamise argumentatsioon ja rakendamise protsess empiirilise uuringu raames on kirjeldatud järgmises kahes peatükis.

2.1.1. Ekspertintervjuu

Esimesele kahele uurimisküsimusele vastuste leidmiseks kasutasin kvalitatiivse andmekogumise meetodina poolstruktureeritud ekspertintervjuud. Intervjuu on uurimistöö kontekstis sobiv meetod, sest Hirsjärvi ja teiste (2007: 192) järgi on see sobilik vähe-uuritud valdkonna uurimiseks, kuna annab võimaluse vastuseid täpsustada ja koguda põhjalikku informatsiooni. Teadaolevalt ei ole kerksuskeskuste rakendamist Eesti kontekstis akadeemilisel tasemel uuritud ning püüdes töö teoreetilises osas mõistet „kerksuskeskus“ sisustada selgus, et mõiste kohta on vähe informatsiooni ning mõiste on Eesti õigusruumis sisustamata (vt ptk 1.2.4.). Lähtuvalt eelnevast ja Laheranna (2008: 199) selgitusest, et ekspertintervjuu kontekstis ollakse huvitatud inimese ekspertteadmistest on uurimisküsimustele vastuste saamiseks sobilikuim andmekogumise meetod ekspertintervjuu.

Valisin semistruktureeritud ekspertintervjuu, sest eelnevalt läbitöötatud teoreetilistest allikatest (vt ptk 1.2.) olin teada saanud kuivõrd mitmetahuline on elanikkonnakaitse valdkond ja mida üldjoontes kujutab endast kerksuskeskus ning lisaks olin veendunud, et valdkonna eksperdi vastused on küllastunud mitmete aspektidega ja viidetega eluliste asjaoludele. Eelnevat toetasid ka Gibsoni ja Browni (2009: 88–89) väited, et poolstruktureeritud intervjuu annab võimaluse nn loomulikule vestlusele, mis soodustab

intervjueeritava mitmekülgset mõttekäiku ning loob uurijale võimaluse küsida lisaküsimusi, et koguda võimalikult palju teavet.

Laherand (2008: 178–179, 199–200) märgib intervjuu kui meetodi puudusena suure ajakulu ning ohu, et uurijal on keeruline intervjueeritavat eksperti suunata, et viimane annaks ekspertteavet ja seda vastavalt uurija küsimustele. Ekspertintervjuu korraldasin *Microsoft Teams*`i vahendusel, et vähendada Laheranna (2008: 178–179) meetodi ajakulukuse märkust ning vaevata võimalikult vähe intervjueeritavat. Eksperti otsimise protsessiga püüdsin samuti vältida Laheranna (2008: 199) kirjeldatud ohtu, et kui valitud intervjueeritav ei osutu valdkonna asjatundjaks, siis intervjuu ebaõnnestub. Sotsiaalteaduste valdkonnas mõistetakse eksperdina ükskõik millist isikut, kellel on spetsiifilised teadmised, sh kogemused, mingis valdkonnas (von Soest 2023: 278). Eksperti otsimise protsessi alustasin Päästeameti kodulehel ameti struktuuri ja valdkondadega tutvumisega ning püüdsin eristada elanikkonnakaitsega seotud ametnikke, otsustasin saata magistritöö teema tutvustuse ja ekspertintervjuus osalemise palve kolmele Päästeameti teenistujale ühise e-kirjana. Minu e-kirjale vastas Terje Lillo, Päästeameti KOV kriisivalmiduse nõunik, kes andis teada, et kirja saajad, sh tema, leidsid, et tal on minu uurimistöö valdkonnaga suurim tööalane puutumus ja ta on valmis intervjuud andma. Eksperti peamine töövaldkond on elanikkonnakaitse teemadel KOV-idega suhtlemine ja nende kaasamine tegevustesse ning KOV-i teenistujate koolitamise korraldamine. Terje Lillo on Päästeameti KOV kriisivalmiduse nõunik alates 2018. aastast.

Intervjuukavas oli kuus küsimust (vt Lisa 2), millest viis on otseselt seotud esimese ja teise uurimisküsimusega ning kuuenda küsimuse eesmärk oli saada sisendit kultuuritöötajate küsitlusele (vt ptk 2.1.2.). Lisaks on intervjuukava küsimused kaudselt seotud ka neljanda uurimisküsimusega, intervjueeritav esindab küll Päästeameti seisukohti, aga uurimistöö eesmärgi saavutamise aspektist on oluline mitmekülgne vaade KOV-i rahvamajade kui kerksuskeskuste kasutamisele.

Ekspertintervjuu toimus 20.veebruaril 2024 *Microsoft Teams*`i vahendusel. Intervjuu alguses tutvustasin põgusalt ennast ja oma magistritöö teemat ning palusin luba intervjuu salvestamiseks. Salvestamiseks kasutasin *Microsoft Teams*`i keskkonna pakutatavat salvestamise funktsiooni. Intervjuu ajal jälgisin väljatrükitud intervjuukava ning tegin märkmeid, et mitte ära unustada käsitletud teemasid ja tekkinud täpsustavaid küsimusi. Intervjuu kestis 46 minutit. Gibson ja Brown (2009: 88) märgivad, et poolstruktureeritud

intervjuu läbiviimine eeldab uurijalt oskust hoida vestlust teda huvitavate teemade raamides, suunata intervjuueeritavat looma seoseid intervjuu teemade vahel ja tunnetada, et intervjuu on ennast ammendanud. Leian, et minul kui uurijal olid olemas loetletud oskused ning suutsin neid rakendada ka vaatamata sellele, et kohtusin intervjuueeritavaga esimest korda ja sedagi *Microsoft Teams*'i vahendusel. Intervjuueerija rolli aitas kindlasti edukalt täita ka eelnev tutvumine teoreetiliste ja strateegiliste materjalidega ning COVID-19 pandeemia tõttu omandatud oskus veebikoosolekutel suhelda. Lõin intervjuueeritavaga hea kontakti, tegime kokkulepped kogutud materjali kasutamiseks ning sain ära küsida kõik intervjuukava küsimused ning esitasin ka täpsustavaid küsimusi.

2.1.2. Küsimustikud

Teise uurimismaterjali kogumise meetodina kasutasin küsitlust, mis on Lagerspetzi (2017: 156) järgi sobilik teabe süstemaatiliseks kogumiseks suurelt hulgalt vastajatelt ning võimaldab koguda teavet vastajate hinnangute, arvamuste kui ka faktilise käitumise kohta. Küsitluse kui andmekogumise meetodi abil kogusin andmeid vastamaks esimesele, kolmandale, neljandale ja viiendale uurimisküsimusele. Uurimisprobleemile vastamiseks on vajalik koguda informatsiooni nii KOV-ide kriisivaldkonna teenistujatelt kui ka KOV-i rahvamajade kultuuritöötajatelt, sh juhtidelt, selleks koostasın kaks elektroonilist ankeetküsimustikku.

Küsitluse korraldasın *LimeSurvey* platvormil, elektroonilise ankeetküsimustiku hindasın sobivaimaks meetodiks, sest valimis olid kõik Eesti KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajad, sh juhid ning kõik KOV-d. Eichhorn (2021: 39) toob veebiküsitluse plussidena välja meetodi kiiruse, küsimuste esitamise paindlikkuse ja valimini jõudmise lihtsuse, aga samas viitab, et nii küsimustiku jõudmine potentsiaalsete vastajateni kui ka vastamine eeldab interneti ja elektroonikaseadme kasutamist. Siinkohal leian, et Eichhorni välja toodud puudus ei ole käesoleva uuringu puhul asjakohane, sest valimi moodustasid KOV-idega töösuhtes olevad inimesed, kelle igapäevane töövahend on arvuti ja internet ning *LimeSurvey* platvorm on laialt kasutusel küsitlusuuringute korraldamiseks Tartu Ülikoolis.

Lagerspetz (2017: 165–168) rõhutab, et ankeetküsimustiku soovitud tulemuste saavutamisel on tähtis roll uurijal, kes peab tegema kõik endast oleneva, et vastajate väljalangevus oleks minimaalne, selleks tuleb jälgida, et küsimustik ei ole liiga ajakulukas, küsimused oleksid

üheselt mõistetavad, sh vajadusel lisada definitsioonid, ning, et küsimustiku täitmine oleks võimalikult mugav. Selleks, et vähendada vastajate väljalangevuse võimalikkust saatsin küsimustiku tagasisidestamiseks ühele rahvamaja kultuuritöötajale, kelle tagasiside põhjal viisin sisse mõned muudatused.

Lähtuvalt neljandast uurimisküsimusest oli küsitluse valimiks kavandatud kõik Eesti KOV-d ja kõik Eesti KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajad, sh juhid. Kui KOV-idelt andmete kogumine oli vajalik ainult neljanda uurimisküsimuse seisukohalt, siis kultuuritöötajatelt kogutava teabe põhjal formuleeruvad vastused nii kolmandale, neljandale kui ka viiendale uurimisküsimusele. Sestap koostas in kaks erinevate küsimustega ankeetküsimustikku. Mõlemad küsimustikud koosnesid kolmest plokist, kultuuritöötajate küsimustik vastavalt: kaasatus kriisivaldkonda KOV-i tasandil, kerksuskeskus ning rahvamaja ja kultuuritöötaja taustatunnused. KOV-ide teenistujate küsimustik koosnes järgmistest plokkidest: rahvamajade elanikkonnakaitselised tegevused kriisides, kerksuskeskus ja KOV-i taustatunnused. Mõlema küsimustiku viimase plokiga kogusin vastajaid iseloomustavaid andmeid. Küsimustikkudes olid kinnised, poolavatud ja avatud küsimused ning hoiakute esitamiseks Likerti skaalad, seega küsitlusega kogutud uurimismaterjal on nii kvantitatiivne kui ka kvalitatiivne (vt Lisa 3.).

Rahvamaja kultuuritöötajate ankeetküsimustikus oli kokku 20 küsimust ja KOV-ide ankeetküsimustikus 12 küsimust, millest vastavalt kuus ja neli olid kodeeritud ehk kinnised küsimused. Eesmärgiga teada saada vastajate vastuste tagamaid, lisisin küsimustikkudes avatud küsimusi nagu „palun, põhjendage oma seisukohta“ ning mõlema küsimustiku kerksuskeskuse plokki lõpus oli mõtete ja kommentaaride jätmise võimalus. Kultuuritöötajate küsimustikus oli 19 kohustuslikku ja üks vabatahtlik küsimus ning KOV-idele saadetud küsimustikus oli kaheksa kohustuslikku, kolm tingimuslikku ja üks vabatahtlik küsimus. KOV-ide küsimustiku esimese plokki eesmärk oli välja selgitada nende kavatsused ja juba kinnitatud rahvamajade suunalised elanikkonnakaitselised tegevused, selleks kasutasin avatud küsimusi, sest kodeeritud küsimuste puhul oleks olnud liiga suur risk, et mina uurijana ei suuda sobivaid vastusevariante lisada. Rahvamaja kultuuritöötajate ankeetküsimustikus oli neli ja KOV-idel seitse avatud küsimust. Mõlemas küsimustikus kasutasin Likerti skaalat, mis Eichhorni (2021: 58–59) järgi annab võimaluse kindlaks teha, mil määral vastajad teatud asjaolu toetavad või mitte. Küsimustikus kasutatud Likerti skaaladel oli neli punkti, et suunata vastajaid mitte jääma neutraalseteks, vaid väljendama

oma seiskoha kaldumist kummalegi poole (Eichhorni 2021: 59). Rahvamaja kultuuritöötajate küsimustikus oli kuus ja KOV-ide küsimustikus üks skaleeritud küsimus.

Võrreldavate andmete saamiseks kolmandale uurimisküsimusele olid mõlemas küsimustikus järgmised küsimused:

- Palun hinnake kuivõrd sobivaks hindate seda, et rahvamajale lisatakse kerksuskeskuse funktsioon + palun põhjendage oma seisukohta
- Mis te arvate, milliste kriiside ajal võiks rahvamaja täita kerksuskeskuse funktsiooni? Palun loetlege kolm kriisi.

Küsimustikkudele vastamine oli anonüümne, aga kahemõõtmelise analüüsi teostamiseks kogusin vastajaid iseloomustavaid andmeid nagu näiteks rahvamaja teeninduspiirkonna suurus, rahvamaja kultuuritöötaja tööstaaz KOV-ide rahvamajades ning KOV-i elanike arv. Küsimustiku päisesse koostasin legendi Õunapuu (2014: 168) küsimustiku legendi punktide järgi, sh selgitasin mida tähendab küsimustiku kontekstis sõna „rahvamaja“ (vt ptk 1.1.) ning kerksuskeskuse plokis sõna „kerksuskeskuse“ tähendust lähtuvalt selle peamisest funktsioonist (vt ptk 1.2.4.). Küsimustikud on leitavad Lisadest 4 ja 5.

Küsitluse valimiks olid kavandatud kõik Eesti KOV-d ja kõik Eesti KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajad, sh juhid, ehk küsitluse valim oli kõikne. Kaja Allilenderi (2024) koostatud kultuurikorralduse kokkuvõttest selgub, et 2024. aasta veebruaris oli KOV-rahvamajades tööl 538 töötajat, sh tehniline personal, administraatorid, perenaised, koristajad. Teadaolevalt puudub teave selle kohta, palju inimesi konkreetselt on hõivatud KOV-ide rahvamajades kultuurikorraldusliku tööga ehk kelle ametinimetused on näiteks rahvamajajuhtaja, kultuurikorraldaja ja kultuuritöötaja (vt ptk 1.1.2.), seega küsimustiku populatsiooni suurust ei ole võimalik üheselt kindlaks määrata. Valimi moodustamisel lähtusin ERK rahvamajade andmebaasist, kust filtreerisin välja rahvamajad, mille nimi või muu info viitab asjaolule, et tegemist on iseseisva juriidilise isikuga. Seejärel jäi loetellu 314 e-posti aadressi, kuhu saatsin 11. märtsil 2024 kutse osaleda küsitluses koos palvega kirjasaajal edastada küsimustik kõikidele rahvamaja kultuuritöötajatele. Soovitud tähtajaks, 18. märtsiks 2024, laekus 90 vastust (vt ptk 3.1.).

Töö teoreetilisest osast selgus, et KOV-i tasandil koordineerib kriisireguleerimise tegevuste täitmist KOV-i kriisikomisjon, mis tegutseb alaliselt, komisjoni esimees on vastavalt vallavanem või linnapea ning ekspertintervjuust selgus, et osades KOV-ides on olemas kriisipetslistid või kriisivalmiduse nõunikud (Intervjuu Lillo). Teadaolevalt puudub avalik

ühtne loend kriisikomisjonide juhtidest ja KOV-i ametnikest, kelle vastutusvaldkond on kriisivalmidus jms, seetõttu tutvusin KOV-i kodulehtede kriisiteemaliste sektiioonidega ning koostasin e-posti aadresside loetelu, kus oli 79 e-posti aadressi ehk kõik Eesti KOV-id olid esindatud. 11.märtsil 2024 saatsin kõigile aadressidele kutse küsitluses osaleda. Tähtajaks, 18.märtsiks 2024, laekus 26 vastust (vt ptk 3.1.).

Arvan, et selliste laekunud vastuste arv võib peegeldada asjaolu, et sõnad „elanikkonnakaitse“ ja „kerksuskeskus“ on inimeste jaoks võõrad, mistõttu juba eos loobutakse küsimustikule vastamisest või avatud küsimuste tõttu jäeti küsimustiku täitmine pooleli. Lisaks võib rahvamaja kultuuritöötajatelt laekunud vastuste arv olla mõjutatud minu kui uurija valimi moodustamise protsessist. KOV-idelt laekunud vastuste arvu võis mõjutada asjaolu, et kõikides KOV-ides ei ole sisukalt mõeldud rahvamajade kui elanikkonnakaitseliste tegevuste korraldamise kohtade üle ning Allilenderi (2024) kultuurikorralduse kokkuvõttest nähtub, et 15 KOV-is on kultuuri- ja loometegevus täielikult või osaliselt antud üle MTÜ-dele ehk neil KOV-idel ei pruugigi olla rahvamajasid kui KOV-i hallatavaid asutusi.

2.2. Andmeanalüüs

Andmekogumise meetoditega kogusin nii kvalitatiivseid kui ka kvantitatiivseid andmeid. Ekspertintervjuu transkriptsiooni ja küsimustikkude avatud küsimuste vastuseid analüüsin lähtuvalt kvalitatiivse sisuanalüüsi induktiivsuse põhimõtetest ning küsimustikkudega kogutud kvantitatiivseid andmeid analüüsin statistiliselt.

Ekspertintervjuu esialgseks transkribeerimiseks kasutasin TalTechi Küberneetika Instituudi foneetika- ja kõnetehnoloogia labori väljatöötatud kõnetuvastuse tehnoloogiat. Seejärel parandasin ja täiendasin transkriptsiooni tekstitöötlusprogrammis *Microsoft Word*. Kvalitatiivse induktiivsuse sisuanalüüsi teostamiseks kasutasin andmeanalüüsi keskkonda *QCAmap*. Selleks selekteerisin transkriptsioonist välja uurimisküsimuste aspektist olulise teabe, Bowen (2009:32) järgi langeb sisuanalüüsi korral just uurijale vastutus tuvastada oluline ebaolulisest. Küsimustikkude avatud küsimuste vastuseid analüüsin samuti sisuanalüüsi meetodiga lähtuvalt uurimisküsimustest ning olenevalt küsimuste dünaamikast

kasutan kvantitatiivsete vastuste fooniks. Küsimustikkudega kogutud kvalitatiivseid andmeid analüüsisin tabelarvutusprogrammis *Microsoft Excel*.

Kvantitatiivsete andmete analüüsimiseks kasutan ühe- ja kahemõõtmelist analüüsi, esimese eesmärk on moodustada kogutud andmetest kompaktne ülevaade sagedusjaotuse kujul ning kahemõõtmeline analüüs annab võimaluse esitada kahe muutuja vahelisi seoseid (Õunapuu, 2014: 186; Lagerspetz, 2017: 238). Kvantitatiivsete andmete esitamiseks kasutan graafilisi esitamisviise, mis annavad võimaluse tulemusi esitada ülevaatlikumalt ja lihtustavad analüüsi mõistmist (Õunapuu 2014: 184). Tunnuste sagedusjaotuste illustreerimiseks kasutan tulp- ja sektordiagramme, vastavalt esinemissagedust ja protsentjaotust.

Selles peatükis kirjeldatud analüüsimeetodeid kasutan järgnevates peatükkides kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete andmete analüüsimiseks ning järelduste tegemiseks. Analüüsi teostamisel on arvesse võetud andmekogumise ja analüüsi meetodite võimalikke puudujääke.

3. RAHVAMAJAD KUI KERKSUSKESKUSED JA RAHVAMAJADE TÖÖTAJATE VALMIDUS KERKSUSKESKUSE FUNKTSIOONIKS

Peatükis tutvustan ja analüüsin ekspertintervjuu ning küsitluse meetodiga kogutud andmeid lähtuvalt sõnastatud uurimisküsimustest ja eelmises peatükis kirjeldatud metoodikast. Esimeses alapeatükis annan ülevaate küsitluse respondentidest ning järgmised viis alapeatükki on järjestatud uurimisküsimuste järgi, alapeatükkides tutvustan ja analüüsin empiirilisel kogutud teavet ning esitan viiele uurimisküsimusele vastused tuginedes uuringu tulemustele ja töö teoreetilisele osale.

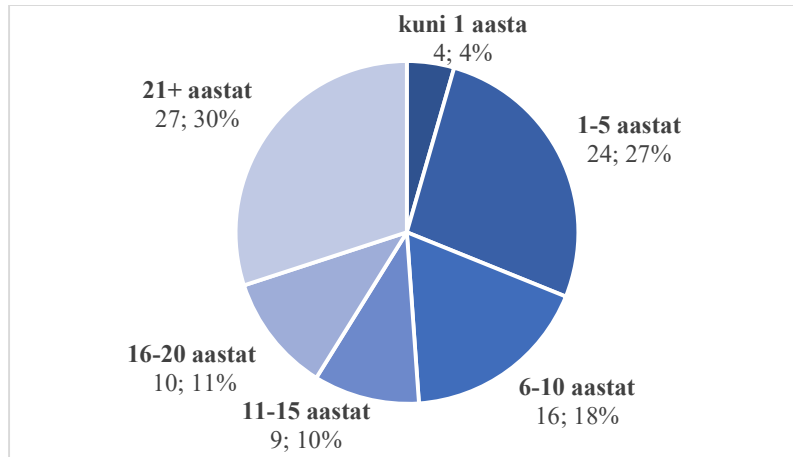
3.1. Küsitlusele vastanute profiilid

Alapeatükis annan ülevaate küsimustikele vastajatest, esimese küsimustiku valimi moodustasid KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajad, sh juhid ning teise küsimustiku valimi moodustasid kõik Eesti KOV-d, mida valimi protsessi moodustamise alusel paluti esindama kriisikomisjonide juhid või kriisivalmidusega tegelevad ametnikud.

Rahvamaja kultuuritöötajate küsimustikule laekus 90 vastust, vastajate osakaalu ei saa üheselt hinnata valimist ehk kõikidest KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajatest. Vastajate osakaalu indikatsiooni saamiseks võib võtta asjaolu, et küsimustik jõudis 314 rahvamajani, seega vastajate osakaal on ligi 1/3 valimist. Siinkohal on oluline märkida, et mõnes rahvamajas võib olla ainult üks kultuurikorralduslikku tööd tegev töötaja ning, et üks kultuuritöötaja töötab mitmes rahvamajas ehk üks vastaja esindas kahte või enamat rahvamaja.

Küsimustikule vastas 71 naist ja 17 meest, kaks vastajat ei soovinud oma sugu avaldada. Vastajate seas oli 47 rahvamaja juhatajat või direktorit, 22 inimest, kelle ametinimetuseks on kultuuritöötaja või kultuurispetsialist ning 21 vastaja ametinimetus ei olnud kumbki eelnimetatutest, näiteks olid nende ametinimetused piirkonna kultuurijuht, kultuurinõunik ja

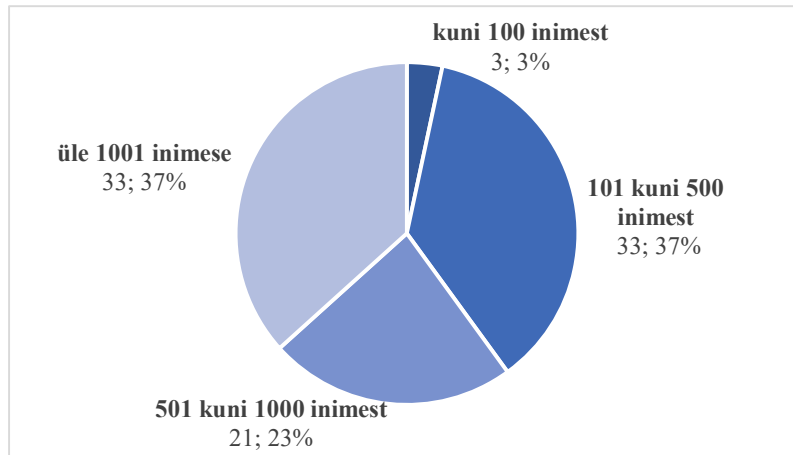
raamatukoguhoidja. Palusin vastajatel märkida tööstaaži vahemik KOV-ide rahvamajades, kõige rohkem vastajad oli tööstaaži grupist 21+ aastat, kokku 27 vastajat ning kõige vähem vastajaid oli tööstaaži grupist kuni aasta, vastavalt 4 vastajat (vt joonis 3).

Joonis 3. Vastanute jaotus tööstaaži järgi KOV-ide rahvamajades (autori koostatud, tuginedes ankeetküsimustikule 2)

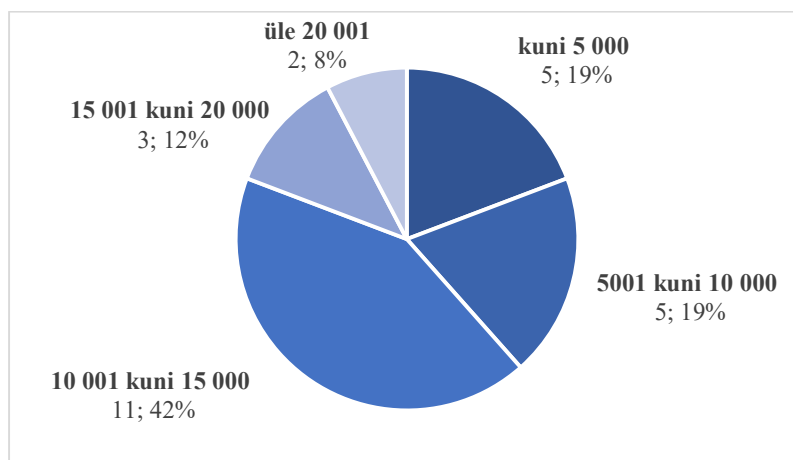
Palusin vastajatelt teavet rahvamajade kohta, kus nad töötavad. Poolavatud küsimusega kogusin infot selle kohta, kus rahvamaja asub, vastajatel oli võimalus kirjutada tekstikasti KOV-i nimi või valida vastusevariant „ei soovi avaldada“. 67 vastajat avaldas, millises KOV-is rahvamaja tegutseb, enam vastajaid oli Tallinna linnast ja Viljandi vallast, mõlemast KOV-st viis vastajat. Siinkohal on oluline märkida, et nendest 67 vastajast viis kirjutasid tekstikasti maakonna ning mõnede vastuste puhul ei ole võimalik eristada, kas peetakse silmas valda või linna, sest mitmed vallad ja linnad kannavad sama nime, nt Viljandi ja Rakvere. Seega ainult 74% vastajatest avaldas rahvamaja asukoha ja lisaks mõned nendest vastusest on mitmeti mõistetavad, mistõttu ei ole otstarbekas seda näitajat edasises analüüsis kasutada. Seevastu vastused kodeeritud küsimusele rahvamaja teeninduspiirkonna suuruse vahemiku kohta, annavad võimaluse rahvamajasid edasises analüüsis võrrelda (vt joonis 4). Sama palju, 33 vastajat ehk 37% vastajatest, esindas rahvamajasid, mille teeninduspiirkonna suurus on vahemikkudes 101 kuni 500 inimest ja üle 1001 inimese. Kuni 100 inimese suuruse teeninduspiirkonnaga rahvamajasid esindasid kolm vastajat ning 501 kuni 1000 inimesest teenindavaid rahvamajasid esindasid 21 kultuuritöötajat ehk 23% vastajatest. Selline rahvamajade teeninduspiirkondade vahemikkude jaotus on sarnane Eesti rahvamajade uuringu tulemustega (2023: 22), pooled rahvamajad teenindavad üle 500

inimese ja pooled alla selle, seega võib väita, et kogutud vastused sobivad üldistamiseks kõikidele Eesti rahvamajadele.

Joonis 4. Vastanute esindatavate rahvamajade teeninduspiirkondade jaotus (autori koostatud, tuginedes ankeetküsimustikule 2)

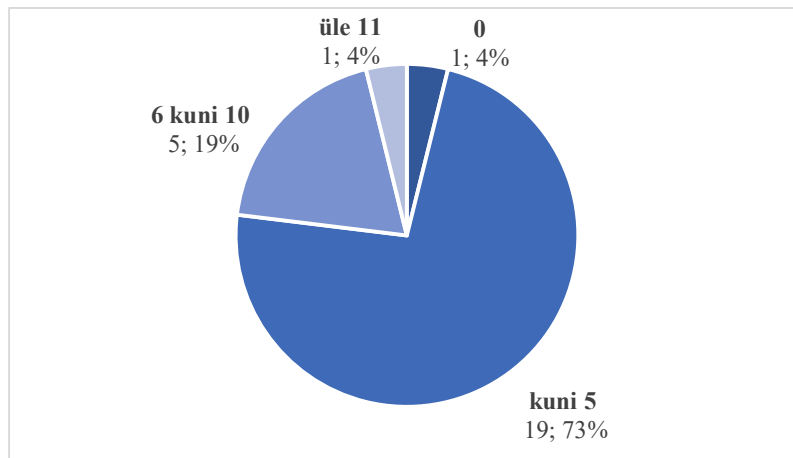
Teisele ankeetküsimustikule, mille valimi moodustasid kõik Eesti KOV-d, laekus tähtajaks 26 vastust, seega vastanute osakaal kogu valimist on 33%. Selle ankeetküsimustiku eesmärk oli koguda andmeid KOV-ide kui institutsioonide kohta, sellepärast esitasin ankeedi III plokis kodeeritud küsimuse KOV-ide elanike arvu kohta ning palusin märkida KOV-i hallatavate rahvamajade arvu. 38% vastanud KOV-ides elab kuni 10 000 inimest, 42% vastanud KOV-ides ehk 11 vastanud KOV-s elab 10 001 kuni 15 000 inimest ning ülejäänud 20% vastanud KOV-s elab rohkem kui 15 001 inimest (vt joonis 5).

Joonis 5. Vastanud KOV-ide elanike jaotus (autori koostatud, tuginedes ankeetküsimustikule 1)

Võrreldes vastanute elanike arvu jaotust kõikide Eesti KOV-ide elanike arvu jaotusega (ELVL veebileht: elanike arv KOV-ides) selgub, et vastanud KOV-ide elanike proportsioonid on sarnased kõikide KOV-ide elanike omaga. 81% vastanud KOV-ides on kuni 15 000 elanikku, kõikide KOV-ide hulgas on sama näitaja 82% ning vastanud KOV-ides 19% elab rohkem kui 15 001 elanikku, kõikide KOV-ide hulgas on sama näitaja suurus 18%.

Palusin vastajatel märkida tekstikasti KOV-i hallatavate rahvamajade arvu, esindatud KOV-ide hallata on kokku 110 rahvamaja. Koondasin saadud rahvamajade arvud vahemikkudesse, vastanutest ühel oli null hallatavat rahvamaja, 19 oli kuni viis rahvamaja, viiel 6 kuni 10 rahvamaja ning ühel üle 11 rahvamaja (vt joonis 6). Valimi moodustamise protsessist lähtuvalt määrasin KOV-ide rahvamaja arvuks 314 (vt ptk 2.1.2.), seega küsimustikuga kogutud andmed esindavad ligi 35% kõikidest KOV-ide hallatavatest rahvamajadest.

Joonis 6. Vastanud KOV-ide hallatavate rahvamajade arv (autori koostatud, tuginedes ankeetküsimustikule 1)

Kuigi kummalegi küsimustikule ei vastanud kaugeltki enamik valimist, saab andmeid siiski arvestada. Lähtuvalt eelnevalt tutvustatud kultuuritöötajate ja nende töökohtasid, rahvamajasid, iseloomustanud näitajatest kasutan edaspidises analüüsis kultuuritöötajate ja rahvamajade võrdlemiseks muutujate kaupa vastavalt kultuuritöötajate tööstaaži KOV-i rahvamajades ja rahvamajade teeninduspiirkondade suuruseid.

3.2. Rahvamajade elanikkonnakaitselised funktsioonid

Esimesele uurimisküsimusele „Kas ja kuidas on KOV-ide rahvamajad seotud kriisiaegsete elanikkonnakaitseliste funktsioonide täitmisega?“ vastuse leidmiseks analüüsin ekspertintervjuud, kultuuritöötajate vastuseid küsimustele 1.4. ja 2.1. ning KOV-ide vastuseid küsimustele 1.1.–1.4.

Analüüsi eel on oluline veel kord mainida, et Eesti elanikkonnakaitselise kätkeb mitmesuguseid tegevusi, need on nii ennetava kui ka reageeriva iseloomuga ning nende tõhus rakendamine eeldab erinevate osapoolte, sh elanike, tahet ja panust kriisidega toime tulla. Elanikkonnakaitselise tegevused on rakendatavad erineva iseloomudega hädaolukordade korral elanike kaitsmiseks (vt ptk 1.2.1. ja 1.2.2.). Töö esimeses peatükis andsin mitmetahulise ülevaate KOV-i rahvamajade olemusest, edasise analüüsi eel markeerin mõned olulisemad asjaolud:

- Rahvamajadel on kindlaks määratud juhtimisstruktuur, sh rahastusallikad;
- Rahvamajasid juhitakse KOV-i volikogu ja valitsuse tasandil;
- Rahvamajades töötavad erialaste teadmistega kultuuritöötajad, rahvamajade ja rahvamajasid koondavate KOV-i hallatavate asutuste juhid ning administratiivtöötajad;
- Rahvamajad on füüsilised kohad;
- Rahvamajade funktsioonid on seotud kultuuriliste, hariduslike, vaba aja ja ühiskondlike tegevustega.

Intervjueeritud ekspert Lillo näeb, et rahvamajad leiaksid enam kasutust kergemate tsiviilkriiside korral, näiteks pikaajalise elektrikatkestuse korral, mil on oluline jagada inimestele esmaseid nõuandeid ja käitumisjuhiseid. Ta leiab, et rahvamajad võiksid elanikkonnakaitselisi funktsioone edukalt täita, sest olemas on ruumid ja inimressurs. Lillo lisab viimase kohta, et rahvamaja töötajad on n-ö kogukonna inimesed ja tunnevad hästi paikkonna inimesi, mis toetab kommunikatsiooni toimimist ka kriisides. Seetõttu arvabki Päästeameti ekspert, et rahvamajad võiksid kriisiajal täita kerksuskeskuse funktsiooni ehk rahvamajas toimuks info, nõu ja esmase abi jagamine. Ekspert leiab, et rahvamaja töötajatel on olemas valmisolek ja asjakohased oskused inimesi ka kriisiajal vastu võtta ja neile adekvaatset informatsiooni jagada ning inimestel on rahvamaja teada-tuntud koht. (Intervjuu

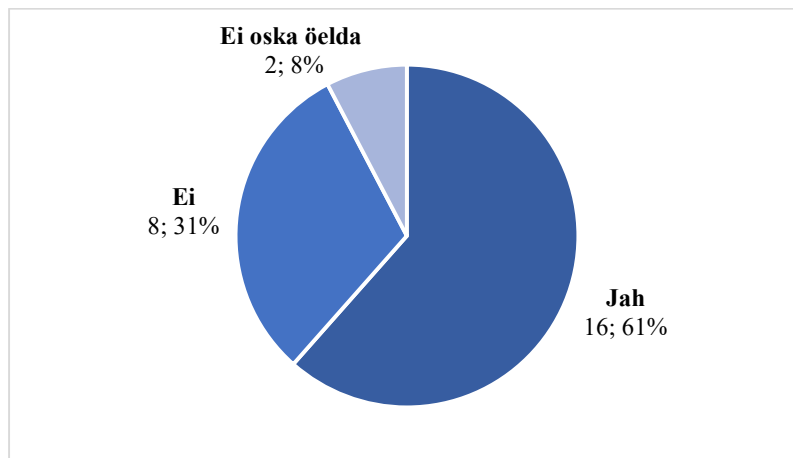
Lillo) Eksperdi arvamusega nõustuvad ka kolm KOV-i küsimustikule vastanut. Eelnevat mõttekäiku toetab ka Douglas Patoni (2007) väide, et inimesed usaldavad kriisides enam institutsioone, millega neil on varasem kokkupuude ja positiivne kogemus.

Rahvamajad on tõesti nagu sellised külasüdamed, üks sinna nagu koonduvad kõik mured ja rõõmud, väike rahvatants ja laulukoovid ja muud asjad, aga samas tõepoolest ka peielaud ja kõik muu, et selles mõttes on ta väga hästi kuidagi selline kompaktne ja kriisi korral kindlasti sellist turvalisust ja head katust pakkuv asutus. (Intervjuu Lillo)

Rahvamajad on valdavalt ikka veel hajaasustustes peamised rahva kooskäämise ja informatsiooni saamise kohad. (Ankeetküsimustik 1)

Rahvamaja kui kerksuskeskuse asukoha plussina toob Lillo välja ka asjaolu, et rahvamajad on KOV-ide allasutused, mis tagab Päästeameti juhiste ja üleriigilise elanikkonnakaitseliste meetmete rakendamisel süsteemsuse ja kindla korralduse. Lillo näeb, et kerksuskeskuse korralduslik pool on KOV-i korraldada, sh läbi mõelda osapoolte rollid, juhtimine ja tegevusliin. (Intervjuu Lillo) Sellist lähenemist näeb ette ka dokument EkK 2.0, kus sõnastatakse, et KOV-id koostöös kogukondade ja Päästeametiga arendavad kerksuskeskusi (EkK 2.0 2024: 9).

KOV-ide ankeetküsimustiku esimene plokk keskendus rahvamajade elanikkonnakaitseliste tegevustele kriisides. Esmalt palusin KOV-ide esindajatel vastata küsimusele „Kas KOV on planeerinud või planeerimas rahvamajadele kriisiaegseid elanikkonnakaitselisi tegevusi?“, küsimuse eesmärk oli saada ülevaade, kas ja kui paljud KOV-id on mõelnud rahvamajade peale elanikkonnakaitselise kontekstis. 61% vastanutest vastas küsimusele jaatavalt, 31% ehk 8 vastanut eitavalt ning kaks vastajat ei osanud küsimusele vastata (vt joonis 7).

Joonis 7. KOV-ide rahvamajadele planeeritud või planeeritavate kriisiaegsete elanikkonnakaitseliste tegevuste jaotus (autori koostatud, tuginedes ankeetküsimustikule 1)

Planeeritud ja planeeritavate tegevuste väljaselgitamiseks püstitasin avatud küsimuse (1.2.), platvorm kuvas küsimuse ainult juhul kui eelmise küsimuse (1.1.) vastus oli jaatav. Vastuste deduktiivsel kodeerimisel moodustusid seitse koodi, kõige enam, kümme korda, esines kood „kerksuskeskus“. Selle koodi alla liigitatud tekstilõikudes mainisid vastajad nii info ja käitumisjuhiste jagamise, kogunemiskoha võimaldamise kui ka esmavajaliku nagu toiduabi ja joogivee pakkumisega seotud tegevusi. Kriisiaegsete funktsioonidena mainiti veel evakuatsioonikoha ja varjumiskoha funktsiooni ning ööbimise võimaluse pakkumist. Sarnaseid funktsioone peab ka Lillo võimalikkudeks, ta märgib, et rahvamajad võivad kasutust leida ka sõjalisekonflikti puhul, kui rahvamajal on olemas varjumiseks sobilik kelder või muu ruum. Lillo viitab, et rahvamajasid võib kaaluda ka potentsiaalsete evakuatsioonikohtadena, aga lisab, et nimetatud kohtade ettevalmistamise protsess ning asukohad ei ole avalik teave. (Intervjuu Lillo) Lisaks viitasid KOV-ide esindajad ka kriisiks ettevalmistavatele tegevustele nagu rahvamajade kaasamine õppustele, koolituste korraldamine rahvamajades ja kultuuritöötajate kaasamine kogukonna ressursside kaardistamise protsessi.

Küsimusele „Kas KOV on rahvamajade kriisiaegsed elanikkonnakaitselised tegevused sätestanud *de jure*/ametlikult?“ vastas kaks vastajat jaatavalt, 23 eitavalt ning üks ei osanud küsimusele vastata. Küsimusele jaatavalt vastanud vastajad märkisid sätestava dokumendina KOV-i kriisiplaani. Eeldan, et vastajad pidasid silmas HOS §-s 15 kirjeldatud hädaolukorra lahendamise plaani, see on koostöökokkulepe, milles osapooled lepivad kokku hädaolukorra lahendamise korralduse. Selle küsimusega paralleelselt on asjakohane analüüsida rahvamaja kultuuritöötajate vastuseid küsimusele „Kas KOV-i kriisiplaani (hädaolukorra lahendamise plaan) järgselt on teil või teie rahvamajal oma roll?“. Kodeeritud küsimusele vastas 39 vastajat ehk 43% vastajatest jaatavalt, 14 eitavalt ja 37 vastajat ei osanud küsimusele vastust anda. Sellise vastuste jagunemise põhjal võib eeldada, et ligi pooled vastajatest on KOV-i kriisiplaani ja enda või rahvamaja kriisiaegase rolliga kursis, aga samas 41% vastajatest ei ole teadmist eelnimetatute kohta.

Ekspert Terje Lillo ja kümme KOV-ide esindajat leiavad, et rahvamajad võiksid kriisiajal olla kasutusel kerksuskeskustena. Selgitamiseks välja kui paljud KOV-ide rahvamajad on määratud kerksuskeskusteks, palusin rahvamaja kultuuritöötajatel küsimustiku II plokis vastata, kas rahvamaja on määratud kerksuskeskuseks või mitte. 31% ehk 28 vastajat märkis vastuseks „jah“, sama palju vastajaid vastas küsimusele eitavalt ning 38% ehk 34 vastajat ei

osanud küsimusele vastata. Seega üldistades võib eeldada, et ligi 1/3 KOV-i rahvamajasid on planeeritud täitma kerksuskeskuse funktsioone.

Rahvamaja võiks olla koht, kus inimesed saavad otsida varjupaika, leida esmast abi, jagada teavet ja ressursse ning koordineerida päästetöid. (Ankeetküsimustik 2)

Eelneva analüüsi põhjal saab järeldada, et KOV-i rahvamajade kriisiaegsete elanikkonnakaitseliste tegevustena nähakse kõige enam info ja nõu, sh käitumisjuhiste jagamist ning seda läbi elanikkonnakaitselise meetme kerksuskeskuse. Nii ekspert kui ka KOV-ide esindajad tõid välja, et funktsiooni sobib rahvamaja täitma hästi sellepärast, et inimesed on harjunud seal kogunema. Rahvamajade kriisiaegsete võimalike funktsioonidena nimetati ka varjumiskohtade ja evakuaatsioonikohtadena kasutamist. Rahvamajadele on planeeritud või planeerimisel kriisiaegsed elanikkonnakaitselised tegevused 62% küsitluses osalenud KOV-ides, selle põhjal võib oletada, et KOV-id näevad rahvamajadel arvestatavat rolli elanike kaitsmisel kriisides.

3.3. Kerksuskeskuse avamise kriteeriumid

Teisele uurimisküsimusele „Millised nõuded on kehtestatud kerksuskeskustele?“ leian vastuse tuginedes ekspertintervjuule Terje Lilloga. Töö esimesest peatükist selgus, et kerksuskeskuse olemuse kohta on avalikes dokumentides vähe teavet, keskust iseloomustatakse peamiselt läbi selle funktsioonide, aga magistritöö eesmärgi saavutamiseks on oluline analüüsida kerksuskeskuse avamise nõudeid põhjalikumalt.

Nii nagu dokument EkK 2.0 (2024: 9) märgib ka ekspert Terje Lillo, et kerksuskeskused tuleb luua rahuajal, et inimesed oleksid kriisajaks teadlikud, kuhu nad peaksid ühe või teise teenuse saamiseks kogunema, antud juhul info saamiseks. Ekspert viitas, et ettevalmistamise protsessis on nii Päästeametil kui ka KOV-idel oma roll kanda, Päästeamet toetab KOV-sid peamiselt nõuga, nt korraldatakse koolitusi ja suheldakse üksühele KOV-idega. KOV-ide ülesanne on kaardistada võimalikud keskuste asukohad ning valmistada ruumid ette pakkumaks kerksuskeskuse funktsiooni (Intervjuu Lillo). Kirjeldatud koostöö ja kooskõlastatud tegutsemise olulisust rõhutavad nii JoP alused kui ka EkK 2.0.

Päästeamet on kerksuskeskustele välja töötanud nõuded ehk kriteeriumid, mis kirjeldavad millised keskused olema peaksid ning mis teenuseid seal osutada võiks. Kriteeriumitel on mitmed tasandid, esmase tasandi nõuded ehk baasnõuded on tuletatavad riigikaitse alamkavast. Keskuste lisanõuded on kirjeldatud piiratud juurdepääsuga dokumentides, mis on kättesaadavad muuhulgas KOV-idele kui kerksuskeskuste ettevalmistamisega tegelevatele institutsioonidele ja ka MTÜ-dele, kes tahavad elanikkonnakaitse teenust pakkuda. (Intervjuu Lillo).

Kerksuskeskuse eeldus on aktuaalse info jagamise võimekus, Lillo nimetab baasnõuetena selle eelduse tagamiseks: hoone avaliku kasutuse, toimepidavuse ja inimressursi. Keskuse lisavõimekused on nt joogivee ja toitlustuse pakkumine, sidepidamise võimekus, laste mängunurk, aga nende pakkumine eeldab lisanõudeid. Esimene baastingimus tähendab, et hoone alaline omanik või kasutaja on riigiasutus ja seega saab riik otsustada, kuidas hoonet kasutatakse ja tagada elanikele ligipääs hoonesse. Terje Lillo nimetab, et KOV-d on teada andnud nii koolihoonetest, hooldekodudest, päevakeskustest kui ka kogukonna keskustest kui kultuurikeskustest. Teine baastingimus loob eelduse, et kerksuskeskus saab toimida ka elektrikatkestuse korral, tingimuse saab täita, paigaldades hoonesse statsionaarne elektrigeneraator, luues mobiilse generaatori ühenduskoht või on hoone toimepidavus tagatud muud moodi. Lillo markeerib, et kerksuskeskus ei ole koht, kuhu inimene jääb pikemaks ajaks, sinna minnakse peamiselt eesmärgiga saada infot ja juhiseid ehk see on kriisi infokeskus. Kolmas tingimus eeldab, et KOV-i poolt on määratud personal, kelle ülesanne on anda elanikele õiget ja vajalikku teavet kriisi ohu kohta või kriisiolukorra ajal.

Seega määratud inimesed peavad suutma kerksuskeskuses sotsiaalselt suhelda, asjakohast infot töödelda ning elanikele tõhusalt edastada. Keskuses töötaval inimesel peab olema hea pingetaluvus, suurepärase suhtlemisoskus ja empaatiavõime. Kerksuskeskuse töötaja täidab peamiselt infovahendaja rolli, aga töötajalt eeldatakse ka valmisolekut tööle panna näiteks elektrigeneraator või muu energiaallikas. KOV-id võivad vajadusel kaasata keskusse töösse ka vabatahtlikuid. Ekspert ütles, et KOV-d toovad peamise kerksuskeskuse teenuse pakkumise takistusena välja generaatori puudumise ja mõned on viidanud ka asjaolule, et kardetakse, et ei suudeta leida inimesi, kes oleksid valmis kerksuskeskust töös hoidma. (Intervjuu Lillo)

Päästeameti ekspert Lillo ei osanud otseselt nimetada asjaolusid, mis võiksid takistada kerksuskeskuse avamist rahvamajas, küll aga toob ta välja selle edukat toimimist takistada

võivad kommunikatsiooni riskid nagu olukorrad, kus kerksuskeskuses töötava inimeseni ei jõua asjakohane informatsioon või ta ei oska informatsiooni töödelda ning see võib põhjustada paanikat ja segadust. Rahvamajade kontekstis viitab Lillo võimalusele, et rahvamaja kultuurikorraldaja ei ole nõus kerksuskeskuses töötama, näiteks hirmust tundmatu ja vastutuse ees, kõrge vanuse või kodus ootavate väikelaste tõttu, seepärast on KOV-i kohustus läbi mõelda võimalikud asendajad. (Intervjuu Lillo)

Päästeamet kui elanikkonnakaitse asutus peab koostöös KOV-idega kerksuskeskuste registrit ning toetab KOV-ides kerksuskeskuste loomist, nt rahaliste meetmete ja koolitustega. Kerksuskeskuse registrit uuendatakse regulaarselt, viimane registri uuendus tehti augustis 2023 ja selle seisuga oli Eestis 132 hoonet, mis on valmiduses täitma kerksuskeskuse funktsiooni. (Intervjuu Lillo)

Kokkuvõtvalt saab uurimisküsimusele „Millised nõuded on kehtestatud kerksuskeskustele?“ vastata järgmiselt: kerksuskeskuse funktsiooni saab pakkuda hoones, mis on avalikus kasutuses ja toimepidev ning on sõlmitud kokkulepe inimese või inimestega, kellel on valmidus täita infovahendaja rolli.

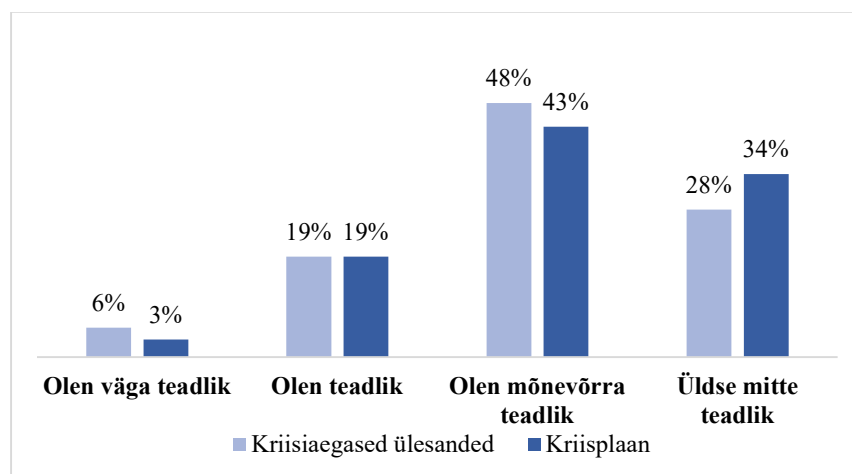
3.4. Rahvamaja kultuuritöötajate kaasatus ja teadlikkus

Kolmandale uurimisküsimuse „Milline on rahvamaja kultuuritöötajate kaasatus ja teadlikkus KOV-i tasandi elanike kaitsmisest kriisides?“ püstitamise vajalikkus sai kinnitust ekspertintervjuu käigus. Ekspert mainis ning ka töö teoreetilisest osast selgub, et elanikkonnakaitseliste tegevuste toimimise aluseks on planeerimine ning erinevate osapoolte koostöö, et tagada kõikide ressursside otstarbekas kasutamine. KOV-idel on kohustus läbi mõelda kriisireguleerimise tegevused ja kriisirollid, sh teavitada oma allasutuste töötajaid nendest. Eksperti sõnul on Päästeamet KOV-ide teenistujate koolitamisesse suunanud palju ressursse, eesmärgiga tagada parim valmisolek igal tasandil kriisideks, sh elanike kaitsmiseks kriisides. Uurimisküsimusele vastuse sõnastamiseks analüüsin kultuuritöötajate vastuseid küsimustele 1.1.–1.3.

Küsimustikus palusin kultuuritöötajatel vastata, kas KOV on neid kaasanud elanikkonnakaitseliste puudutavatesse teemadesse, reljeefsuse vähendamiseks palusin märkida

vastuseks „Jah“, „Jah, mõnevõrra“, „Pigem mitte“ või „Üldse mitte“. Üle poolte, 52%, vastanud kultuuritöötajatest märkis vastuseks „Jah“ ja „Jah, mõnevõrra“. Seega võib järeldada, et vähemalt pooled KOV-ide rahvamajad on kaasatud KOV-i poolt elanikkonnakaitset puudutavatesse teemadesse. Leian, et selline vastuste jaotus on väga positiivne kriisireguleerimise ja laiapindseriigikaitse aspektist kui kõikide osapoolte tähtsust rõhutavates süsteemides. Võrreldes küsimuse vastuseid, jagades rahvamajad teeninduspiirkondade kaupa kuni 500 inimese ja rohkem kui 501 inimesega teeninduspiirkondadeks selgus, et teeninduspiirkonna ja KOV-i poolse kaasatuse vahel on mitteoluline pöördvõrdeline seos. Kuni 500 inimesega teeninduspiirkonnaga rahvamajade kultuuritöötajatest 59% vastas, et KOV on neid kaasanud või mõnevõrra kaasanud, rohkem kui 501 inimest teenindavate rahvamajade esindajatest vastas samamoodi 46% vastajatest.

Kultuuritöötajate teadlikkuse väljaselgitamiseks palusin neil hinnata oma teadlikkust KOV-i kriisiaegsetest ülesannetest ning KOV-i kriisiplaanist ehk hädaolukorra lahendamise plaanist samal skaalal. Joonis 8 illustreerib asjaolu, et üle $\frac{3}{4}$ vastanutest hindab oma teadlikkust KOV-i kriisiplaanist ja kriisiaegsetest tegevustest pigem madalaks. Teadlikkust hinnatakse kõrgemaks kriisiaegsete ülesannete osas. Analüüsid kultuuritöötajate teadlikkust KOV-i kriisiaegsetest ülesannetest kahe tööstaaži rühma kaupa, kuni 10 aastat ja rohkem kui 10 aastat, selgub, et kultuuritöötaja tööstaaži ja KOV-i kriisiaegsete tegevuste vahel ei ole seost. Nii kuni 10 aastat kui ka rohkem kui 10 aastat KOV-ide rahvamajades töötanud vastajatest hindasid 25% oma teadlikkust skaalal „olen teadlik“ ja „olen väga teadlik“.

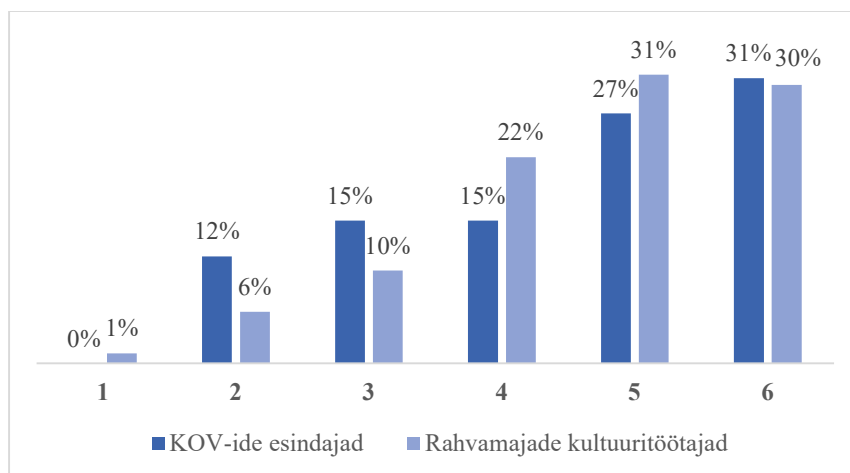
Joonis 8. Rahvamajade kultuuritöötajate teadlikkus KOV-i kriisiaegsetest tegevustest ja kriisiplaanist (autori koostatud, tuginedes ankeetküsimustikule 2)

Eelnevate tulemuste põhjal saab uurimisküsimusele „Milline on rahvamaja kultuuritöötajate kaasatus ja teadlikkus KOV-i tasandi elanike kaitsmisest kriisides?“ vastata, et veidi üle poolte kultuuritöötajate on KOV-ide poolt kaasatud elanikkonnakaitses puudutavatesse teemadesse, aga kultuuritöötajate teadlikkus KOV-i kriisiaegsetest ülesannetest ja kriisiplaanist on pigem vähene.

3.5. Hinnangud kerksuskeskuse funktsiooni lisamisele rahvamajadele

Neljandale uurimisküsimusele „Kuidas hinnatakse kerksuskeskuse funktsiooni lisamist KOV-ide rahvamajadele KOV-i tasandil ning rahvamaja kultuuritöötajate perspektiivist?“ vastuse leidmiseks analüüsin kultuuritöötajate vastuseid küsimustele 2.2.–2.4. ning KOV-ide vastuseid küsimustele 2.1.–2.5. Siinkohal on oluline viidata, et kultuuritöötajate küsimustiku küsimused 2.2.–2.4. ja KOV-ide küsimustiku küsimused 2.1.–2.3. on identsed.

Palusin esmalt nii rahvamajade kultuuritöötajatel kui ka KOV-ide esindajatel kuuepallisel skaalal hinnata kui võrd sobivaks nad hindavad rahvamajale kerksuskeskuse funktsiooni lisamist, number 6 tähistas hinnangut „väga sobivaks“ ja number 1 võrdus hinnanguga „üldse mitte sobivaks“. Joonis 9 illustreerib rahvamajade kultuuritöötajate ja KOV-ide esindajate hinnangud rahvamajale kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes.

Joonis 9. KOV-ide esindajate ja rahvamajade kultuuritöötajate hinnangud rahvamajale kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes (autori koostatud, tuginedes ankeetküsimustikule 1 ja ankeetküsimustikule 2)

Jooniselt 9 on näha, et mõlemale küsimustikule vastanutest veidi enam kui pooled peavad rahvamajadele kerksuskeskuse lisamist sobivaks, vastavalt 61% rahvamajade küsimustikule vastanutest ning 58% KOV-ide küsimustikule vastanutest. Mitte ükski KOV-i esindaja ei hinnanud rahvamajale kerksuskeskuse lisamist üldse mitte sobivaks, aga üks rahvamaja töötaja küll. Kui võrrelda kahe küsimustiku tulemusi siis võib märgata, et rahvamajade kultuuritöötajad on veidi positiivsemalt meelestatud kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes, keskmine hinnang 4,67, kui KOV-i esindajad, keskmine hinnang 4,5. Samas selgus, et kultuuritöötajad, kelle tööstaaž on pikem kui 10 aastat hindavad sobivust keskmiselt 4,48 ning kuni 10 aastase tööstaažiga töötajad keskmiselt 4,86.

Pärast hinnangu andmist rahvamajale kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes palusin vastajatel põhjendada oma seisukohta. Paljud rahvamajade kultuuritöötajad ja KOV-ide esindajad viitasid sarnaselt eksperdile, et kerksuskeskuse teenuse pakkumist rahvamajas toetab tõsiasi, et elanikud on seal harjunud käima ning rahvamaja asub asula keskses ehk on hea ligipääsetavusega.

Rahvamajad on aegade jooksul olnud ikka need kohad, kuhu inimesed on harjunud kokku tulema, infot vahetama. Need on piirkonna südamed (Ankeetküsimustik 1).

Rahvamajad/kultuurimajad on piisavalt hajali ja katavad hästi territooriumi (Ankeetküsimustik 1).

Nii vastanud kultuuritöötajad kui ka KOV-ide esindajad näevad funktsiooni lisamise võimalikkust sellepärast, et rahvamajades on piisavalt ruumi kogunemiseks, kriiside ajal ei toimu rahvamajas põhitegevusega seotud tegevusi, majade autonoomsus on tagatud ning paljudes majades on olemas elektrigeneraatorid või puuküttega ahjud.

Rahvamajal on diiseldiiseliin, millega tagatakse hoones stabiilne temperatuur ning pumpade ning muude elektriseadmete töö. Saalis on võimalik kriisi korral abivajajail majutada. Olemas on WC-d, pesemisvõimalused, köögiruum toiduvalmistamiseks. Olemas satelliittelefon mobiililevi katkemisel ühenduse saamiseks. (Ankeetküsimustik 2)

Majas on ahjud, mida elektri puudumisel annab kütta ja need annavad sooja (Ankeetküsimustik 2).

Samas märgivad paljud kultuuritöötajad, et kerksuskeskuse avamist takistaks ebasobivad ruumid, näiteks ei ole ruumi kriisivarude hoiustamiseks, maja ei ole autonoomne ja veetaristu on mitte-toimepidav. Sarnasele seisukohale viitasid ka KOV-ide esindajad ning markeerisid, et rahvamajade toimepidevuse tagamiseks oleks vaja eelarvele lisa. Paar KOV-ide esindajat nimetas, et koolid, spordihooned ja raamatukogud on sobilikumad paigad kerksuskeskuse avamiseks kui rahvamajad ning kultuuritöötajate küsimustikust selgus, et mõned rahvamajad on ettevalmistatud varjumiskohtadeks.

Maja on väga vana ja kapitaalremont tegemata, lähiajal on vallal plaan hoopis maja sulgeda (Ankeetküsimustik 2).

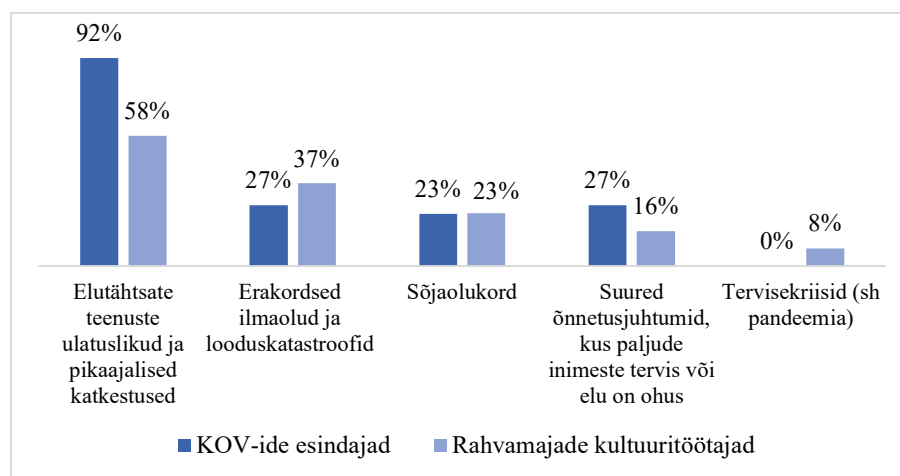
Põhiliseks põhjuseks, miks ei saa kiiresti kerksuskeskusi viia nõutud tasemele, et nad saaksid igal ajal toimida, on raha puudumine. Tingimuste loomiseks ja ka personali värbamiseks, kes sellega igapäevaselt tegeleks. Võiks olla rohkem toetusmeetmeid. (Ankeetküsimustik 1)

Teiseks peamiseks takistavaks asjaoluks peavad kultuuritöötajad inimressurssi puudumist ning töötajate väheseid teadmisi elanikkonnakaitsest.

Rahvamajas on 1-2 inimest, kelle töökoormus on juba koristajast ja kojamehest õhtujuhi, finantsjuhi, personalijuhi jne jne rollideni. Lisakoormus eeldab lisaressursse nii inimeste kui rahaliste vahendite osas. (Ankeetküsimustik 2)

[...] rahvamaja töötajad peaks sel juhul natuke koolitama. (Ankeetküsimustik 2)

Eesmärgiga saada mitmevaatelist pilti kultuuritöötajate ning KOV-i esindajate nägemusest rahvamajadele kerksuskeskuse lisamise võimalikkusest, palusin neil avaldada arvamust nimetades kolm kriisi, mille ajal võiks rahvamaja pakkuda kerksuskeskuse teenust (vt joonis 10). Kui peaaegu kõik KOV-ide esindajad olid arvamusel, et rahvamajad võiksid ulatusliku ja pikaajalise elutähtsa teenuse, s.t elektri-, vee-, side- ja kaugkütte, katkestuse ajal kerksuskeskuse teenust pakkuda, siis kultuuritöötajate arvamused nii üksmeelsed ei olnud. 58% vastanutest arvas, et kerksuskeskuse võiks avada elutähtsa teenuse katkestuse ajal, 37% erakorraliste ilmaolude tõttu tekkinud kriisi tõttu, 23% sõjaolukorras, 16% suure õnnetusjuhtumi ja 8% tervisekriisi tõttu. Erakorraliste ilmaolude ja looduskatastroofidena nimetati kõige rohkem torme, üleujutusi ja metsapõlenguid. Sõjaolukorra osakaal on mõlemal grupil sama suur, ükski KOV-i esindaja ei maininud tervisekriisi, aga seitse kultuuritöötajat märkis selle.

Joonis 10. KOV-ide esindajate ja rahvamajade kultuuritöötajate arvamused, mis kriisides rahvamajad võiksid kerksuskeskuse funktsiooni täita (autori koostatud, tuginedes ankeetküsimustikule 1 ja ankeetküsimustikule 2)

Võrreldes rahvamaja töötajate arvamusi eksperdi vastustega kerksuskeskuse olemuse ja teoreetilises osas avatud elanikkonnakaitse meetmete sisu kohta võib eeldada, et kultuuritöötajatel ei ole niivõrd head ülevaadet kerksuskeskuse sisulisest poolest ega selle funktsionaalsusest, sest vastustesse oli pikitud viited nii pikaajalisele majutusele, s.t evakuatsioonikoht, kui ka varjumisele, s.t varjumiskoht, ning nimetati lokaalseid ja väikest hulka inimesi mõjutavaid kriise, nt eramu põleng. Elanikkonnakaitse meetmeid rakendatakse juhul kui suurel hulgal inimeste elu või tervis on ohus (vt ptk 1.2.).

Need ei pruugi olla suured kriisid, näiteks talvisel perioodil on suuremad kortermajad jäänud kütteta, on toimunud ulatuslikud vee- või elektrikatkestused. Siis võiks kerksuskeskus olla elanikele esmane koht, kus saada esmast abi ja infot. (Ankeetküsimustik 1)

Näiteks olukorras, kus bussitäis võõramaalasi on talvel sattunud õnnetusse ja vajavad sooja ruumi ning kosutavat kehakinnitust. Päriselus on selline kogemus olnud. (Ankeetküsimustik 1)

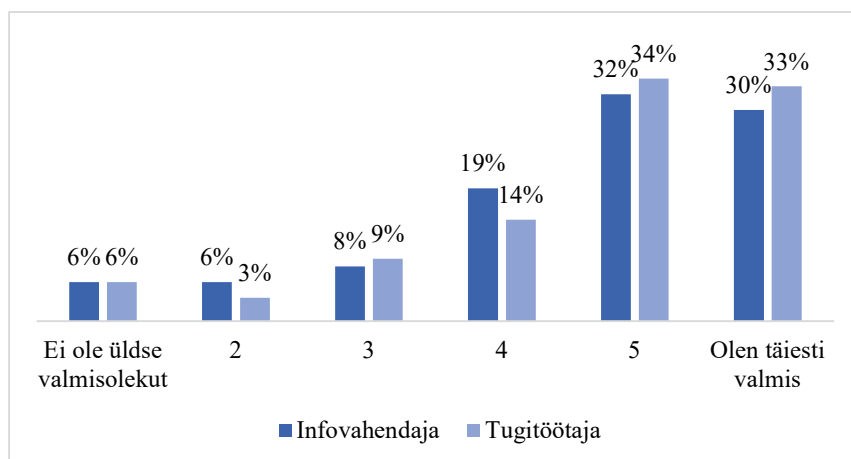
Püüdes avada paari KOV-i esindaja arvamust, et KOV-ides on sobivaimaid hooneid kerksuskeskuse teenuse pakkumiseks kui rahvamajad, tagamaid annan ülevaate KOV-ide esindajate vastustest küsimusele „Kas muud KOV-i kultuuriobjektid on määratud kerksuskeskusteks?“. Küsimusele jaatavalt vastates palusin KOV-idel objektid nimetada. 42% ehk 11 vastanut märkis, et muud kultuuriobjektid on määratud kerksuskeskusteks. Kõige rohkem, neli korda, nimetati spordihooneid/spordisaale ning lisaks raamatukogusid (3), koole ja lasteaedasid (2), külamaja ning noortekeskust. Mitte-kultuuriliste objektidena nimetati valla- ja linnavalitsuste hooneid ning tervisekeskust.

Kui võrrelda kahe küsimustiku tulemusi siis võib märgata, et rahvamajade kultuuritöötajad on veidi positiivsemalt meelestatud kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes rahvamajadele kui KOV-i esindajad. Vastanud kultuuritöötajate keskmine hinnang kerksuskeskuse funktsiooni lisamise kohta oli 4,7, KOV-ide esindajatel 4,5. Kokkuvõtvalt hindavad rahvamaja kultuuritöötajad kerksuskeskuse funktsiooni lisamist sobivaks. Hinnangut põhjendavatest vastustest ei nähtunud vastumeelsust, küll aga viidati tõsiasjadele, et maja ei ole toimepidav ja keskuse töös hoidmine oleks töötajatele lisatöö ning nad vajaksid koolitamist. KOV-ide esindajad hindavad samuti rahvamajasid sobivateks kohtadeks info ja sooja toa pakkumiseks, aga samuti nähakse, et teisteski kultuuriobjektides võiks avada kerksuskeskuse. Nii ekspert, vastanud kultuuritöötajad kui ka KOV-ide esindajad tõid peamise sobivuse argumendina välja rahva harjumuse koguneda rahvamajas.

3.6. Rahvamaja kultuuritöötajate valmisolek panustada kerksuskeskuse toimimisse

Viiendale uurimisküsimusele „Kuidas hindavad rahvamaja kultuuritöötajad oma valmisolekut panustada kerksuskeskuse toimimisse?“ vastuse leidmiseks analüüsin kultuuritöötajate vastuseid küsimustele 2.5.–2.10. Küsimusega taotlen rahvamajade kultuuritöötajate perspektiivi tugevat esindatust uuringus.

Palusin rahvamajade kultuuritöötajatel hinnata nende valmisolekut tegutseda kerksuskeskuses infovahendajana ja tugitöötajana kuuepalli skaalal, kus number 6 tähistas „olen täiesti valmis“ ja number 1 „ei ole üldse valmisolekut“. Infovahendaja ülesanne on suhelda kriisjuhiga ja vajadusel teiste kriisilahendamise tegelevate isikutega ning edastada kogutud informatsiooni ja käitumisjuhiseid elanikele. Tugitöötaja tegevused on esimest rolli ja kerksuskeskuse toimimist toetavad, nt diisलगeneraatori töötamisega seotud tegevused, printimine, ruumipaigutus jms. Jooniselt 11 on näha, et vastajad on mõnevõrra enam valmis tegutsema kerksuskeskuses tugitöötajana kui infovahendajana. Kui võtta aluseks eeldus, et kõik vastajad, kes märkisid valmisoleku skaalal neli või rohkem, on pigem valmis kerksuskeskuses tegutsema, siis saab järeldada, et 81% kultuuritöötajatest on valmis kandma kumbagi rolli kerksuskeskuses. Mõlema rollid välistasid enda jaoks viis vastajat. Infovahendaja rolli mehitamine on kerksuskeskuse funktsiooni peamine eeldus, kui võrrelda rolli täitmise valmidust kuni 10 aastase ja üle 10 aastase tööstaažiga kultuuritöötajate lõikes selgub, et olulist erinevust valmisolekus ei ole, esimese rühma valmisolek on keskmiselt 4,43 ja teisel 4,70.

Joonis 11. Rahvamajade kultuuritöötajate valmisolek tegutseda kerksuskeskuses infovahendaja ja tugitöötajana (autori koostatud, tuginedes ankeetküsimustikule 2)

Selgitamiseks välja eelmisele kahele küsimusele antud valmisoleku taseme tagamaid palusin kultuuritöötajatel märkida ja/või nimetada asjaolud, mis takistavad ja mis toetavad nende tegutsemist kerksuskeskuses. Enim märgiti, 36 märkimist, takistavateks asjaoludeks teadmisi ning 25 korral oskusi. Tekstilahtri vastustest tulid välja ka asjaolud, et kultuuritöötaja elab rahvamajast kaugel, ühe töötaja hallata on mitu rahvamaja, kultuuritöötaja on kõrges eas või tal on väikesed lapsed. Tervisliku seisundi kui takistuse märkisid 14 vastajat. Samas leidsid 34 vastajat, et nende tegutsemist kerksuskeskuses ei sega ükski asjaolu.

Selle jaoks peaks olema rahvamajas eraldi inimene. Praeguse töökoormuse juures pole mõeldav, et rahvamaja kultuurikorraldaja või muu töötaja peaks keskuses viibima. (Ankeetküsimustik 2)

Oma pere on kõige olulisem, kriisi ajal ei tahaks liiga pikalt eemal olla (Ankeetküsimustik 2).

60 vastanud kultuuritöötajat märkis, et kerksuskeskuses töötamist toetavaks asjaoluks on nende isikuomadused, 57 märkis oskusi ja 56 teadmisi. Kaks vastajat märkis, et nende tegutsemist kerksuskeskuses ei toeta üksi tingimus. Tekstilahtisse asjaolu lisajad viitasid, et rahvamaja toimepidevuse tagamine ja tingimuste parandamine toetaks nende tegutsemist kerksuskeskuses ning kaks vastajat väljendasid arvamust, et lisatööjõu, sh vabatahtlike, kaasamine toetaks nende tegutsemist infokeskuses.

36 kultuuritöötajat märkis, et vähesed teadmised, takistavad nende tegutsemist kerksuskeskuses ning 56 vastajat märkis, et teadmised – piisavad teadmised, toetavad neid kerksuskeskuse töös hoidmisel. Vaatamata sellistele kõnekatele tulemustele on siiski omal kohal kerksuskeskuse avamiseks valmistumise faasis keskuses tegutsejate koolitamine, sellele viitas Terje Lillo intervjuus ja kajastab dokument EkK 2.0.

Rahvamaja kultuuritöötajate koolitustel osalemise valmisolekut palusin vastajatel väljendada kuupallisel skaalal, kus number 1 väljendas seisukohta „ei ole üldse nõus osalema“ ning number 6 „olen väga nõus osalema“. 46% vastajatest on väga nõus osalema Päästeameti või KOV-i kriisialastel koolitustel, et valmistuda kerksuskeskuse avamiseks. Valmisolekut väljendasid kokku 79 vastajat ehk 88% märkisid vastuseks skaalal vähemalt number nelja. Üks vastaja vastas, et ta ei ole üldse nõus osalema sellistel koolitustel. Koolitusel osalemise valmisolek ja tööstaaži vahel on pöördvõrdeline seos, rohkem kui kümme aastat töötanud kultuuritöötajate keskmine valmidus koolitusel osaleda oli keskmisel 4,72, aga kuni kümme aastat töötanud vastajate keskmine valmisolek oli 5,25. Skaleeritud küsimuse järgselt palusin selgitada seisukohta seoses koolitusel osalemise valmisolekuga.

Palju kumas läbi arvamus, et sellised kriisialased teadmised on vajalikud kõigile ning neid pole kunagi piisavalt. Aga samas tõdeti, et kultuuritöötaja põhitöökohustused võtavad nii palju aega, et koolitusteks aega ei ole.

Arvan, et kõik rahvamajades töötavad inimesed peaksid läbima vastavad koolitused, et koostöö KOV'i ja Päästeametiga oleks tagatud (Ankeetküsimustik 2).

Puudub selleks aeg. Kui töötad kultuurikorraldaja, turundaja, piletikontrolli, saali ehitaja, kujundaja, koristajana üksi, siis muuks enam energiat ja aega ei jagu. Ei jaksa. (Ankeetküsimustik 2)

Uurimisküsimusele „Kuidas hindavad rahvamaja kultuuritöötajad oma valmisolekut panustada kerksuskeskuse toimimisse?“ vastan läbi kolme dimensiooni: tegutsemise valmisolek, takistavad ja toetavad asjaolud, kriisialastel koolitustel osalemise valmisolek. Kultuuritöötajate tegutsemise valmisolek on kõrge, 81% vastajatest oleks valmis tegutsema kerksuskeskuses. Vastajad arvavad, et nende tegutsemist keskuses takistavad kõige enam (puudlikud) teadmised ning rolli täitmist toetavad enim nende isikuomadused ja oskused. Suurem osa ehk 88% vastajatest on pigem valmis kriisiteemalistel koolitustel osalema, vastajad viitasid kriisaegsete teadmiste vajalikkusele üleüldisemas plaanis ning tõdeti, et osalemist takistab ajakulukas põhitöö.

4. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

Peatükis esitan uuringu tulemuste ja töö teoreetilise osa süsteesisist lähtuvalt järeldused, annan soovitused nii kultuuri- kui ka kriisivaldkonna poliitikakujundajatele ja praktikutele ning pakun välja võimalikud edasised uurimissuunad.

Esimene järeldus, milleni oma uurimuses jõudsin on, et KOV-i rahvamajade kriisiaegne peamine elanikkonnakaitseline funktsioon võiks olla kerksuskeskus (vt ptk 1.2.4), aga vastajad ei välistanud ka evakuatsioonikoha ja varjumiskoha ning ööbimise võimaluse pakkumist, kui hoones on olemas vastavad tingimused. KOV-ide rahvamajade kaasamise võimalikkus kriisireguleerimise tsüklisse tuleneb sellest, et KOV-i ülesanne on hoolitseda elanike eest ka hädaolukordades ning selle täitmine on võimalik tagada erinevatel viisidel, mh läbi hallatavate asutuste. KOV-ide teenistujate vastuste ja teooria osa põhjal saab väita, et kõige levinum viis on KOV-i asutustele, sh rahvamajadele, kriisiaegsete ülesannete sätestamine KOV-i kriisiplaani alusel. (vt ptk 1.2.3.) Siinkohal on asjakohane märkida, et 61% KOV-ide küsimustikule vastanutest vastas, et nende KOV-ides on rahvamajadele planeeritud või planeerimisel kriisiaegsed elanikkonnakaitselised tegevused. KOV-idele tuleneb kerksuskeskuste ettevalmistamise kohustus dokumendist EkK 2.0 (vt ptk 1.2.3.). Eksperti sõnul on KOV-id juba rahvamajadesse planeerinud kerksuskeskusi ning 31% vastanud rahvamajade kultuuritöötajatest märkiski, et nende töökoht – rahvamaja on määratud kerksuskeskuseks.

Teiseks saan uurimistöö tulemusel väita, et kerksuskeskuse avamise eelduseks on avalikus kasutuses olev hoone ehk kõikidel elanikel on sellele ligipääs ning hoone on toimepidev, st hoone toimimine on tagatud ka elektrikatkestuse korral. Kolmas baasnõue on sotsiaalselt suhelda suutva inimese olemasolu ehk KOV-i initsiatiivil on kokkulepitud, kes kriisiolukorras kerksuskeskuses elanikele asjakohast nõu ja informatsiooni jagab. Kerksuskeskuse funktsiooni vajalikkus on muuhulgas kinnitust leidnud KOV-ide lauaõppusel „79 särtsu“, kus situatsiooniks oli pikaajaline elektrikatkestus (vt ptk 1.2.4.). Siinkohal on oluline veelkord markeerida, et paljud elanikkonnakaitselise ja kerksuskeskusi puudutavad dokumendid on piiratud juurdepääsuga ning teadaolevalt on kerksuskeskuse

kontseptsioon Eestis ainulaadne, uudne ja seetõttu puuduvad ka varasemad akadeemilised allikad, mis omakorda suurendab magistritöö väärtust.

Kolmandaks toob mu uurimus välja, milline on KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajate kaasatuse ja teadlikkuse tase KOV-i tasandil seoses elanikkonnakaitsega. Elanikkonnakaitse seisukohalt on väga oluline elanike teadlikkuse ja kriisivalmiduse tõstmine ning riigi- ja KOV-tasandil on tähtis ettevalmistavas etapis kaasata kõiki osapooli, et tagada kriiside ajal tõhus tegutsemine (vt ptk 1.2.1., 1.2.3. ja 1.2.5.). Küsimustikule vastanud kultuuritöötajatest veidi üle poolte on kaasatud KOV-i poolt elanikkonnakaitset puudutavatesse teemadesse, aga samas $\frac{3}{4}$ vastanutest hindab oma teadlikkust KOV-i kriisiplaanist ja kriisaegsetest tegevustest pigem madalaks, teadlikkust kriisiaegsetest ülesannetest hinnati veidi kõrgemaks kui kriisiplaanist.

Neljandaks ilmnes, kuidas suhtuvad rahvamajade kultuuritöötajad ja KOV-ide esindajad rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamisele. Rahvamajade kultuuritöötajad hindasid kerksuskeskuse funktsiooni lisamist rahvamajale veidi kõrgemalt, keskmiselt 4,67, kui KOV-ide esindajad, keskmise hinnang 4,5. Samas rohkem kui kümme aastat KOV-ide rahvamajades töötanud kultuuritöötajad hindasid sobivust madalamalt kui alla kümne aasta töötanud kolleegid. Vastajad andsid hinnangud kuuepalli skaalal, seega hinnatakse kerksuskeskuse funktsiooni lisamist KOV-i rahvamajadele pigem sobivaks. Vastanud kultuuritöötajad kui ka KOV-ide esindajad leiavad, et rahvamajadel on võimalik kerksuskeskuse funktsiooni täita sellepärast, et majades on piisavalt ruumi kogunemiseks, kriiside ajal ei toimu seal põhitegevust ning paljude majade autonoomsus on juba tagatud, st majades on olemas elektrigeneraatorid või puuküttega ahjud. Terje Lillo sõnul on KOV-de rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamine ja selle täitmise nõuetekohane tagamine võimalik tänu asjaolule, et majad on KOV-ide hallatavad asutused. Nii ekspert, kultuuritöötajad kui ka KOV-ide esindajad tõid peamise kerksuskeskuse funktsiooni lisamise pooltargumendina välja rahva harjumuse koguneda rahvamajas. Eelnevat mõtet toetab ka töö teoreetiline osa, kust selgus, et rahvamajadel on olnud ja on tänapäevale mitmesuguseid funktsioone, mis loob eelduse selleks, et paikkonna elanikud on ühel või teisel põhjusel rahvamajja sattunud ning lisaks ei ole rahvamajade tegevused homogeenselt kultuuriga seotud, vaid esineb ka ühiskondlikku dimensiooni (vt ptk 1.1.1.). Rahvamajades kerksuskeskuse avamise takistustena mainisid KOV-ide esindajad, et majade toimepidevuse loomiseks puuduvad vahendid ning kultuuritöötajad mainisid inimressursi puudumist ja väheseid teadmisi elanikkonnakaitsest.

Viiendaks saan oma uurimistöö tulemuste põhjal väita, et kultuuritöötajate valmisolek panustada kerksuskeskuse toimimisse on kõrge. 81% vastanud kultuuritöötajatest oleks valmis tegutsema kerksuskeskuses tugitöötajana või infovahendajana. Kultuuritöötajad arvasid, et nende tegutsemist keskusel takistaksid kõige enam puudulikud teadmised, aga keskusel tegutsemist toetaksid enim nende isikuomadused ja oskused. Kultuuritöötaja töö eeldab korraldamise ja planeerimise oskust ning töötulemuste saavutamist toetavad hea lävimisoskus ja empaatiavõime (vt ptk 1.1.3.), nendele kompetentsidele viitas ka ekspert, kui kirjeldas ootusi kerksuskeskuse töötajale. Dokumendi EkK 2.0 alusel on Eesti üks üheksast elanikkonnakaitselisest tegevussuunast KOV-ide kriisteadlikkuse kasvatamine, mis hõlmab KOV-ide ametnike koolitamist, tegevuse eesmärk on parendada KOV-ide valmisolekut kriisideks (vt ptk 1.2.2.). Kriisialastel koolitustel oleks väga nõus osalema 46% vastajatest ning selgus, et koolitustel osalemise valmisoleku ja tööstaži vahel on pöördvõrdeline seos, sest rohkem kui kümme aastat töötanud kultuuritöötajate keskmine valmidus koolitusel osaleda oli keskmiselt 4,72, aga kuni kümme aastat töötanud vastajate keskmine valmisolek oli 5,25. Koolitusel osalemise pooltargumentidena mainiti kriisivalmiduse teadmiste vajalikkust üleüldisemas plaanis ning viidati KOV-i töötaja moraalsele kohustusele osaleda ja panustada, aga samas mainisid kultuuritöötajad, et nii nende tegutsemist keskusel kui ka osalemist koolitustel takistab põhitöö suur maht.

Uurimistöö järelduste põhjal esitan soovitusel KOV-idele, Päästeametile ning kultuurivaldkonna praktikutele:

1. KOV-id võiksid oma kriisiplaanides veel rohkematele rahvamajade lisada kerksuskeskuse funktsiooni.

Empiirilises osas selgus, et rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamisele on mõjukaid pooltargumente ning rahvamajade kultuuritöötajate valmisolek funktsiooni lisamise suhtes on kõrge, sh osaleda kriisialastel koolitustel. Samas peaks Päästeamet ja riik vajaduspõhiselt toetama KOV-e nii nõu kui ka rahaliste vahenditega, et tagada rahvamajades kerksuskeskuse avamise valmidus.

2. Päästeamet ja KOV-id võiksid võimaluse ja huvi korral kaardistada terviklikumalt KOV-ide kultuuriobjektidele kriisiaegsete elanikkonnakaitseliste funktsioonide lisamise võimalused.

Käesolevast uuringust selgus, et kultuuritöötajatel ei ole põhimõttelist vastasseisu mitte-kultuuriliste funktsioonide lisamise suhtes kultuuriasutusele ning lisaks on eksperdi loetletud

kerksuskeskuse baasnõuded võimalik täita ka teistes kultuuriobjektides, sh tagada inimressurss. Laiemas perspektiivis parandaksid lisainvesteeringud kultuuriobjektide füüsilist seisukorda ning toetaksid nende säilimist kultuuriteenuseid pakkuvate asutustena.

3. Päästeamet koostöös teiste kultuuriobjektide omanikega (riik, era- ja kolmas sektor) võiks kaardistada ka nende objektide võimalikud funktsioonid elanike kaitsmisel kriisides.

Kolmanda ettepaneku põhjendus on samasisuline teise ettepaneku põhjendusega, aga markeerin, et selle ettepaneku täitmisel on oluline tagada riigi kehtestatud nõuete täimine, sh järelevalve süsteem, sest elanikkonnakaitseline meede peab olema toimepidev.

4. Päästeamet ja KOV-id võiksid arendada veelgi enam KOV-i rahvamajade kultuuritöötajate kriisialaseid teadmisi ja oskusi, nt korraldada koolitusi ja koostada e-õppematerjale.

Kultuuritöötajate küsitlusest selgus, et vastajad hindasid enda kriisivaldkonna teadmisi vähesteks, aga kultuuritöötajate kaasamine kriisiolukorras võib olla võtmetähtsusega, peamiselt sellepärast, et nad tunnevad hästi paikkonna elanikkonda ning neil on head korraldamise ja lävimisoskused. KOV-i ametnike koolitamise vajadusele viidatakse ka dokumendis EkK 2.0.

5. KOV-id peaksid rohkem kommunikeerima hallatavate asutuste teenistujatele KOV-ide kriisiplaani sisu ning kriisiaegseid ülesandeid.

Kultuuritöötajad hindasid oma teadlikkust KOV-i kriisiaegsetest ülesannetest ja kriisiplaanist pigem vähesteks, aga kriisiplaani sisu ja ülesannete mõistmine on väga oluline kriisiolukorras, kus on tähtis kiire ja tõhus reageerimine.

6. Kultuurivaldkonna praktikud võiksid ERMÜ eestvedamisel toetada ja väärtustada enam rahvamajade kultuuritöötajate tegevust mitmesugustes ühiskondlikes dimensioonides.

Kultuuritöötajate meelestatus panustada elanike kaitsmisesse kriisides on positiivne ning tunnetakse oma rolli KOV-i tasandil ja paikkonna elanike jaoks. Usun, et ettepaneku täitmine tõstaks veelgi kultuuritöötajate valmisolekut tegutseda ja näha oma rolli ühiskonnas laiemalt.

Magistritöö oli piiritletud KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajate valmisoleku uurimisega ning selgus, et valmisolekut takistavad vähesed teadmised, sellest tulenevalt võiks edaspidi

uurida, milliseid teadmiseid ja oskusi on vaja kerksuskeskuse infovahendaja rolli täitmiseks ning milliste meetodikate abil neid määratud kerksuskeskuse töötajatele kõige tõhusamalt edasi anda. Eelkirjeldatud teisest ja kolmandat soovitus oleks võimalik käsitleda ka akadeemilisel tasemel ning sealhulgas uurida kultuuriobjektide omanike ja töötajate hoiakuid seoses elanikkonnakaitseliste funktsioonide lisamisega kultuuriobjektidele.

KOKKUVÕTE

Elanikkonna- ja riigikaitse tegevused on tänasel päeval kõrgendatud tähelepanu all, sest vastavalt Riigikantselei koostatud Eesti terviklikule ohupildile peame olema valmis nii inimtekkelisteks kui ka loodusjõudude poolt tekitatud kriisideks. Siseturvalisuse valdkonna uurijad Kont ja Savimaa (2023: 87) on öelnud, et kriisi eduka lahendamise võtmeküsimused on planeerimine ja valmistumine. Seega on oluline analüüsida võimalikult paljusid erinevaid, sh ootamatutena tunduvaid, võimalusi elanike kaitsmiseks kriisides. Magistr töö eesmärk oli välja selgitada Eesti KOV-ide rahvamajade kui kerksuskeskuste kasutamise argumendid ning KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajate hoiakud rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes. Kerksuskeskus on üks paljudest Eestis kasutusel olevatest elanikkonnakaitse meetmetest, mille peamine funktsioon on asjakohase info edastamine elanikele eesmärgiga hoida nende tervist ja elusid.

Magistr töö uurimisprobleem oli, kuidas on võimalik Eesti KOV-ide rahvamajasid kasutada kerksuskeskustena ja milline on rahvamajade kultuuritöötajate valmidus panustada paikkonna elanike toetamisesse kriisides? Uurimisprobleem on sõnastatud lähtuvalt sellest, et kerksuskeskus on nii füüsiline ruum kui ka funktsioon – teabe jagamine, ehk analüüsiks kerksuskeskuse võimalikkust rahvamajades oli tähtis välja selgitada nii füüsilise ruumi tingimused kui ka rahvamaja kultuuritöötajate hoiakud, sest nemad tagavad funktsiooni. Töö teoreetilises osas andsin ülevaate KOV-ide hallatavate rahvamajade funktsioonidest, töötajaskonnast, juhtimisstruktuurist ja taristust, et luua mitmekülgne vaade rahvamajadest ning seejärel kirjeldasin Eesti elanikkonnakaitse põhimõtteid, meetmeid, kerksuskeskuse olemust ning kriisikommunikatsiooni tõhusust mõjutavaid asjaolusid. Püsitud uurimisprobleemile vastuse leidmiseks viisin läbi ekspertintervjuu Päästeameti ametniku Terje Lilloga ja kaks küsitlust, ühe KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajate ja teise KOV-ide kriisivaldkonna ametnikega.

Peamised pooltargumendid KOV-i rahvamajade kasutamiseks kerksuskeskustena on elanike harjumus rahvamajades käia ning asjaolu, et rahvamajad on KOV-ide valduses. Esimest argumenti toetab töö teoreetiline osa, kus selgub, et rahvamajadel on ühiskondlik mõõde ning juba ajalooliselt on välja kujunenud, et rahvamajad on kohad kogunemiseks. Sellele

pooltargumendile juhtis tähelepanu ka ekspert, kes viitas, et kriisides on kriitilise tähtsusega see, et inimesed teaksid, kuidas ja mida teha ning rahvamajadele kui harjumuspärasele kogunemiskohtadele viitasid ka kultuuritöötajad ja KOV-ide esindajad. Asjaolu, et rahvamajad on KOV-ide valduses tagab selle, et kerksuskeskusi on arendatud kooskõlas riiklike nõuetega, sh kaardistatud ja kõigil elanikel on ligipääs kerksuskeskusele. Paljudes KOV-ides on rahvamajad juba lülitatud või peagi lülitakse elanikkonnakaitse süsteemi, lisaks KOV-i kriisivalmiduse tõusule võib see mõjuda positiivselt ka rahvamajade füüsilisele seisukorrale ja laiemalt säilimisele. Uuringust ei selgunud sisulisi vastuargumente KOV-ide rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes, aga nii kultuuritöötajad kui ka KOV-ide esindajad märkisid, et kõik rahvamajad ei ole toimepidavad ja selle tagamiseks napib rahalisi vahendeid. Kultuuritöötajad viitasid ka, et nende vähesed teadmised elanikkonnakaitsest võivad takistada kerksuskeskuse funktsiooni täitmist rahvamajas.

Uurimisprobleemi teine pool seadis küsimuse alla KOV-i kultuuritöötajate valmisoleku panustada paikkonna elanike toetamisesse kriisides. Küsitlusest selgus, et kultuuritöötajate valmisolek panustada kerksuskeskuse toimimisse on kõrge ning ligi pooled vastanud kultuuritöötajatest on valmis osalema kriisiteemalistel koolitustel. Kultuuritöötajad usuvad, et nende isikuomadused ja oskused toetavad nende tegutsemist kerksuskeskuses, aga väljendati muret vähesete teadmiste pärast. Lisaks ilmestab kultuuritöötajate valmisolekut ka asjaolu, et vastanutest 83% pidas rahvamajale kerksuskeskuse funktsiooni lisamist pigem sobivaks. Eelnevast saab kokkuvõtvalt järeldada, et kultuuritöötajate valmisolek toetada kriisides elanikke on kõrge.

Kerksuskeskuse funktsiooni edendamiseks ja kultuuritöötajate valmisoleku suurendamiseks sõnastasin kuus soovitusi toetudes töö empiirilisele osale, neist kaks KOV-idele, kaks ühiselt KOV-idele ja Päästeametile, ühe Päästeametile ning ühe laiemalt kultuurivaldkonna praktikutele. Elanikkonnakaitse ja kultuurivaldkonna sidususe suurendamise võimaluste leidmiseks võiks tulevikus uurida ka teistele kultuuriobjektidele kriisiaegsete elanikkonnakaitsefunktsioonide lisamise võimalikkust, sealhulgas kultuuritöötajate hoiakuid selle suhtes.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Empiirilised allikad

Ankeetküsimustik 1. Kohalike omavalitsute teenistujad, kes tegelevad kriisireguleerimisega: rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamine. 11.03.–18.03.2024. Fail autori valduses.

Ankeetküsimustik 2. Rahvamajade kultuuritöötajad: rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamine. 11.03.–18.03.2024. Fail autori valduses.

Intervjuu Lillo. Autori intervjuu Päästeameti KOV kriisivalmiduse nõunik Terje Lilloga. 20.02.2024. Fail autori valduses..

Kirjandus

Aadamsoo, Martin; Evi Arujärv; Indrek Ibrus; Andres Jõesaar; Ott Karulin; Egge Kulbok-Lattik; Ülar Mark; Ruth-Helene Melioranski; Pille Runnel; Ingrid Rüütel; Külliki Tafel-Viia; Margaret Tali ja Märt Väljataga 2012. *Eesti kultuuripoliitika põhimõisted ja suundumused*. Tallinn: Eesti Kultuuri Koda.

Aasa, Annika (toim) 2020. Sõmeru keskusehoone 10. – *Rakvere Valla Sõnumid*, 9 (30): 1–2.
https://www.rakverevald.ee/documents/108607/26379818/Rakvere+Valla+Leht+_september+2020_veebi.pdf/5fa0c766-42bb-4077-8634-f138f0f6d6ea (vaadatud 16.02.2024).

Aassve, Arnstein; Tommaso Capezzone; Nicolo' Cavalli; Pierluigi Conzo ja Chen Peng 2024. Social and political trust diverge during a crisis. – *Scientific reports*, 14 (331): 1–12.

- Abdelzadeh, Ali ja Sedelius, Thomas 2024. Building trust in times of crisis: A panel study of the influence of satisfaction with COVID-19 communication and management. – *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 32 (1): 1–12.
- Allilender, Kaja 2024. *Kultuurikorraldus 2024*. Eesti Rahvakultuuri Keskus. Fail autori valduses.
- Bird, Deanne K.; Guðrún Gísladóttir ja Dale Dominey-Howes 2011. Different communities, different perspectives: issues affecting residents' response to a volcanic eruption in southern Iceland. – *Bull Volcanol*, 2011 (73): 1209–1227.
- Bird, Deanne K.; Guðrún Jóhannesdóttir; Víðir Reynisson; Sigrún Karlsdóttir; Magnús T. Gudmundsson ja Guðrún Gísladóttir 2017. Crisis Coordination and Communication During the 2010 Eyjafjallajökull Eruption. – *Observing the Volcano World. Advances in Volcanology*. Cham: Springer, 271–288.
- Bogen, Paul 2018. *Business Models Profiling of Cultural Centres & Performing Arts Organisations*. Lund: Trans Europe Halles.
- Bowen, Glenn A. 2009. Document Analysis as a Qualitative Research Method. – *Qualitative Research Journal*, 9 (2): 27–40.
- Comfort, Louise K. 2007. Crisis Management in Hindsight: Cognition, Communication, Coordination, and Control. – *Public Administration Review*, 67 (2007): 189–197.
- Comfort, Louise K. ja Haase, Thomas W. 2006. Communication, Coherence, and Collective Action: The Impact of Hurricane Katrina on Communications Infrastructure. – *Public Works Management & Policy*, 10 (4): 328–343.
- Eichhorn, Jan 2021. *Survey Research and Sampling*. London: SAGE Publications Ltd.
- EkK 2.0 2024 = Elanikkonnakaitse raamdokument. Riigikantselei, Sotsiaalministeerium, Siseministeerium, 2024. <https://kriis.ee/media/2482/download> (vaadatud 23.02.2024).
- EkK kontseptsioon 2018 = Elanikkonnakaitse kontseptsioon. Riigikantselei ja Siseministeerium, 2018. <https://kriis.ee/media/2048/download> (vaadatud 10.02.2024).

- EkK tegvuskava 2024 = Elanikkonnakaitse tegevuskava 2024–2027. Riigikantselei, Sotsiaalministeerium, Siseministeerium, 2024. <https://kriis.ee/media/2485/download> (vaadatud 23.02.2024).
- EL-i EkK veebileht: Euroopa Liidu Nõukogu ja Euroopa Ülemkogu veebileht: EL-i elanikkonnakaitse, <https://www.consilium.europa.eu/et/policies/civil-protection/> (vaadatud 14.02.2024).
- ELVL veebileht: elanike arv KOV-ides = Eesti Linnade ja Valdade Liit: Elanike arv kohalike omavalitsuste kaupa, <https://www.elvl.ee/elanike-arv> (vaadatud 09.02.2024).
- Eriksson, Birgit; Camilla Møhring Reestorff ja Carsten Stage 2018. Forms and potential effects of citizen participation in European cultural centres. *Participations. – Journal of Audience & Reception Studies*, 15 (2): 205–228.
- ERK 2023 = Kultuurikorraldusest maakondades ja kohalikes omavalitsustes. Eesti Rahvakultuuri Keskus, 2023. <https://rahvakultuur.ee/2023/01/24/kultuurikorraldusest-maakondades-ja-kohalikes-omavalitsustes/> (vaadatud 03.10.2023).
- Gibson, William J. ja Brown Andrew 2009. *Working with Qualitative Data*. London: SAGE Publications Ltd.
- Haddow, George D.; Jane A. Bullock ja Damon P. Coppola 2008. *Introduction to Emergency Management*. Amsterdam: Elsevier Science & Technology.
- Hirsjärvi, Sirkka; Pirkko Remese ja Paula Sajavaara 2007. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Kirjastus Medicina.
- Hoop, Kätlin 2017. Maakonnakeskustes asuvate kultuurikeskuste roll ja jätkusuutlikkus. Tartu Ülikool. Magistritöö. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/0152849d-f985-40bb-ae44-34811dd3f236/content>
- HOS = Hädaolukorra seadus. RT I, 06.07.2023, 33.
- HOS käsiraamat 2017 = Hädaolukorra seaduse käsiraamat. Siseministeerium, 2017. <https://www.siseministeerium.ee/media/454/download> (vaadatud 14.02.2024).

- Jaek 2023 = Teabepäev Kogukondadele “Oleme Kriisideks Valmis” Lustivere Kultuurimajas. Jõgevamaa Arendus- ja Ettevõtluskeskus, 2023. <https://jaek.ee/event/9659/> (vaadatud 10.02.2024).
- Jarne, Aivar ja Aavik, Kadri 2023. Mustamäel avati linna esimene kerksuskeskus. Kriisiolukorras saavad inimesed sealt abi. – *Pealinn* 25.08. <https://pealinn.ee/2023/08/25/mustamael-avati-linna-esimene-kerksuskeskus-kriisiolukorras-saavad-inimesed-sealt-abi/> (vaadatud 10.02.2024).
- JoP alused 2023 = Eesti julgeolekupoliitika alused. Kaitseministeerium, 2023. https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/eesti_julgeolekupoliitika_alused_est_22.02.pdf (vaadatud 10.02.2024).
- Järvinen, Tomas 2021. *Strategic Cultural Center Management*. New York: Routledge.
- Karro-Kalberg, Merle 2023. Eestlus kui kultuuritaim rahvamajade peenral. – *Sirp* 26.05. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/eestlus-kui-kultuuritaim-rahvamajade-peenral/> (vaadatud 10.02.2024).
- Kohustuslike kohaliku omavalitsuse ülesannete... 2010 = Riigikohtu otsus 16. märtsil 2010 kohtuasjas nr 3-4-1-8-09.
- KOKS = Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus. RT I, 30.06.2023, 28.
- Koppelmaa, Külli 2022. Raasiku rahvamaja sai õuepaviljoni. – *Sõnumitooja* 27.04. <https://sonumitooja.ee/raasiku-rahvamaja-sai-ouepaviljoni/> (vaadatud 10.02.2024).
- Kriisireguleerimispoliitika ülevaade 2021 = Kriisireguleerimispoliitika ülevaade 2021. Siseministeerium, 2021. <https://www.siseministeerium.ee/media/1470/download> (vaadatud 10.02.2024).
- Kulbok-Lattik, Egge 2008. Eesti kultuuripoliitika ajaloolisest periodiseerimisest. – *Acta Historica Tallinnensia*, 2008 (12): 120–144.
- Kulbok-Lattik, Egge 2015. *The Historical Formation and Development of Estonian Cultural Policy: Tracing the Development of Estonian Community Houses (Rahvamaja)*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Kulbok-Lattik, Egge 2016. Seltsi- ja rahvamajad – Eesti uus ruumiline kultuurimudel lääneliku moderniseerumise ja kujuneva kultuuripoliitika kontekstis. – *Acta Historica Tallinnensia*, 2016 (22): 41–66.

- Kulbok-Lattik, Egge; Karin Paulus ja Lauri Suurmaa 2023. *Igal vallal oma ooper. Eesti rahvamajade lugu*. Tallinn: MTÜ Eesti Rahvamajade Ühing.
- Kultuur 2030 = Kultuuri arengukava 2021-2030. Kultuuriministeerium, 2021. <https://kul.ee/sites/default/files/documents/2022-03/KULTUUR%202030%20web.pdf> (vaadatud 10.02.2024).
- Kultuuri Kutsenõukogu (kinnitaja) 2023a. Kutsestandard: kultuurikorraldaja, tase 4. https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Standardid/vaata/11210620?from=viimati_kinnitatud (vaadatud 02.02.2024).
- Kultuuri Kutsenõukogu (kinnitaja) 2023b. Kutsestandard: kultuurikorraldaja, tase 6. https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Standardid/vaata/11210642?from=viimati_kinnitatud (vaadatud 02.02.2024).
- Kultuuri Kutsenõukogu (kinnitaja) 2023c. Kutsestandard: kultuurikorraldaja, tase 7. https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Standardid/vaata/11210669?from=viimati_kinnitatud (vaadatud 02.02.2024).
- Kultuurikorralduse mustrid 2023 = Kultuurikorralduse mustrid. Teejuht kohalikele omavalitsustele. Saar, Marika ja Moont, Karmen (koost) 2023. Viljandi: Eesti Rahvakultuuri Keskus. <https://rahvakultuur.ee/kultuurikorralduse-mustrid/> (vaadatud 08.02.2024).
- Lagerspetz, Mikko 2017. *Ühiskonna uurimise meetodid. Sissejuhatus ja väljajuhatus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Laherand, Meri-Liis 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Liivaste, Priit (toim) 2022. Lindakivi kultuurikeskuses saab kuni pühapäevani teha tasuta COVID-19 kiirtesti. – *Pealinn* 10.01. <https://pealinn.ee/2022/01/10/lasnamael-saab-alates-laupaevast-nadala-jooksul-teha-tasuta-covid-19-kiirtesti/> (vaadatud 10.02.2024).
- Liivson, Leana 2021. Omavalitsuste kultuuripoliitika Mulgimaa näitel. Tartu Ülikool. Magistritöö. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/379d50e7-3ec1-45e6-a0b8-cd5a05c13d77/content>

- Luure, Hannes 2024. Kohalikud omavalitsused näevad kultuuris võimalust, mitte probleemi. – *Kultuuriministeerium* 09.02. <https://www.kul.ee/uudised/kohalikud-omavalitsused-naevad-kultuuris-voimalust-mitte-probleemi> (vaadatud 21.02.2024).
- Madise, Ülle; Hent Kalmo; Oliver Kask ja Peep Pruks (toim) 2020. *Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.
- Mets, Urve ja Viia, Andres 2019. *Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele – kultuur ja loometegevus: etenduskunstid, käsitöö, museoloogia, muusika, raamatukogundus, sport. Uuringu lühiaruanne*. Tallinn: SA Kutsekoda. https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2019/10/OSKA_kultuur_web_21.10.pdf (vaadatud 11.02.2024).
- Milkintase, Rytis 2020. Smart Culture Management: Theoretical Aspects. – *Socialiniai tyrimai*, 43 (1): 20–31.
- Paton, Douglas 2007. Preparing for natural hazards: the role of community trust. – *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 16 (3): 370–379.
- Pfeifere, Dita 2022. The Issues of Defining and Classifying Cultural Centres. – *Economics and Culture*, 19 (2): 28–37.
- Praats, Maris 2023. Kohtumisõhtul valmistuti kriisiks. – *Järva Valla leht*, 20 (123): 4. <https://jarvavald.ee/documents/15467946/36368815/20231110.pdf/93df301b-135b-4fbb-b5d1-40df74e536af> (vaadatud 16.02.2024).
- PS = Eesti Vabariigi põhiseadus. RT I, 15.05.2015, 2.
- PV strateegia 2021 = Päästevõrgustiku strateegia aastani 2025. Päästeamet, 2021. <https://www.rescue.ee/files/dokumendid/paastevorgustiku-strateegia-aastani-2025-est.pdf?c78fb6f6e0> (vaadatud 10.02.2024).
- Pöder, Piia 2023. Haldusreformi järgse kohalike omavalitsuste kultuuripoliitika muutuste mõju Rapla valla rahvamajade näitel. Tartu Ülikool. Magistritöö. <https://dspace.ut.ee/items/8d9e483b-a070-46b7-9eca-64f951ee3409>
- PäA 2023 = Omavalitsuste kriisilahendajad said näpunäiteid kriisiplaani koostamiseks. Päästeamet, 11.05.2023. <https://www.rescue.ee/et/uudised/omavalitsuste-kriisilahendajad-said-naepunaiteid-kriisiplaani-koostamiseks-1862> (vaadatud 25.02.2024).

- Pääste EkK plaan 2022 = Päästeameti elanikkonnakaitse plaan 2022–2023. Siseministerium, 2022. <https://www.rescue.ee/files/2022-04/2022.04.06-elanikkonnakaitse-plaan.pdf> (vaadatud 10.02.2024).
- Rahvamajade päeval...2022 = Rahvamajade päeval võeti teemaks kultuuritöö tulevik. – *Lõuna-Eesti Postimees* 22.10. <https://lounapostimees.postimees.ee/7632250/pildid-rahvamajade-paeval-voeti-teemaks-kultuuritoo-tulevik> (vaadatud 16.02.2024).
- Rahvamajade uuring 2023 = Egge Kulbok-Lattik, Triin Roosalu ja Anneli Saro 2023. Eesti Rahvamajade uuring 2022–2023. Tallinn: Eesti Rahvamajade Ühing.
- Rakvere valla arengukava 2019 = Rakvere valla arengukava 2019–2035. Rakvere Vallavolikogu, 2019. https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4070/7202/1014/Rakvere_valla_arengukava_2019_2035.pdf (vaadatud 10.02.2024).
- Rakvere valla veebileht: Ole valmis... = Rakvere valla veebileht: Ole valmis elutähtsate teenuste katkestusteks ja kriisideks, <https://www.rakverevald.ee/kriisideks-valmisolek> (vaadatud 10.02.2024).
- RETK 2021 = Regionaalse arengu tegevuskava. Rahandusministerium, 2021. <https://www.fin.ee/media/7012/download> (vaadatud 21.02.2024).
- Riigikantselei veebileht: Riskid, <https://www.riigikantselei.ee/riskid> (vaadatud 10.02.2024).
- Räpina kultuuri veebileht = Räpina valla sündmuste kalendri veebileht: Kontaktinfo, <https://kultuur.rapina.ee/kontaktinfo/> (vaadatud 14.02.2024).
- Saar, Marika 2023. Kohaliku kultuurikorralduse koostööprotsess ja tasandid. – *Kultuurikorralduse mustrid. Teejuht kohalikele omavalitsustele. Kohaliku kultuurikorralduse strateegiline kavandamine*. Koost Marika Saar ja Karmen Moont. Viljandi: Eesti Rahvakultuuri Keskus.
- Savimaa, Raul ja Kont, Kate-Riin 2023. Kogukonnaseltside roll ja võimekus kogukondade kerksuse tagamisel kriisides. – *Turvalisuskompas*, 2023 (1): 69–108.
- Savimaa, Raul ja Vernik Jako 2023. Lauaõppus „79 särtsu“ – peegel kohalike omavalitsuste kriisivalmiduse enesehindamiseks. – *Turvalisuskompas*, 2023 (1): 35–68.
- Sepp, V., Kivi, T., Puolokainen, T., Tali, T., Themmas, E., Valgma, Ü 2015. *Uuring era- ja avalike teenuste ruumilise paiknemise ja kättesaadavuse tagamisest ja teenuste*

käsitlemisest maakonnaplaneeringutes. Tartu: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus RAKE.
<https://haldusreform.fin.ee/static/sites/3/2015/06/uuring-era-ja-avalike-teenuste-ruumilise-paiknemise-ja-kc3a4ttesaadavuse-tagamisest-ja-teenuste-kc3a4sitlemisest-maakonnaplaneeringutes.pdf> (vaadatud 14.02.2024).

Sikk, Rein 2023. Kultuuri hävitamist ei tohiks rahumeeli pealt vaadata. – *ERR* 01.02.
<https://www.err.ee/1608870482/rein-sikk-kultuuri-havitamist-ei-tohiks-rahumeeli-pealt-vaadata> (vaadatud 09.02.2024).

Siseturvalisuse arengukava 2019 = Siseturvalisuse arengukava 2020–2030. Siseministeerium, 2019. <https://www.siseministeerium.ee/media/748/download> (vaadatud 10.02.2024).

Suurkask, Reet 2021. Kuhu liigud, rahvamaja? – *Rahvakultuuri aastaraamat 2020*. Toim Kaja Allilender. Viljandi: Eesti Rahvakultuuri Keskus, 22–24.

Tallinn 2023 = Tallinna linna koduleht: Uudised: Tallinn loob igasse linnaosasse kriisideks ja kodanike abistamiseks kerksuskeskused, 25.08.2023.
<https://www.tallinn.ee/et/uudis/tallinn-loob-igasse-linnaosasse-kriisideks-ja-kodanike-abistamiseks-kerksuskeskused> (vaadatud 10.02.2024).

Tross, Jaan 2023. Elanikkonnakaitse areng Eestis iseseisvuse taastamise järgsel perioodil. – *Turvalisuskompass*, 2023 (1): 143–165.

Uustalu, Arvi 2023. Elanikkonnakaitse koolitused parandavad kõigi kriisivalmidust. – *Pääste Elu. Päästeteenistuse ajakiri*. Toim Birgit Okmees. Tallinn: Päästeamet, 20–21.

Valitsus kinnitas elanikkonnakaitse...2024 = Valitsus kinnitas elanikkonnakaitse eesmärgid ja tegevusplaani. Valitsuse kommunikatsioonibüroo, 22.02.2024.
<https://valitsus.ee/uudised/valitsus-kinnitas-elanikkonnakaitse-eesmargid-ja-tegevusplaani> (vaadatud 25.02.2024)

Vals, Kristi 2022. Kohalike omavalitsuste kultuurikorralduslik koostöö Võru maakonnas. Tartu Ülikool. Magistritöö.
<https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/adb7c416-8f89-4bc0-af4b-41e6fccb390c/content>

Veermaa, Jaanus; Veiko Sepp; Kaidi Nõmmela; Ene Tubelt ja Marleen Viidul 2023. *Kultuuriministeeriumi haldusala asutuste funktsioonide analüüs maakondliku kultuurikorralduse tulemuslikkuse tõstmiseks*. Tartu: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE.

von Soest, Christian 2023. Why Do We Speak to Experts? Reviving the Strength of the Expert Interview Method. – *Perspectives on Politics*, 21 (1): 277–287.

Välisluureamet 2024 = Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas 2023. Välisluureamet, 2024. <https://www.valisluureamet.ee/doc/raport/2023-et.pdf> (vaadatud 26.02.2024).

Väre, Hans 2021. Koroona vastu saab süstida mitmel pool maakonnas. – *Sakala* 10.08. <https://sakala.postimees.ee/7312390/koroona-vastu-saab-sustida-mitmel-pool-maakonnas> (vaadatud 10.02.2024).

Õunapuu, Lembit 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

Sõnastikud ja andmebaasid

ems = Eesti Märksõnastik. <https://ems.elnet.ee/index.php> Päring: kultuurimaja.

Rahvamajade andmebaas = Rahvamajade info. Eesti Rahvakultuuri Keskus. <https://rahvakultuur.ee/andmebaas/rahvamajade-info/> (vaadatud 08.02.2024).

Rahvamajade andmebaas: Ida-Virumaa rahvamajade info = Rahvamajade info: Ida-Virumaa rahvamajade info. Eesti Rahvakultuuri Keskus. <https://rahvakultuur.ee/andmebaas/rahvamajade-info/> (vaadatud 08.02.2024).

Rubin, Olivier ja Dahlberg, Rasmus (toim) 2017. *A Dictionary of Disaster Management*. Oxford University Press. Päring: *civil protection*.

Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee/> Päringud: rahvamaja, kultuurikeskus.

LISAD

Lisa 1. Eesti elanikkonnakaitse tegevused

Elanikkonnakaitse tegevused, eesmärgid ning tegevuste tagamise vahendid ja viisid (autori koostatud, tuginedes EkK 2.0 ja EkK tegevuskavale)

EkK tegevus	Eesmärk	Tegevuse tagamise vahend/id ja viisid
Ohuteavitus ja kriisikommunikatsioon	Paljude inimeste teavitamine ohtudest õigel ajal ja õige infoga.	Terviklik ohuteavitussüsteem, sh sirenivõrgustik, SMS-sõnumite saatmise süsteem.
Pääste- ja demineerimistööd	Õnnetusse sattunud inimeste elu säilimise tagamine.	Tugev kutseliste ja vabatahtlike päästjate võrgustik. Piisav eriliiki päästevarustuse olemasolu.
Ulatuslik evakuatsioon	Suure hulga inimeste evakueerimine piirkonnast, s.t piirkonnast, kus inimeste tervis või elu on ohus.	PäA ja KOV-ide valmisoleku suurendamine evakuatsiooni läbiviimiseks, sh koolitused, õppused. Evakueerimiseks ja evakueeritavate majutuseks vajalikud vahendid, nt magamisvarustus.
Varjumine	Kaitse pakkumine inimestele, kes ei saa/jõua piirkonnast lahkuda ega evakueeruda.	Avalike varjumiskohtade kaardistamine ja nende juurde loomine. Erahoonete ja kodude varjumiskindlamaks muutmine.
Vältimatu abi ja katastroofimeditsiin	Juurdepääsu tagamine vältimatule abile ja ravimitele.	Ravimite, meditsiiniseadmete ja tarvikute varustuskindluse tagamine. Tervishoiuteenuste osutajad on võimalikult toimepidevad.
Vältimatu sotsiaalabi	Sotsiaalselt abitus olukorras olevatele inimestele vältimatu sotsiaalabi pakkumine.	Toidu, hügieenitarvete, riiete ja joogivee varu tagamine. Ajutise majutuse võimaluste tagamine.

Vaimse tervise ja psühhosotsiaalse abi pakkumine kriisi ajal	Inimeste heaolu edendamine, vaimsete tervise häirete ennetamine ja varasemata vaimsete häiretega inimeste toetamine.	<i>Sotsiaalministeerium koostab 2024. aasta lõpuks tegevusele tegevusplaani</i>
Elanike ja KOV-ide kriisiteadlikkus	Elanikel on vähemalt seitsme päeva varud, mis võimaldavad kriisis iseseisvalt toime tulla ning teadmised, kuidas kriisolukordades käituda. KOV-ide valmisolek on kõrge (Minuomavalitsuse kriisideks valmisoleku mõõdikud).	Elanike teavitamine, nõustamine ja koolitamine. Kerksuskeskuste arendamine. KOV-i ametnike koolitamine ja kriisispetsialisti ametikoha loomine. KOV-id tagavad endale kriisivarud.
Juhtimine ja koordinatsioon	EkK ülesannete jagamine üheselt asutuste vahel.	Iga ülesande puhul lepitakse kokku vastutaja/d ja kaasatud asutused, sh tegevusliin.

Lisa 2. Poolstruktureeritud ekspertintervjuu kava

Rahvamajade roll elanike kaitsmisel kriisides

- Kas ja millist rolli rahvamajad võiksid elanike kaitsmisel kriisides täita?
- Mida kujutab endast kerksuskeskus? (ettevalmistamine, füüsiline ruum, töötajad)
- Millised peaksid olema rahvamaja töötajate pädevused ja oskused, et hoida töös kerksuskeskust?
- Millised asjaolud toetavad rahvamajade kui kerksuskeskuste kasutamist?
- Millised asjaolud võivad takistada rahvamajade kasutamist kerksuskeskustena?
- Millist informatsiooni sooviks Päästeamet rahvamaja töötajate kohta koguda kerksuskeskuse funktsiooni lisamise kontekstis?

Lisa 3. Ankeetküsimustikkude struktuurid

Plokk	Küsimusi kokku	Kinnised küsimused	Poolavatud küsimused	Avatud küsimused	Skaleeritud küsimus
Rahvamaja kultuuritöötajate ankeetküsimustiku struktuur					
Kaasatus kriisivaldkonda KOV-i tasandil	4	2			2
Kerksuskeskus	11	1	2	4	4
Rahvamaja ja kultuuritöötaja taustatunnused	5	3	2		
KOV-ide ankeetküsimustiku struktuur					
Rahvamajade elanikkonnakaitselised tegevused kriisides	4	2		2	
Kerksuskeskus	6	1		4	1
KOV-i taustatunnused	2	1		1	

Lisa 4. Ankeetküsimustik rahvamajade kultuuritöötajatele

Sissejuhatus

Lugupeetud rahvamajade juhid ja kultuurikorraldajad!

Olen Tartu Ülikooli kultuurikorralduse magistriõppe II kursuse tudeng Aule-Merlin ning minu magistritöö eesmärk on uurida kohalike omavalitsuste (edaspidi KOV) rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamise argumente ning rahvamaja töötajate hoiakuid kerksuskeskuse funktsiooni täitmise suhtes.

Rahvamajade töötajate hoiakute ja valmisoleku välja selgitamiseks, palun teil täita küsimustik, mis koosneb kolmest plokist. Küsimustikus on avatud ja kodeeritud küsimused, mh vabade kommentaaride lahter. Küsimustiku täitmine võtab aega ca 15 minutit. Küsimustikku on kõige mugavam täita arvutis, kasutades telefoni soovitan keerata see landscape-asendisse.

Küsimustikus tähistab sõna “rahvamaja” rahvamaju, kultuurimaju, kultuurikeskusi, huvikeskusi, seltsimaju ja külamaju, mida kasutatakse harrastus- ja professionaalse kultuuri loomiseks ja vahendamiseks ning, mis on KOV-i hallatavad asutused.

Vastuseid kasutatakse magistritöö raames analüüsi teostamiseks. Küsimustik on anonüümne. Tänuhõlpsalt

Aule-Merlin Vihlver

Tartu Ülikooli kultuurikorralduse magistrant

aule-merlin.vihlver@ut.ee

Kaasatus kriisivaldkonda kohaliku omavalitsuse tasandil

1.1. Kas KOV on teid kaasanud elanikkonnakaitset puudutavatesse teemadesse (arutanud elanike kaitsmist kriisides, elanike koolitamist kriisides toimetulekuks, kaasanud kriisiplaanide koostamisse jms)?

- a. Jah
- b. Jah, mõnevõrra
- c. Pigem mitte
- d. Üldse mitte

1.2. Kui võrd olete teadlik KOV-i kriisiaegsetest ülesannetest?

- a. Olen väga teadlik
- b. Olen teadlik
- c. Olen mõnevõrra teadlik
- d. Üldse mitte teadlik

1.3. Kui võrd olete teadlik KOV-i kriisiplaanist?

- a. Olen väga teadlik
- b. Olen teadlik
- c. Olen mõnevõrra teadlik
- d. Üldse mitte teadlik

1.4. Kas KOV-i kriisiplaani (hädaolukorra lahendamise plaani) järgselt on teil või teie rahvamajal oma roll?

- a. Jah
- b. Ei
- c. Ei oska öelda

Kerksuskeskus

2.1. Kas teie rahvamaja on määratud kerksuskeskuseks?

- a. Jah
- b. Ei
- c. Ei oska öelda

2.2. Palun hinnake kuivõrd sobivaks hindate seda, et rahvamajale lisatakse kerksuskeskuse funktsioon. Skaalal üldse mitte sobivaks (1) kuni väga sobivaks (6).

2.3. Palun põhjendage oma seisukohta.

2.4. Mis te arvate, milliste kriiside ajal võiks rahvamaja täita kerksuskeskuse funktsiooni? Palun loetlege kolm kriisi.

2.5. Palun hinnake milline on teie valmisolek tegutseda kerksuskeskuses infovahendajana ehk suhelda otse inimestega ning KOV-i kriisjuhiga. Skaalal ei ole üldse valmisolekut (1) kuni olen täiesti valmis (6).

2.6. Palun hinnake milline on teie valmisolek tegutseda kerksuskeskuses tugitöötajana, nt generaatori töö tagamine, printimine, toidu jagamine. Skaalal ei ole üldse valmisolekut (1) kuni olen täiesti valmis (6).

2.7. Millised asjaolud takistaksid teie tegutsemist kerksuskeskuses? Valige kõik sobivad ning vajadusel lisage asjaolusid tekstikasti.

- a. Teadmised
- b. Oskused
- c. Isikuomadused
- d. Tervislik seisund
- e. /tekstikast/
- f. Takistavaid asjaolusid ei ole

2.8. Millised asjaolud toetaksid teie tegutsemist kerksuskeskuses? Valige kõik sobivad ning vajadusel lisage asjaolusid tekstikasti.

- a. Teadmised
- b. Oskused
- c. Isikuomadused

- d. Tervislik seisund
- e. /tekstikast/
- f. Toetavaid asjaolusid ei ole

2.9. Palun hinnake kuivõrd olete nõus osalema Päästeameti ja/või kohaliku omavalitsuse kriisialastel koolitustel, et valmistuda kerksuskeskuse avamiseks rahvamajas. Skaalal ei ole üldse nõus osalema (1) kuni olen väga nõus osalema (6).

2.10. Palun põhjendage oma seisukohta

2.11. Vabad kommentaarid. Soovi korral võite siia jätta teemaga seotud mõtteid ja kommentaare.

Rahvamaja ja kultuuritöötaja taustatunnused

3.1. Millises KOV-s rahvamaja tegutseb?

- a. /tekstikast/
- b. Ei soovi avaldada

3.2. Kui suur on rahvamaja teeninduspiirkond?

- a. kuni 100 inimest
- b. 101 kuni 500 inimest
- c. 501 kuni 1000 inimest
- d. üle 1001 inimese

3.3. Teie ametinimetus.

- a. Rahvamaja juhtaja/direktor
- b. Kultuuritöötaja/kultuurispetsialist
- c. Muu + /tekstikast/

3.4. Teie tööstaaž KOV-ide rahvamajades.

- a. kuni 1 aasta
- b. 1-5 aastat
- c. 6-10 aastat
- d. 11-15 aastat
- e. 16-20 aastat
- f. 21+ aastat

3.5. Teie sugu.

- g. Naine
- h. Mees
- i. Ei soovi avaldada

Lisa 5. Ankeetküsimustik kohaliku omavalitsuse teenistujatele

Sissejuhatus

Lugupeetud kohaliku omavalitsuse teenistuja!

Olen Tartu Ülikooli kultuurikorralduse magistriõppe II kursuse tudeng Aule-Merlin ning minu magistritöö eesmärk on uurida kohalike omavalitsuste (edaspidi KOV) rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamise argumente ja viise ning rahvamaja töötajate hoiakuid kerksuskeskuse funktsiooni täitmise suhtes.

KOV-ide seisukohtade välja selgitamiseks palun teil täita küsimustik, mis koosneb kolmest plokist, küsimustikud on kodeeritud ja avatud küsimused, sh vabade kommentaaride lahter. Küsimustiku täitmine võtab aega ca 10 minutit. Küsimustikku on kõige mugavam täita arvutis, kasutades telefoni soovitan keerata see landscape-asendisse.

Küsimustikus tähistab sõna “rahvamaja” rahvamaju, kultuurimaju, kultuurikeskusi, huvikeskusi, seltsimaju ja külamaju, mida kasutatakse harrastus- ja professionaalse kultuuri loomiseks ja vahendamiseks ning, mis on KOV-i hallatavad asutused.

Vastuseid kasutatakse magistritöö raames analüüsi teostamiseks. Küsimustik on anonüümne. Tänuhõlpsalt

Aule-Merlin Vihlver

Tartu Ülikooli kultuurikorralduse magistrant

aule-merlin.vihlver@ut.ee

Rahvamajade elanikkonnakaitselised tegevused kriisides

1.1. Kas KOV on planeerinud või planeerimas rahvamajadele kriisiaegseid elanikkonnakaitselisi tegevusi?

- a. Jah
- b. Ei
- c. Ei oska öelda

1.2. Kui vastus eelmisele küsimusele oli jaatav, siis palun täpsustage, milliseid elanikkonnakaitselisi tegevusi on rahvamajadele kriisiajaks planeeritud.

1.3. Kas KOV on rahvamajade kriisiaegsed elanikkonnakaitselised tegevused sätestanud *de jure*/ametlikult?

- a. Jah
- b. Ei
- c. Ei oska öelda

1.4. Kui eelmise küsimuse vastus oli jaatav, siis palun täpsustage, millise dokumendi alusel on KOV-i rahvamajadele kriisaegsed elanikkonnakaitselised tegevused sätestanud?

Kerksuskeskus

2.1. Palun hinnake kuivõrd sobivaks hindate seda, et rahvamajale lisatakse kerksuskeskuse funktsioon. Skaalal üldse mitte sobivaks (1) kuni väga sobivaks (6).

2.2. Palun põhjendage oma seisukohta.

2.3. Mis te arvate, milliste kriiside ajal võiks rahvamaja täita kerksuskeskuse funktsiooni? Palun loetlege kolm kriisi.

2.4. Kas muud KOV-i kultuuriobjektid on määratud kerksuskeskusteks?

- a. Jah
- b. Ei

2.5. Kui vastus eelmisele küsimusele oli jaatav, siis palun nimetage kerksuskeskusteks määratud kultuuriobjektid.

2.6. Vabad kommentaarid. Soovi korral võite siia jätta teemaga seotud mõtteid ja kommentaare.

Kohaliku omavalitsuse taustatunnused

3.1. Palju on elanikke teie omavalituses? Ümardades lähima tuhandeliseni

- a. kuni 5 000
- b. 5001 kuni 10 000
- c. 10 001 kuni 15 000
- d. 15 001 kuni 20 000
- e. üle 20 001

3.2. Palju on teie omavalitsuse üksuses KOV-i hallatavaid rahvamajasid?

The Perspective of Local Government's Community Houses (rahvamaja) as a Resilience Centre (kerksuskeskus)

SUMMARY

The activities of national defence and civil protection are currently under heightened scrutiny, as according to the comprehensive risk assessment compiled by the Estonian Government Office, Estonia must be prepared for both man-made and natural disasters. The aim of the master's thesis is to find out the arguments for the use of community houses in Estonian local governments as resilience centre and the perspective of the cultural workers of community houses regarding the addition of resilience centre functions to community houses. In the context of a master's thesis the term "resilience centre" refers to a public and autonomous building where relevant advice and information are provided to people during crises. The development of resilience centres is one part of Estonia's civil protection action plan. In this thesis, I am investigating community houses within the jurisdiction of local governments. The Local Government Community Houses are public places where (primarily) residents of the locality can take part in various cultural and leisure activities, creating cultural content themselves or enjoying professional culture.

To achieve the aim of the master's thesis, I conducted an empirical study. As a qualitative data collection method, I used an expert interview and a survey. The interviewee was the crisis preparedness advisor of local authority at the Estonian Rescue Board. As another method of collecting material, I used a survey. For this purpose, I prepared two electronic questionnaires, the respondents were the cultural workers of the local government's community houses and employees of the local government's crisis department. As a data analysis method, I used qualitative content analysis and to analyse the quantitative data, I used one- and two-dimensional analysis.

The research revealed that the main arguments for using local government community houses as resilience centres are the residents' habit of visiting community centres and the fact that community houses are owned by local governments. The first argument is supported by the theoretical part of the work, where it is revealed that community houses have a social

dimension and that houses are places for gathering. This argument was also pointed out by an expert who pointed out that in crises it is of critical importance that people know how and what to do. The fact that community houses are owned by local governments ensures that the resilience centres have been developed in accordance with national requirements. In many local governments, community houses have already been or will soon be included in the civil protection system, in addition to increasing the crisis preparedness of the local government, this may also have a positive effect on the physical condition and preservation of community house in general.

The results of the survey revealed that the willingness of cultural workers to contribute to the operation of the resilience centre is high, and nearly half of the cultural workers are ready to participate in crisis-related training. Cultural workers believe that their personal qualities and skills support their activities in the resilience centre, but they expressed concern about their lack of knowledge. In addition, the readiness of cultural workers is also illustrated by the fact that 83% of respondents considered adding the function of a resilience centre to the community centre rather suitable. From the above, it can be concluded that the readiness of cultural workers to support residents in crises is high.

In conclusion, it can be said that within the scope of the master's thesis, it became evident that community houses could serve as resilience centre due to several supportive factors, including the positive attitude of cultural workers, their inclusion within the jurisdiction of the local government, and residents being accustomed to frequenting community centres.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Aule-Merlin Vihlver, (sünnikuupäev: 08.08.2000)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose pealkirjaga „Kohalike omavalitsuste rahvamajade perspektiiv kerksuskeskustena“, mille juhendaja on Marko Lõhmus,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 17.05.2024